

BIBL. DO MUSEU
N.º 294
Est. 1
Tab. 3
Coimbra

INST. ANTR.
N.º 1223
Est. 3
Div. 3
Tab. 3
COIMBRA

OPERA OMNIA
GRÆCÆ ET LATINÆ

... et ... in quatuor Tomos distributa

Apud J. MEUNIER, FICHT, & Co. Libros.
FREDERICUS LEONARDUS

ARISTOTELIS

OPERA OMNIA, GRÆCE ET LATINE.

DOCTISSIMORVM VIRORVM INTERPRETATIONE

& notis emendatissima, & nunc tandem in quatuor Tomos distributa.

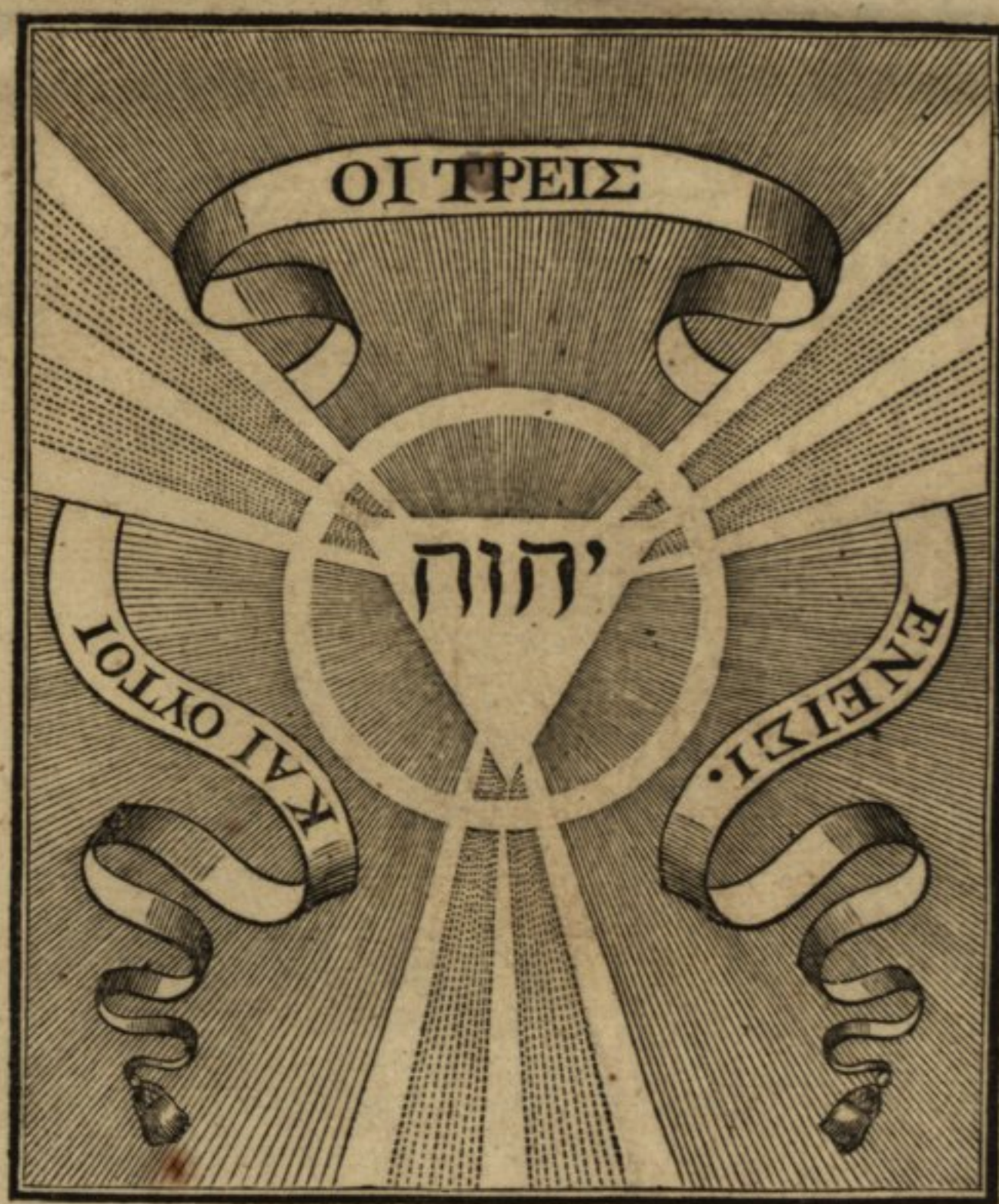
GVILLELMVS DV-VALLIVS REGIS CHRISTIANISSIMI CONSILIARIVS

*& Medicus tertio recognouit, Synopsin analyticam adiecit, nouis disquisitionibus,
notis, & Appendicibus illustrauit.*

CVM TRIBVS INDICIBVS.

Quæ huic Editioni accesserunt pagina proxima indicabit.

TOMVS TERTIVS.

PARISIIS,

Apud { IOANNEM BILLAINE.
SIMEONEM PIGET. } Viâ Iacobeâ.
{ FREDERIC. LEONARD. }

De Lionaria Polli. de M. DC. LIIII. Conreg. Regularis

CVM PRIVILEGIO REGIS.

ARISTOTELIS

OPERA OMNIA
GRÆCÆ ET LATINÆ

DOCTISSIMORVM VIROVVM INTERPRETATIONE
& NOTÆ emendatissimas, & punctatim in quatuor Tomos distribuitas.
GUILIELMVS DE-KALPENS RECTOR CHRISTIANISSIMVS COMITVS
CVM TITVS S. MARCI

Quæ hinc Editioni accesserunt paginæ proximo indicantur
TOMVS PRÆFATIVVS

Museu
e Laboratório
Antropológico
Universidade
de
COIMBRA
BIBLIOTECA

Handwritten signatures and text at the bottom of the page, including 'M. DE LILL' and 'Coimbra'.

INDEX EORVM QVÆ

TERTIO TOMO CONTINENTVR.

Synopseos Analyticæ vniuersæ doctrinæ peripateticæ pars tertia, in hac vltima editione plusquam mediâ parte auctior, correctior & illustrior.		<i>G. Du Val author hanc vltimam editionem media parte auxit, correxit, illustrauit.</i>
Ethicorum Nichomachæorum Lib.	X.	<i>D. Lambino interprete.</i>
Magnorum Moraliū.	II.	<i>G. Valla Placentino interprete.</i>
Eudemiorum.	VII.	<i>Incerto interprete.</i>
De Virtutibus.	I.	<i>Symeone Gryneo interprete.</i>
De Republica.	VIII.	<i>D. Lambino interprete.</i>
Kyriaci Strozæ Politicorum.	II.	
De cura rei familiaris.	II.	<i>Ioachimo Camerario interprete.</i>
Artis Rhetoricæ.	III.	<i>Antonio Ricobono interprete.</i>
Rhetorica ad Alexandrum.	I.	<i>Francisco Philelpho interprete.</i>

INDEX FORVM QVAE
TERTIO TOMO CONTINENTVR.

<p>G. De Nal. author. hanc editionem editionem hanc hanc hanc hanc corrigere, illustrare.</p> <p>D. Lambino interprete.</p> <p>G. Nalla Placentino interprete.</p> <p>facto interprete.</p> <p>Symone Gyneo interprete.</p> <p>D. Lambino interprete.</p> <p>Isachino Camerario interprete.</p> <p>Antonio Ricobono interprete.</p> <p>Francisco Philepho interprete.</p>	<p>X.</p> <p>II.</p> <p>VII.</p> <p>I.</p> <p>VIII.</p> <p>II.</p> <p>II.</p> <p>III.</p> <p>I.</p>	<p>Synopses Analyticae vniuersae doctrinae pe- ripaetice pars tertia, in hac vltima editio- ne plurimum in mediâ parte auctior, corre- ctior & illustrior.</p> <p>Epistorum Nichomachorum Lib.</p> <p>Magnorum Moraliu.</p> <p>Eudemiorum.</p> <p>De Virtutibus.</p> <p>De Republica.</p> <p>Kyriaci Stoxxe Politicorum.</p> <p>De cura rei familiaris.</p> <p>Artis Rhetoricæ.</p> <p>Rhetorica ad Alexandrum.</p>
---	---	---

SYNOPSIS ANALYTICÆ

VNIVERSÆ DOCTRINÆ PERIPATETICÆ.

PARS TERTIA.

In hac postrema Editione ab ipso authore multum aucta.

In quâ libri Aristotelis tertio hoc Tomo comprehensi, Ethici Nicomachij, Ethici
Maiores, Ethici Eudemij, Oeconomici, Politici, Rhetorici, suo ordine
omnes; scholiis vberioribus, ac ferè commentariis, pro
rerum dignitate & copiâ illustrantur.

Auctore **GVILLELMO DV-VAL** Pontifariano, Philosophiæ Græcæ & Latine,
in Parisiensi Academia Regio Professore & Doctore Medico.

Ad libros Ethicos Aristotelis

P R Æ F A T I O.

RÆCLARE quidem & meo iudicio sapien-
ter Stoicæ disciplinæ
principes, Philosophiâ,
cuiusq; partes varias po-
pulari quadam ratione,
atque vt loquitur pas-
sim Aristoteles, ὡς τῶν, describere olim ag-
gressi, eam triplici potissimum imagine ac
similitudine, Agri scilicet, Oui, & Anima-
lis, expresserunt. Cum enim illi totam Phi-
losophiam dicerent esse veluti pulcherri-
mum quemdam & feracissimum agrum,
multis quidem refertum flosculis & fructi-
bus, sed viuo fortique sepimento vndique
circumuallatum; sepem quidem aiebant
esse Dialecticam; terram verò flores, &
arbores, Physicam; fructus denique, Ethicam.
De ouo itidem. Sic enim illi cum ouo
posse Philosophiam comparari dicebant,
vt exterior pars, id est, putamen siue testa,
Logicam; albumen, Ethicam; interior ve-
rò pars, id est, vitellus, Physicam referre
videretur. Cum animali autem longè per-
fectius ac elegantius. Ossa enim & nervos
esse Logicam; partes carnosas & molles,
Ethicam; animam verò, Physicam. Addit
Diogenes Laërtius iconem Philosophiæ
quartam. Urbem nimirum ornatissimam

optimèque munitam, & quæ secundum re-
ctam rationem ac iustitiæ leges administre-
tur. Itavt Philosophicæ ciuitatis incenia
murosque fortissimos velit esse Dialecti-
cam; ciues, Physicam; leges, & morum in-
stituta, Ethicam. Rectè, inquam, id dictum
& appositè, præsertim si Sexti Empirici iu-
dicium & interpretationem sectemur, qui
Diogenem, vt parum fideliter & accom-
modatè Stoicorum decreta atque apo-
doses referentem, arguens; vitellum,
in oui similitudine, ad Ethicam; albu-
men verò (quod est, vt ille ait, vitelli ali-
mentum; quanquam eâ de re lis est, & dis-
sensus inter Hippocratem & Aristotelem)
ad Physicam; in Animalis autem compa-
ratione, carnes & sanguinem, ad Physicam;
animam verò ad Ethicam reuocari debere
contendit. Atque id ita à Possidonio insi-
gni Stoico fuisse expositum asseuerat. Nec
sanè immeritò. Cum Philosophia hæc mo-
rum, ἀπὸ τῶν ἠθῶν, id est, à moribus ἀδικῶν, id est,
moralis, nominata; inter scientias artésque
omnes purè naturales & humanas, princi-
patum videatur obtinere, si non ex ratione
contemplandi, aut methodi accuratioris,
saltem ex vsu potiore, fructuque vberissimo,
qui ex illâ in homines copiosissimè redun-
dat. Vnde enim quæso, vitæ probitas esse

*Lib. ad-
uersus
Mathe-
maticos.*

*Vult Hip-
pocrates è
vitello pul-
lum fieri,
Aristote-
les ex al-
bumine,
lib. 3. de
Gen. Ani-
mal. cap. 2.
& lib. 6. de
hist. ani-
mal. c. 3.*

*In Zeno-
ne.*

SYNOPSIS ANALYTICA

potest, vnde recta morum institutio, honestas, virtus; vnde ipsa hominum beatitudo, & felicitas? Vnde familiarum domorumque prudens administratio, vnde regimina ciuitatum, ars regnandi & imperandi, pax tranquillitasque publica? Vnde tandem priuatum singulorum, commune omnium, summumque bonum existit, quam ab vna illa hominum singulari rectrice; ac morum domina Philosophia? Etenim Ethicæ nomen generali significato vt hic sumitur, omnes Philosophiæ moralis partes speciesque comprehendit: monasticam (quæ ethica specialis dicitur,) œconomicam, & politicam: quæ tres sic humanos mores actionesque instruunt ad virtutem, summumque bonum; vt Monastica quidem priuatos, singulosque homines instituat ad bene beatèque viuendum, etiam in eremo & solitudine, siue apud se solos; vnde nomen habuit ἀπὸ τοῦ μόνου, ab vno solo; Oeconomica verò quæ ἀπὸ τοῦ οἴκου καὶ νόμου nomen nata est, id est, à domo, siue familia quam regit; homines erudiat, vt honestè se gerant in familiâ: quatenus scilicet cum alio, vel aliis in eadem domo viuunt, vt herus cum seruo; maritus cum coniuge; pater cum liberis: Politica denique ciuibus leges præscribat; & ciuitates, regna, imperiaque, iis moderetur ac temperet institutis, quæ ad communem hominum omnium iure sociatorum vtilitatem, ac summum reipublicæ bonum imò & Dei Opt. Max. cultum & gloriam per se referantur. Quibus profectò officiis nihil potest esse vtilius, iucundius, honestius, præstantius, diuinius. Vsu ergo potiore, fructuque præcellit Ethica, Physicamque, Mathematicas, & alias inferiores artes dignitate vincit, sola Theologia minor ac inferior: cum qua etiam, religionis, cuius & Politica maximè sollicita est, vinculo arctissimè cōiungitur. Atque hinc Socrates abiectis cæteris, vnam potissimum Ethicam coluisse dicitur: quòd ea virtuti homines totos addiceret, Deoque Optimo Maximo faciliùs cōciliaret. Est igitur Ethica siue Philosophia moralis, scientia practica, quæ mores hominum instruit, dirigitque in summum bonum, siue beatitudinem. Est, inquam, scientia: quia demonstrationes cōtinet non paucas de suo obiecto, vt quòd mores hominū sint boni, quia fiunt ad mediocritatem virtutis, quæ est secundum rectam rationem, & prudentiæ legem cōstituta: quòd mali, quia à mediocritate illa rectæ rationis, deflectunt. Item quòd virtus sit difficilis; quia difficillimum tenere semper mediocritatem. Item quòd vitium fugiendum: quia est contra rectam rationem & honestatem: quæ demonstrationes, vt & aliæ multæ, quæ ad mores spectant, claræ quidem sunt; sed non adeo certæ, & con-

stantes, ac Mathematicæ, vel Theologicæ, vel Physicæ: quia nempe sunt de iis quæ ab humano iudicio arbitrioque fere dependent, facileque mutantur. Quanquam communes Ethicæ conclusiones certiores sint particularibus. Est etiam Ethica omnis practica: quia versatur circa praxes, quas dirigit; eiusque finis est εὖ ζῆναι, bene agere & bene viuere. Est autem εὖ ζῆναι, propriè, & vt hic sumitur, actio voluntatis, quæ fit ex libertate, cuius scilicet principium est electio. Tales enim actiones liberas & humanas, quæ verè & propriè dicuntur mores, instruit ethica; vt tandem per eas prudenter directas atque exercitas, obtineatur beatitudo, quæ docuit Aristoteles, in actione animi virtute vtentis, in vita vndique perfecta esse reposita, vt ex l. i. Ethic. mox apparebit. Hinc intelligitur materia siue obiectum ethicæ, nempe actio humana, quæ moralis dicitur, & fit ex electione. Item eiusdem finis, siue hominis felicitas, quæ dicitur summum bonum, & finis vltimus.

Diuisio Ethicorum Aristotelis.

Philosophandi ratio omnis in tres partes à veteribus est distributa: in naturæ obscuritatem, (ad quam fortè res Metaphysicæ referri possunt, quæ per naturales etiam intelliguntur, quatenus non sunt supernaturalis contemplationis,) in differendi subtilitatem; in vitam atque mores. Prima Physica est seu potius scientia quælibet contemplatrix naturali lumine acquisita. Secunda Logica. Tertia Ethica. Ethica triplex. Monastica, quæ priuatum; Oeconomica, quæ domesticum; Politica, quæ ciuem instruit. Sed Monastica dicitur propria & specialis Ethica. Quamquam Aristoteles omnes illas ethicæ partes vno Politicæ nomine comprehendit. Vt ex c. 2. lib. 1. Ethic. colligitur, & c. vlt. lib. 10. eiusdem operis, & cap. 1. lib. 1. Magnorum Moralium vt Ethica generatim & Politica idem sint, tributo scilicet cæteris præstantioris partis nomine. Duæ enim priores in Politicam, quæ tertia est, & præstantissima, sponte tendunt ac diriguntur. Ethicam igitur propriè dictam (quæ & Monasticam continet, & communia etiam aliis partibus explicat documenta) tractat & absoluit Aristoteles decem libris Ethicorum ad Nicomachum, duob. Magnorum moralium; septem ad Eudemum; vno, de Virtutibus & vitiis: Oeconomiam verò duobus: Politicam denique octo, quibus postremis, cum non fuerit doctrinæ ciuilis amplitudini ab ipso Aristotele satisfactum, adiecit vir doctus Kyriacus Stroza duos, in supplementum. Sed cum horum librorum grauissimi sint decem ad Nicomachum, & octo illi Politici: quinon doctrinæ duntaxat, in rerum præstantissimarum copiâ & varietate, sed etiam docendi ratione

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ.

ac methodo reliquos superent: æquum sanè videtur, vt si quam vbertatem & copiam pati potest institutæ Synopses ratio, in istis finibus vberiores ac diligentiores: ita tamen vt ceteros intactos non prætereamus; sed suis etiam notis ac luminibus, quantum res postulabit, illustremus, vt nihil sit operum Aristotelis, quod non oculis saltem percurrendo lustremus: atque etiam tibi, lector ornatissime, quasi in expeditiore tabula videndum exhibeamus.

Summa Ethicorum ad Nicomachum.

Decem hos libros scripsit Aristoteles ad Nicomachum filium, vt ei bene beatæque viuendi morumque doctrinam paterna beneuolentiâ & affectu exponeret. Vnde hi libri nomen habuerunt *ἠθικῶν Νικομαχείου*. Methodus quam hic seruat, analytica est, siue resolutionis, à fine scilicet ad media: quasi à toto ad partes, ab effectu ad causam (habent enim media rationem cause efficientis, quia per ea fit finis) procedendo. Vnde duæ omnino totius operis partes colliguntur. prior, de fine vltimo siue de felicitate; posterior, de mediis, quæ ad obtinendum finem conferunt. Agit autem de beatitudine primo & decimo libro; quia finis & primus est, intentione; & vltimus, executione.

Primo igitur libro differit de felicitate siue vltimo hominis fine. Secundo, de virtute. Tertio, de principiis actionum humanarum, voluntario, inuoluntario. Item de fortitudine & temperantiâ. Quarto, de liberalitate, magnificentia, magnanimitate, modestia, mansuetudine, affabilitate, veritate, vrbantate, verecundia. Quinto, de iustitia. Sexto, de virtutibus mentis, arte, prudentia, scientia, intelligentia, & sapientia. Septimo, de virtute heroicâ, de feritate, continentia, incontinentia, constantia, mollitie animi. Octauo, de amicitia. Nono, de adiunctis amicitia, eiusve cõditionibus ac proprietatibus. Decimo, de felicitate practica, & theoretica, sed de hac maximè, quæ ab habitu sapientiæ proficiscitur, & in rerum altissimarum, præclarissimarum, sciutique iucundissimarum contemplatione consistit.

Liber primus Ethicorum.

Constat capitibus tredecim, in tres partes redactis. I. Docet esse finem vltimum siue summum bonum in rebus humanis. II. Proponit refutatque opiniones vulgi & sapientum de ipso summo bono, siue beatitudine. III. Statuit in quo verè consistat felicitas.

Ad Cap. primum.

Orditur Aristoteles suo more ab illustri pronunciatu seu axiomatico, vt an-

Tom. 3.

te omnia doceat, in actionibus humanis, quæ ab vsu rationis & ex electione fiunt, dari summum bonum, siue finem vltimum, quod illæ actiones dirigantur. Omnis, inquit, ars, methodus, actio, & consilium siue electio ad bonum aliquod tendit, referturque. Ideo bonum rectè olim definitum, quod omnia appetunt. Tum ponit finium differentiam, alios enim consistere in actione; sic modulatè canere, finis est Musicæ; alios in opere, id est, in re quadam quæ ex affectione sequitur, & post eam remanet: sic finis Architecturæ est domus; quia ex actione ædificandi sequitur, & post eam manet. Vbi ergo opus quoddam ex actione sequitur, ibi opera docet esse actionibus meliora & præstantiora: nempe quia actio est propter opus, vt propter finem. Finis autem præstantior est iis quæ sunt propter finem. Statuit postea fines esse varios ac multiplices, iuxta actionum, artium, & scientiarum varietatē: esse tamen inter aliquos ordinem & subalternationem, vt inter ipsas artes. Vnde sic vt ordo est inter artem frænefactoriam, equestrem, militarem, & imperatoriam, ita vltimæ aliis vt præstantioribus deseruiant; sic inter earumdem artium fines, eum esse ordinem; vt optabiliores sint & præstantiores ij, qui ad Architectonicas, id est, ad artes superiores & aliarum dominas pertinent. Cuius rei ratio est, quod fines inferiorum artium ob finem superioris expetantur. Quod si datur, inquit, in actionibus humanis (hic incipit cap. 2. iuxta Perionium) finis quidam, quem propter ipsum velimus, & alia ob ipsum solū omnia; datur autem reuera, (alioqui res abiret in infinitum, nullusque esset appetendi finis, & sic vana esset & inanis appetitio, quod est absurdum,) profectò erit finis ille vltimus, summum bonum, *ἡ τῆς αἰετοῦ*. De quo sanè agere, Politicæ est; tanquam Architectonicæ & principis aliarum. Ex hoc loco colligitur hanc Ethicam, Politicæ nomine comprehendi; cum velit Aristoteles hic agi debere, & reuera agat de summo bono; de quo tamen agere solius esse Politicæ scribit. Deinde admonet, nō debere in moralibus (hic incipit c. 3. Perionij) illud *τὸ ἀκριβές*, exactam scilicet methodum, requiri, ob eorum inconstantiam, *ἡ ἀσπίου*, sed satis esse eam docendi rationē, quæ rei subiectæ conueniat. Interim Politicæ, id est, Ethicæ totius, auditorem idoneum non esse iuuenem; quia est rerum actionumque humanarum imperitus, caretque communium vitæ officiorum experientia; atque adeo de iis non poterit, vt par est, iudicare. De iis enim quæ quisque nouit, bene iudicat. Sed & frustra Politicam audiet, cum cupiditatibus suis indulgeat. Quod illa verat. Respondeo tamen Aristoteli, si iuuenis non est *ἀκρίβης ἀκροατὴς τῆς πολιτικῆς*, cū

τὸ γὰρ δὲ, ἢ πῶς τῶ ἐπίσταται.

Finis est præstantior mediis.

Datur finis vltimus, quod est summum bonum.

Moralia non requirunt exactam methodum.

SYNOPSIS ANALYTICA

esse ad hanc preparandum & idoneum reddendum.

Nemo quippe adeo ferus est, qui non mitescere possit;

Si modò cultura patientem accomodet aurè.

Ad Cap. secundum.

Profert veterum sententias de summo bono. Aitq; primò, in nomine omnes consentire. Vocant enim illud & οἱ πολλοί, vulgares homines; & οἱ κρείττους, politiores scilicet & eruditi, εὐδαιμονίαν, beatitudinem: & putant omnes idē esse εὖ ζῆν & εὖ ἀεθέειν, bene vivere, & bene agere, cum τὸ εὐδαιμονεῖν, beatum esse. Secundo, ait alios summum bonum reponere in voluptate; alijs in diuitiis; alijs in honoribus; alijs in sanitate; alijs in sapientiâ; alijs in bono quodam perfecti, quod omnib. alijs causa sit, cur bona sint, id est, in ideâ boni, vt Plato volebat.

Ad Cap. tertium.

Vi in voluptate reponunt beatitudinem, vt vulgares & plebei homines, ait eos sectari voluptarium vitæ genus & belluinum. Tum notat vitæ genus triplex, voluptarium, politicum, theoreticum. Et homines quidem politicos in honore quære felicitatem. Esse tamen honorem euaidum nimis ac fugacem, & in honorante potius quàm honorato: felicitatem verò debere esse constantem & stabilem; & residere in eo qui felix est. Sed & honor defertur virtutis gratiâ, quare virtus meliori iure rationem beatitudinis indueret. Atqui ne quidem virtus finis est vltimus vitæ ciuilis, cum sit quid imperfectū. Virtus enim in dormiente & otioso & calamitoso esse potest. Non est ergo felicitas in voluptate corporis sita, nec in honore, nec in virtute. De genere autem viuendi contemplatiuo; postea. Sed neque in diuitiis est felicitas, quia quærentur ob aliud: suntque de genere vtilium, quæ aliò referuntur: at ipsa propter se solam expetitur felicitas.

Ad Cap. quartum.

Refutat Platonem, in ideâ boni constituentem summum bonū. Licet enim amicus sit Plato, essetamen veritatem cariorem, præsertim Philosopho veritatis studioso. Docet ergo errasse ideo Platonem, quòd ideam non ponat, vbi prius est, & posterius, vt in numeris. Atqui in bonis prius & posterius est: (bonum enim in substantia est, in qualitate, & relatis: substantia autem prior est quouis accidente:) ergo non erit Idea vlla boni. Sed neque sanam bonum est, quod obtineri nequit. At idea non obtinetur acquiriturve. De ideis plura in Metaphysicis.

Ad Cap. quintum.

Statuit summum bonum esse perfectū quid, propter se expetitur, rerum agendarum vltimum, sibi sufficientissimum, aut-

τακτῆ. Itavt non tantum ipsi soli beato sit satis, sed parentibus, liberis, coniugi, amicis, ciuibus, quia homo ad societatem ciuilem natus est: licet modus sit adhibendus. Esse verò summum bonum per se sic optabile; vt si cum alio bono non sit coniunctum, non desinat esse propter se maximè omnium optandum. Quanquam bonum additum bono, boni auget excellentiam.

Ad Cap. sextum.

Statuit, beatitudinem esse reponendam in actione. Quia perfectio rerū in actione consistit. In actione, inquam, hominis vt homo est, propriâ, eaque excellentissimâ, & cum ratione coniuncta, & præterea in vita perfecta. Quare bonum hominis esse actionem animæ secundum virtutem præstantissimam, in vita perfecta, & diuturna. Vna enim hirundo non facit ver.

Ad Cap. septimum.

Colligit rectè definitum fuisse summum bonum. Tum statuit principiorum alia inductione cognosci, alia sensu, alia εἰσπραξίᾳ, consuetudine. Bene ea debere definiri. Principiorum enim intelligentiam, magnū ad cætera pondus asferre. Et reuera principium videri plus quàm dimidium totius.

Ad Cap. octauum.

Statuit, bona alia esse fortunæ, siue externa; alia corporis, alia animi. Hæc esse optima: in iis ideo, si actiones sunt, reponi felicitatem. Beatitudo enim vita est bene acta, siue bona actio, εὐζωία, & εὐαεθρία.

Ad Cap. nonum.

Vt auere alij beatitudinem esse virtutem, alij prudentiam, alij sapientiam cum voluptate quadam. Ij sanè, inquit Aristot. à nobis omni ex parte non dissentiant. Quia statuimus in actione virtutis sitam esse felicitatem. Vnde concluditur hanc consistere, non ἐν κτήσει, in habitu, seu possessione, sed ἐν χρήσει, in vsu, id est, actuali exercitio. Vt enim in ludis Olympicis non pulcherrimi aut fortissimi quique corona donantur, sed qui certant & vincunt; sic coronam felicitatis obtinent ij soli, qui rectè faciunt, & honestis actionib. delectantur. Habet enim honesta omnis actio voluptatem. Erit ergo felicitas quid optimum, pulcherrimum, iucundissimum, bonisque externis egens: Cū actio præclara vix fieri sine facultatib. possit, vt nec sine amicis, generis nobilitate, potentiâ ciuili, pulchritudine, & similibus. Hinc enim factum est vt idem esse quidam putant εὐτυχίαν, id est, prosperitatem cum εὐδαιμονίᾳ, id est, felicitate ipsâ.

Ad Cap. decimum.

Statuit, felicitatem à Deo esse; vel saltè esse quid diuinum & θεόδοτον. Parari tamen virtute, vel doctrinâ, vel studio, non casu. Rem enim omnium maximam & pulcherrimam fortunæ arbitrio permittere,

Bonum bono additum sic maius.

Beatitudo est τὸ εὖ ζῆν & εὖ ἀεθέειν.

ωλεῖον τὸ ἄμισυ τῶ πλείον.

Beatitudo in vsu est.

Eget bonis externis.

Felicitas θεῖο πατῶν.

Beatitudo est bene vivere.

Vita generis triplex, ἀπὸ λαυστικῶν, πολιτικῶν, θεωρητικῶν.

Amicus Plato, sed magis amica veritas.

ἄλλοι, δὲ αὐτὸ αἰρετοῦ, ἵσταν.

DOCTRINÆ PERIPATETICÆ.

λίαν πλομμυλιόν, nefarium, & flagitiosum est maximè. Vnde colligit, animantes felicitatis non esse capaces; neque etiam pueros; quia hi per ætatem nondum virtutis actionem exercere possunt; illæ verò virtutis munia nunquam obeunt.

Ad Cap. undecimum.

Proposit egregiam quæstionem; de beatitudinis affectu: an scilicet in hac vita possit quis verè dici beatus? Dicebat enim Solon oportere finem videre. Cui fortè continit Poëta:

Ovidius.

Expectanda dies homini, dicitque beatus
Ante obitū nemo, supremaque funera, debet.

Nempe quia quandiu in hac mortali vita degimus, tandiu fortunæ telis ac periculis sumus expositi: at beatus diu beatam vitam agere tutoque debet. Statuit tamen posse in hac vita beatitudinem obtineri. Vel enim fortunæ euentus prosperi erunt, & sic ornabunt sapientem, siue beatum: vel aduersi, & sic acuent animum sapientis, eumque non sine generositatis laude exercebunt. Tum docet affici beatum. secunda vel aduersa amicorum fortuna: Imò & mortuos. Quamquam horum beatitudo aut miseria non inde pendeat. Ex hoc loco manifestè colligitur animæ rationalis immortalitas.

Afficiuntur mortui rebus amicorum.

Ad Cap. duodecimum.

Statuit non esse fœlicitatem de genere δυνάμειον, id est, facultatum; quibus scilicet bene vel malè uti liceat; vt sunt bona fortunæ & corporis. Non esse etiam de genere τῶν ἐπιτακτικῶν, bonorum laudabilium, vt sūt virtutes: quia laudabile refertur ad aliud; & laus relatio est; at felicitas non refertur ad aliud. Sed esse de genere τῶν τιμίων, bonorum honorabilium & diuinorum: quia sui gratia expetitur, & cæteris causâ est vt sint bona.

Felicitas est honorabilis.

Ad Cap. decimumtertium.

Cum ex antè dictis constet felicitatem esse actionem animi secundum perfectam virtutem, statuit de virtute dicendum esse: in quam omni studio incumbit, qui verè Politicus est: cuius est hæc cura præcipua, vt ciuēs efficiat bonos. Vt autem medicus, qui oculos totumque corpus curat, corporis naturam nōsse debet: hinc enim τῶν ἰατρῶν οἱ χαίρειντις πολλὰ ἐπεσμάτιονται, πλεὶς τῶν τοῦ σώματος γῶσιν, politiores medici multum operæ ponunt in cognitione corporis: Sic Politicus qui animum curat, animi notitiam assequi debet. Sunt verò animi partes, vel facultates duæ, vna rationis expers, altera rationis particeps; siue ipsamet ratio. Pars rationis expers, vel non potest rationi obtemperare, vt vis vegetatrix: vel potest; vt appetitus, qui in probis & continentibus rationi paret; in improbis (qui à probis in somno non differunt; hinc dictum inter beatos & miseros dimidia vitæ parte; ni-

Politicus animum nōsse debet. Animi partes duæ

hil interesse) reluctatur. Posse autem appetitum rationi obedire satis indicant monitiones, reprehensiones, adhortationes, quibus vel abducimur à vitiis, vel ad virtutes incitatur. Vt verò pars animi duplex, mens, & appetitus: sic virtus alia mentis, siue dianoëtica, vt sapientia, intelligentia, prudentia: alia appetitus, siue ethica, id est moralis, vt liberalitas, temperantia. Esse autem habitus illos mentis, propriè virtutes, concludit, ex eo quòd sint laudabiles. Sapiens enim ex sapientiæ habitu laudatur, at omnis habitus laudabilis, virtus est.

Liber secundus Ethicorum.

NOuem absoluitur capitibus: vbi de origine ac definitione virtutis.

Ad Cap. primum.

Docet, virtutes mentis siue dianoëticas, ortum & incrementum capere à Doctrina, ideoque experientia & tempore indigere, vt est Astrologia: virtutes autem morales siue Ethicas, acquiri consuetudine, & idcirco vnde nomen habent. Per consuetudinem autem intelliguntur mores, siue actiones rectæ rationi consentaneæ. Vt enim virtutes morales extinguuntur actionibus vitiosis, sic honestis generantur. Quare non sunt à natura insitæ virtutes, neque præter, aut contra naturam: Sed ab exercitio honestarum actionum. Sic actio iusta, iustitiam; actio fortis, fortitudinem generat.

Virtutes dianoëticas sunt in διδασκαλίαις: ethica, ἐξ ἔδου.

Ad Cap. secundum.

Statuit, actiones honestas & rectæ rationi consentaneas in mediocritate positas esse; vitiosas, in excessu, vel defectu. Quod illustrat exemplo medico. Vt enim exercitationes vitiosiores & immoderate; itémque remissiores & paræ, vires roburque corporis minuunt: & poculenta etiam ac esculenta, tam copiosiora quam parciora sanitatem laedunt: sic excessus & defectus nimium & parum virtutem labefactant. Docet deinde internosci habitus bene vel malè agendi, dolore & voluptate. Qui enim bene agendo delectatur, is virtutem siue habitum bene agendi possidet: qui autem malè agendo delectatur, vitium siue habitum contraxit malè agendi. Vnde sequitur, virtutem moralem totam fere in dolore & voluptate occupari. Annotat illustre dictum Heracliti, χαλεπώτερον ἰδοὶν μάχεσθαι, ἢ θυμῶ. Difficilius voluptati resistere, quam iracundiæ.

Actio honesta in mediocritate consistit.

Ad Cap. tertium.

Statuit, eum qui iustè & fortiter agit, iustum esse & fortem: & ad actionem virtutis, præter executionem siue perfectionem operis, necessum esse, vt qui agit, sciens

prudensque agat, ex deliberatione, alacriter & bono constantique animo.

Ad Cap. quartum.

Cum in animo sint tria, passio siue perturbatio, vt timor, audacia, &c. Facultas, vt appetitus, voluntas; & habitus, quo benè vel malè afficimur. Virtus autem in animo sit: neque verò ea sit perturbatio; neque facultas naturalis; cum perturbatio nec laudi detur, nec probro; neque simus naturâ probi vel improbi: virtus verò sit laudabilis, & probum faciat denominetque, efficitur vt virtus sub genere habitus contineatur.

Ad Cap. quintum.

Statuit, virtutem esse habitum non quemlibet, sed cum quo homo bonus fiat & suo munere bene fungatur: ita vt virtus, & rem cui inest, & eius actionem, faciat meliorem. Vnde necesse est virtutem in medio siue in moderatione vel mediocritate consistere. Est verò medium aliud rei, siue Arithmeticum, quod æqualiter abest aut distat ab extremis: estque vbique ac semper idem, vt sex, inter decem & duo. Ab vtroque enim extremo distat senarius æqualiter, nempe quatuor vnitatibus; aliud quoad nos: quod dicitur rationis, & Geometricum, vel proportionale, vt est senarius respectu duodenarij, & ternarij. Hoc igitur medium *ἄριστον*, ad virtutem requiri docet, quod reuera medium est prudentiæ, inter nimium & parum. Vnde sicut *ἡ ἀρετὴ ὡς ἡ ἀρετὴ*, excessus & defectus ad vitium, sic *ἡ ἀρετὴ*, mediocritas illa quoad nos, & quam recta ratio præscribit, ad virtutem pertinet.

Ad Cap. sextum.

Definiuit virtutem habitum electiuum in ea mediocritate consistentem quæ est ad nos ratione definita, prout vir prudens definierit. Tum mediocritati vitia duo esse opposita docet, vnum secundum excessum; alterum secundum defectum. Sic fortitudini opponi audaciam, vt excessum; timorem, vt defectum, liberalitati profusionem, vt excessum; avaritiam siue illiberalitatem, vt defectum. Denique statuit non omnem actionem, nec perturbationem esse mediocritatis capacem; vt homicidium, impudentiam.

Ad Cap. septimum.

Declarat inductione virtutum singularum, virtutem in mediocritate consistere; vitium in duobus extremis.

Ad Cap. octauum.

Docet primò, medium & extrema inter se comparata, sibi mutuò aduersari: ac proinde vitia extrema, & inter se & cum virtute pugnare. Secundò, virtutem cum vno extremo è duobus vitiis, comparatam alteri similem videri: sic fortitudi-

nem cum audacia comparatam, similem ignauiæ videri, & contrà. Tertio, esse maiorem contrarietatem & pugnam inter duo vitia extrema simul comparata, quàm inter vitium vnum, & virtutem mediam. Quarto, maiorem esse affinitatem quorundam extremorum cum medio, quàm aliorum. Sic audaciam magis accedere ad fortitudinem, quàm ignauiam: profusionem, ad liberalitatem, quàm illiberalitatem, vel avaritiam.

Ad Cap. nonum.

Difficilem esse virtutem probat, quia consistit in medio, eoque prudentiæ: tale autem medium nòsse ac tenere est perdifficile. Considerandæ enim circumstantiæ personarum, temporis. Videndum quantum donare oportet, quo modo, qua causa, & fine. Quod prudenter facere non est cuiusuis. Vt ergo virtutis medium assequaris, oportet ab eo extremo vitio te maximè deflectere, quod virtuti magis aduersatur. Sic fugienda maximè ignauiæ, vt sis fortis. Videndum etiam cui vitio procliuior sis. Ab eo enim reflectendum tibi est in alteram partem; & sic fiet, vt vel in medio consistas, vel non procul ab illo.

Liber tertius Ethicorum.

Quindecim, vel, vt alij volunt, duodecim constat capitibus: vbi de voluntario, inuoluntario, electione, consultatione, voluntate, volitione, fortitudine, & temperantia, quæ omnia ad duas partes referuntur: ita vt prior ad generalem virtutis doctrinam pertineat; quæ habitus est electiuus *ἡ ἀρετὴ ἀκούσιον*, ad quam particulam explicandâ necessaria est cognitio *τῆ ἀκούσιου*, voluntarij, & *τῆ ἀκούσιου*, & inuoluntarij; posterior autem ad fortitudinem & temperantiam, de quibus in fine libri sigillatim.

Ad Cap. primum.

Vt laudantur & vituperantur quæ sponte facimus; sic datur venia iis quæ inuiti vel coacti præstamus. Dicuntur inuoluntaria quæ fiunt vi, vel ignorantia. Violentum est cuius principium est extra rem quæ vim patitur, ita vt res siue agens siue patiens nihil ad illud conferat concurrat-ve, vt vento vel tempestate ferri eò quò nolumus. Quæ fiunt metu maioris mali, vel causa honestatis, vt proicere merces in mare metu naufragij; aliquid indecorum & turpe agere ob salutem parentum. Ea mixta sunt, id est, partim voluntaria, partim inuoluntaria. Simpliciter enim & absolutè sunt inuoluntaria; at hîc & nunc & positis talibus circumstantiis & periculis sunt voluntaria. Quædam sunt veniæ

venia digna, quædam excusationem non habent, ut parentem necare: potius enim mors oppetenda est.

Ad Cap. secundum.

Docet, id non sponte fieri, quod fit *δι ἀγνοίας*, per ignorantiam. id verò inuitè fieri, quod dolor & pœnitentia subsequitur. Itaque qui ita per ignorantiam agit, ut eum facti pœniteat, inuitum egisse; qui verò per ignorantiam ita egit, ut tamen eum postea non pœniteat, egisse non sponte. Est autem aliud agere per ignorantiam; aliud agere ignorantem; Agit ebrius vel iratus dum interficit aliquem, ignorans; imò improbus quisque & peccator ignorat quæ agere & non agere oportet, sed non agit per ignorantiam; sed per ebrietatem, vel iram. Ignorantia autem rerum singularium; circumstantiarum & facti, ut loquuntur, reddit actionem inuoluntariam; præsertim si actionem antecessit, ut si quis hostem ferire putans, filium interficiat; etsi dolor & pœnitentia subsequatur. alioqui ignorantia iuris legumque vniuersalium, quas vnusquisque scire tenetur, itémque ignorantia concomitans factum, ut in ebrio, in vitio sunt; nec actionem faciunt inuoluntariam.

Ad Cap. tertium.

Definit, *ἐκούσιον*, spontaneum, id cuius principium est in agente, res singulas, in quibus actio consistit, cognoscente. Statuit quæ irâ & cupiditate fiunt, non rectè dici esse inuoluntaria.

Ad Cap. quartum.

Agit *πρὸς ἀρετὴν*, de consilio siue electione: quam omnem statuit esse voluntariam, ipsum tamen voluntarium siue spontaneum latius patere; cum sit in pueris & animantibus, in quibus non est electio. Item repentina, id est, quæ subitò ac promptissimè fiunt, licet sint spontanea, non tamen esse ex consilio siue electione. Deinde docet, electionem non esse cupiditatem, nec iram: hæc enim conueniunt brutis, & aduersantur consilio: neque voluntatem, *βέλους*; quia consilium est possibile; voluntas impossibile; ut immortalitatis: & consilium siue electio est mediocrum, id est, eorum quæ ad finem conducunt: voluntas autem est finis. nec denique opinionem: quia opinio est contemplabilem, æternorum, veri, falsi; consilium verò est eorum quæ à nobis fieri possunt, & quæ bona vel mala sunt. Est ergo electio de genere eorum quæ sponte fiunt, sed cum ratione & intelligentia.

Ad Cap. quintum.

Docet iniri consilium de iis de quibus vir mentis compos, non stolidus, consultandum esse iudicat, non de æternis, nec de conuersionibus Solis, nec de consti-

tutionibus anni, non de purè fortuitis, ut thesauri inuentione; non de alienis, & quæ ad nos non pertinent; sed de iis quæ cum sub actionem cadant, in nostrâ potestate sunt sita, neque semper eodem modo fiunt, ita ut incertus sit eorum exitus, sintque non fines, sed media ad fines obtinendos. Concludit, quòd cum id de quo initur cõsiliū, sub deliberationem & appetitionem cadat; consilium esse earum rerum quæ in nostrâ potestate sunt appetitionem, ex consultatione prouenientem. Nam simulatque consultatio habita fuit, executionem appetimus.

Ad Cap. sextum.

Statuit, voluntatem esse finis. Item voluntatis simpliciter obiectum esse bonum, illudque verum ac per se; licet per accidens, & respectu huius aut illius voluntatis malè affectæ bonum apparens & fucatum & specie tenus, possit eiusdem obiectum appellari. Quod illustrat exemplo medico. Vnusquisque autem iudicat, ut affectus est.

Ad Cap. septimum.

Decernit, virtutes & vitia in nostra esse potestate & arbitrio. Hinc iure legislatores vitia castigare, virtutes remunerare: ad has excitare & adhortari: ab illis auocare. Quæ officia profectò inania essent & ridicula, si vitia & virtutes in nostra non essent potestate.

Ad Cap. octauum.

Colligit breui epilogo quæ hætenus de virtute docuit. Simulque annotat nos actionum siue honestarum siue vitiosarum dominos esse, à principio ad extremum, cum singula cognoscimus; habituum non item. horum enim solum principium in nostra esse potestate.

Ad Cap. nonum. πρὸς ἀρδείας.

Singularum virtutum doctrinam orditur à fortitudine, quam definit mediocritatem *πρὸς φόβον καὶ θάρσιν*, circa timores & audacias. Est autem timor, mali expectatio. Metuimus infamiam, pauperatatem, morbum, mortem, aliæque mala: sed non in omnibus vir fortis versatur. Neque enim timere oportet, quæ à vitio non nascuntur, & quæ culpa nostra non contrahuntur. Cernitur fortitudo in metu magis quàm in audacia, id est, in iis quæ incutiunt formidinem, quàm iis quæ pariunt audaciam. Gaudet virtus difficili: Vir fortis patienter asperrimam quæque tolerat; ut mortem: quæ nihil terribilius, sed mortem gloriosam, quæ non ex morbo, non ex naufragio, aut simili casu est, sed quæ in bello honestè pro patriæ defensione oppetitur. Talis enim mortis pericula à viro forti non metuuntur.

Vitia & virtus sũt in nostra potestate.

Quoad actionem, non quoad habitum; nisi initio.

πρὸς ἀρδείας.

φοβερῶτατον, θάρσιν.

Quid agere inuitum, quid ignorantè; quid per ignorantiam.

Pueri volunt, non eligunt.

Quartum tertium sit consilium.

Ad Cap. decimum.

Virum fortem esse imperterritum, impavidumque; quædam tamen timere, sed ut oportet, & ratio postulat; quædam etiam perferre, sed honesti causâ: confidere etiam & aggredi, sed ut par est. Hic enim est virtutis finis. Qui nihil metuunt, ne terræ quidem motum, nec procellas, quales aiunt esse Celtas, siue Gallos, eos insanos esse, vel doloris expertes. Qui nimium cōfidunt, *μετὰ τὰ φοβερά*, in formidolosis, esse *δραστής*, audaces, arrogantes, & fortitudinis affectatores, præcipites, in ipso tamen periculo tardiores ac pæne deficientes: fortes contra, in ipsis factis acres esse & celeres.

Ad Cap. undecimum.

Versari fortitudinem circa ea quæ audaciam mouent, & terrorem incutiunt. *μαλακίαν εἶναι τὸ φοβεῖν τὸ ἐπιπνεῖν*, mollis animi esse, laboriosa fugere. Veram fortitudinem eam esse, quæ suprâ descripta est. Alias fingi species fortitudinis, ut civilem, quâ ciues fortes dicuntur, quòd ad pericula subeunda incitentur pœnis, probris, honoribus; coactam, quâ qui aliorum Imperio subsunt, arma sumere coguntur: sed hæc species fortitudinis & similes non sunt legitimæ.

Ad Cap. duodecimum.

In formidolosis & terribilibus versari magis *τὴν ἀνδρείαν*, quàm in iis quæ audaciam præstant. ideo fortitudinem dici rem laboris & molestiæ plenam, & iure laudari; eum difficilius sit res molestas toleranter pati, quàm à iucundis abstinere. Itaque fortem virum in dolore magis, quàm in timore iudicari. Eum interim animo delectari, licet corpore crucietur. Quanquam fieri potest ut mortem molestè ferat, maximèque doleat, cum sibi moriendum esse videt, non ob ignauiam, aut mortis honestæ metum; nunquam enim fortis à rectâ ratione discedit, sed quia se vitâ dignissimum esse cognoscit: est enim sui conscia virtus. & quia videt se maximis bonis spoliari, & se virtutum usu deinceps priuatum iri: quod verè molestum est.

Fortis in dolore cernitur.

Virtus sui est conscia.

Ad Cap. decimumtertium.

Agit reliquo libro *περὶ σωφροσύνης*, de temperantia, quam definit hoc capite mediocritatem *περὶ ἰσοτίας, ἢ λύπης*, circa voluptates & dolores, siue orationes voluptatum: sed circa voluptates, per se; dolores, per accidens. circa voluptates inquam, non animi, sed corporis, præsertim eas quæ tactu & gustu percipiuntur; quæque ad gulam & res venereas pertinent, & quas communes cum belluis habemus.

Ad Cap. decimumquartum.

Vocat intemperantiam *ἀκολασίαν*, quæ est altera vitiositas opposita Temperantia: Intemperantem *ἀκόλαστον*, quem definit eum qui ita consecratur voluptates, &

Quis ἀκόλαστος.

suis trahitur cupiditatibus, ut dolore afficiatur, maximè cum iis potiri nequit, & cum eas etiam concupiscit. Semper enim coniuncta est cum dolore cupiditas. Tum alteram explicat vitiositatē, quam, licet proprio nomine careat, *ἀναιδησίαν*, quasi diceret, *μετὰ λύπης* stuporem, vel sensus carentiam, appellat: *γὰρ ἡ ὀπίδυ-μα.* quia per eam redduntur homines omni voluptatis sensu spoliati, & stupidi; ita ut nullo iucundo afficiantur. Inter intemperantem ergo & stupidum, (talibus autem stupor rarissimè contingit,) melius est *ὁ σώφρων*, temperans, qui rectam semper rationem in moderandis voluptatibus & doloribus tenet sequiturque.

Ad Cap. decimumquintum.

Intemperantiam magis voluntariam esse, quàm sit *δουλία*, ignauia ostendit; quòd illa voluptatem sectetur, hæc fugiat dolorem: voluptas autem magis sit voluntaria. vnde statuit intemperantiam esse turpiorem & fœdiorem ignauiam. Admonet, nomen Græcum, *ἀκόλαστος*, translatum esse à pueris malè educatis & castigatis, ad significandum intemperantem: *ἀκόλαστος* enim is dicitur, qui non emendatur, non coercetur, non castigatur. Intemperans autem ægrè ac difficulter emendatur.

Intemperantia fœdior ignauia.

Liber quartus Ethicorum.

Nuem habet capita, vel, ut aliis placeat, quindecim. Prior distinctio magis arridet; Sic enim singulis nouem capitibus commodè tractantur singulæ virtutes. 1. Liberalitas. 2. Magnificencia. 3. Magnanimitas. 4. Modestia. 5. Mansuetudo siue Lenitas. 6. Affabilitas. 7. Veracitas. 8. Urbanitas. 9. Verecundia, quæ tamen postrema propriè virtus non est. Qui capita quindecim faciunt, tria consumunt in magnanimitate explicanda; tria in Magnificencia; tria in Liberalitate. Summa omnium est, *τὴν ἐλευθεριότητα*, Liberalitatem esse *τὴν ἀνελευθεριότητα.* mediocritatem *περὶ χεῖματα*, circa pecunias & dandas, & accipiendas: sed potius dandas: beatius enim dare quàm accipere. Liberalem bono animo & optima quæque largiri, quibus oportet, & quomodo; Difficiliter diuitem esse. Liberaliorem esse, qui bona à parentibus relicta habet, quàm qui labore ea comparauit. Vitiositates liberalitati oppositas esse *ἀσωπίαν* prodigalitatē *ἀνελευθερία.* in excessu; & *ἀνελευθερία* avaritiam in defectu. Prodigum meliorem esse auaro, pluribus prodesse, facilius emendari.

Magnificenciam *τὴν μεγαλοπρέπειαν* versari *μεγαλοπρέπεια.* in largitionibus, magnisque sumptibus & impensis publicis, ut quæ fiunt ad Deigloriam, cuiusmodi sunt templa, sacrificia, &c. magnifico opponi *βίβλαστον*, superbum, insolentem,

solentem, qui in res paruas, pecunias nimias stolidè insumit, & μικροσφιπ̄ sordidum.

μεγαλοψυχία.

Magnanimitatem πλεονεξία, esse mediocritatem circa magna, id est, circa summos honores, pro recta ratione expetendos & prosequendos. Magnanimum esse qui se rectè & meritò dignum iudicat summis quibusque bonis & honoribus cum reuera iis sit dignus. Huic opponi ἰλιθιον, stolidum, ἢ χαυῶν, aut superbum, qui se immeritò dignum credit summis honoribus. Item μικροψυχον, pusillanimum, qui se minoribus dignum quàm mereatur, existimat.

Μοδestia.

Modestiam, quæ proprio nomine caret, versari circa honores mediocres pro recta ratione expetendos. Eandem esse rationem modestiæ ad magnanimitatem, quæ est liberalitatis ad magnificentiam. Modestiæ opponi φιλοπρίαν, ambitionem: & ἀφιλοπρίαν, honoris nimium contemptum.

ἢ ἀφιλοπρίαν.

Manfuetudinem, πλεονεξία, esse mediocritatem πεισθεῖς; circa iracundiæ motus, quâ facilè & suauiter cum aliis hominibus versamur. Huic opponi ὀργιλίαν, iracundiam; & ἀοργησίαν, nimiam lenitatem. Qui irascuntur, alios quidem esse ὀργίλους, qui citò irascuntur, & citò placantur; aliòs ἀπροσέχους qui supra modum, omnibus ex causis, & celeriter irascuntur: alios πικρὸς, amaros, qui diu seruant iram, ac pænè sunt implacabiles. Porro iram placari vltione: cum vltio doloris loco voluptatem afferat: eos verò χαλκίους; asperos, difficiles, sæuos, appellari, qui cum non debeant, grauius & diutius irascuntur, neque placantur, nisi iniuriam vlti sint. Hos ait maximè māfuetis, & clementibus opponi, & communi hominum vitæ ac consuetudini non esse idoneos.

Iratorum tres species.

Affabilitas.

ἐν τοῖς ὁμιλίαις.

Affabilitatem, mediocritatem esse in conuictu & vitæ consuetudine, tam secundum sermones & dicta, quàm actiones. Huic opponi adulationem, & morositatem: adulari eos qui nimium laudant, neque vnquam contradicunt, qui ideo dicuntur ἀφροῖς; eos verò esse morosos, qui nimis reprehendunt, sũntque contentiosi & peruicaces & δύσκολοι.

Veracitas.

Veracitatem esse mediocritatem, qua quis vita, factis & verbis verax est, & ἀληθινός. Itavt ea quæ habet ingenuè & candidè confiteatur, neque ea verbis augeat, aut extenuet. Contra hanc virtutem peccari generatim mentiendo, & verum nimis reticendo; speciatim verò & in rebus propriis, per arrogantiam, plura & præclara quæque sibi præter rationem attribuendo; & per dissimulationem, ea quæ habentur, negando, vel extenuando.

εὐσπλαγία.

Urbanitatem, εὐσπλαγία, esse ludicræ &

iocosa conuersationis virtutem, siue mediocritatem in ludis & iocis, (ludi autem actionum, ioci sunt verborum,) & qui hac virtute sunt præditi, dici εὐσπλαγιοί, & εὐσπλαγίαι, urbanos, dexteros: his verò opponi βωμολόχοι; scurras, Gallicè, bouffons. Item ἀγροίκοι & σπληνικοί, rusticos, agrestes, insulsos.

Verecundiam passioni similiorem esse quàm virtuti; illam esse φόβον τῆς ἀδοξίας, metum infamiæ, adolescentiæ conuenire & iuuentuti, quæ cum passionibus agitetur, in multis peccat, à quibus pudore reuocatur. Ideo laudari pudorem in iuvene, non in sene, opponi verecundiæ impudentiam & stuporem.

αἰδώς.

Denique continentiam, quæ εὐκρατία dicitur, non esse virtutem, sed quid virtuti admixtum: quâ de re postea.

εὐκρατία.

Liber quintus Ethicorum.

Quindecim capita habet, vel, vt alij volunt, vndecim; partes autem quatuor. 1. est de iustitiâ. 2. de iure. 3. de æquitate. 4. quætionem explicat, an quis possit sibi iniuriam inferre.

Ad Cap. 1. 2. & 3.

Distinguuntur hac editione tria capita, quæ tamen in vnum redigit Perionius. In illis statuit 1. Aristoteles agere, πρὸς δικαιοσύνην, & ἀδικίαν, de iustitiâ & iniustitiâ: item πρὸς δίκην, de iure, siue de iusto. Quo loco obseruabis, ius distingui à iusto, vt abstractum à concreto, & ius esse, æqualitatem debiti cum merito: iustum autem esse ipsum debitum, vt est merito æquale.

Quid ius & iustum.

2. Definit iustitiam habitum animi, per quem res iustas faciunt volũtque homines. & δικαιοπραγίαν: iniustitiam contrà, habitum, quo ἀδικίαν, iniustas res agunt, & volunt.

πὶ δικαιοσύνην.

3. Monet obiter, facultatem & scientiam esse contrariorum; habitum moralem, v. g. virtutem, non sic.

4. Vt iustus & iniustus duobus modis dicuntur; sic dici iustitiam & iniustitiam. Iniustum verò dici, vel qui leges violat; & hic vocatur παράνομος: vel qui plus assumit sibi, quàm par sit: & hic vocatur πλεονεξία & ὀϊστος. Iustum, totidem modis, ius verò esse τὸ νόμιμον, quod lege sancitum est, & τὸ ἴσον, & quod æquum est.

5. Iustitiam vnã esse generalem & legalem; quæ scilicet refertur ad bonum generale & publicum, legesque seruat, & respicit: & hanc esse præstantissimam virtutum. Itavt ἰθ' ἑσπερος; ἰθ' ἑφωσ, ἢ πρὸς δυνάμει; neque vesper, neque lucifer tanta homines

Iustitia legalis.

admiratione efficiat : Imò & de ea dici solet
celebris versiculus :

*ἢ δὲ δικαιοσύνη συνέχεται πᾶσι ἀρετῇ ὄντι,
Iustitia in sese virtutes continet omnes.*

Particu-
laris.

Alteram particularem, quæ non virtus vni-
uersa est, vt legalis ; sed pars virtutis, id est,
species aliqua virtutis : per quam redditur
vnicuique quod suum est, nec plus assumi-
tur boni, aut minus mali, quàm par sit, in iis
quæ ad secundam vel aduersam fortunam
pertinent.

Ad Cap. quartum & quintum.

Iustitia
particula-
ris distri-
bucina.

EX his duobus, vnicum facit caput Pe-
rionius, quod est suo ordine secun-
dum. In illis igitur aperitur distinctio vtriuf-
que iustitiæ, legalis scilicet & particularis.
Tum diuiditur particularis in distributi-
uam, quæ honores vel pecunias iis distri-
buit, qui eiusdem reipublicæ communi-
one coniuncti sunt : & commutatiuam,
(quod genus vocat Aristoteles, τὸ ἐν πῶς
συμβαλλόμεσι διορθωτικόν,) cuius duæ sunt par-
tes, pro ratione contractuum, siue συμβαλλο-
μάτων ; contractus enim alij sunt voluntarij,
vt venditio, emptio, mutuum, &c. alij in-
uoluntarij, qui vel clandestini, vt furtum,
adulterium ; vel violenti & aperti, vt ver-
bera, mors.

Commu-
tatiua.

Ad Cap. sextum, περὶ δικαίου.

Agit de iusto siue de iure, quod docet
esse æquum siue æquale, atque adeo
medium inter iniqua, plus scilicet & minus.
Si enim iniustum est iniquum, iustum æ-
quum necesse est. Deinde statuit ius con-
sistere in analogiâ quadam seu proportio-
ne, & in quatuor saltem versari, in rebus
scilicet duabus, & personis duabus, ratio-
nem siue proportionem aliquam inter se
habentibus. Et ius quidem, vt equalitas est,
versari circa res duas, plus nempe & minus ;
vt verò ius est, inter personas duas, quia vt
æqualitas, ἰσότης, ad res pertinet ; sic iustitia
ad personas. Sed & ius esse analogum, &
in proportione consistere probat, ex ra-
tione iustitiæ διανεμητικῆς, distributiua, quæ
suum cuique tribuit, καὶ ἀξίας, pro dignitate
personæ. Tale enim ius ἀλόγον, dicitur
quanquam ratio hæc locum non habet in
iustitia commutatiua, siue ἐπανορθωτικῆ, quæ
non personas respicit, sed æqualitatem re-
rum. Annotat obiter analogiam esse non
tantum in numero monadico, id est, ma-
thematico, à rebus separato, quem vocant
numerum numerantem, vt sunt vnum,
duo, tria : de quo, lib. 11. Metaphys. qui hæ-
tenus falsò habitus fuit. 13. Sed etiam in
numero omni non monadico & rebus in-
hærente : qui dicitur vulgo numeratus, vt
est hominum multitudo, vel rerum alia-
rum. Probat, quia vbi ἰσότης, æqualitas, ibi
est analogia, siue proportio : at in vtroque
illo numero est æqualitas,

Æquali-
tas est re-
rum: iusti-
tia, homi-
num.

Quid nu-
merus
monadi-
cus.

Ad Cap. septimum.

Statuit, proportionem siue analogiam
Iustitiæ distributiua esse Geometricam ;
commutatiua, Arithmeticam. Est verò
Geometrica proportio ea in quâ ratio seu
rationis comparatio ; qualitas item & cir-
cunstantiæ considerantur : Arithmetica, in
qua spectatur quantitas, & res ipsa simpli-
citer & præcisè, vt cum numeri inter se
comparati æqualiter distant. Vt 2. 3. 4.
vnitate. Proportioni Geometricæ & A-
rithmeticæ addi solet Musica siue Harmo-
nica vnde triplex medium. Geometricum,
in quo seruatur eadem ratio maioris ter-
mini ad medium, quæ medij ad extremum,
vt 5. respectu 4. & 9. Arithmeticum, quod
æquè ab extremis distat vt 9. respectu 6. &
12. vel 3. respectu 2. & 4. Musicum, quod
eadem maioris numeri parte à maiori nu-
mero superatur, quâ superat minoris nu-
meri partem minorem. Vt 4. respectu 3.
& 6. Exemplum proportionis Geometri-
cæ est eiusmodi, vt se habent 2. ad 4. ita
4. ad 6. Harmonica autem analogia est.
senarij. v. g. ad quaternarium, & duodena-
rium. Quâ enim numeri maioris parte su-
peratur senarius, nempe media maioris nu-
meri, à maiori numero, scilicet duodena-
rio, eadem, id est media minoris numeri,
ipsum minorem numerum superat, scilicet
duabus vnitatibus. Sic ergo hæ proportio-
nes Iustitiæ applicantur, vt Commutatiua
quidem, quæ in contractibus consistit, con-
ueniat Arithmetica ; quæ æqualitatem re-
rum præcisè considerat, nec rationem ha-
bet personarum aut dignitatis. Distributi-
ua autem quæ honores & præmia distri-
buit, Geometrica ; quæ personas respicit,
merita, dignitatem. Legali denique rebûs-
que politicis ac publicis Harmonica. Re-
petit verò Aristoteles, ius esse medium
quoddam ; & confugere homines ad iu-
dices, qui sunt quasi ius animarum, vt ad
μεσδίας, vel μεσδίκους, id est, mediatores, qui
scilicet res exæquent, & quasi lineam diui-
dentes, æquas partes cuique tribuant, δίκαιον.
Vnde ius, Græcis dicitur, quia δίχα ὄντι, id
est, in duo æqualia diuisum (ac si diceret
δίχαρον) & δίκαιος iudex, quasi δίκαιος diuisor
in partes duas æquales. Æquale enim est
ius, vt quod medium est inter τὸν ζημίαν, καὶ τὸ
κέρδος, damnum & lucrum.

Proportio
Geometri-
ca.
Proportio
Arithme-
tica.

Proportio
harmoni-
ca.

Ad Cap. octauum.

Refellit Pythagoreos qui dixerunt, τὸ
ἀπαιτιοῦδος, siue Talionem, esse abso-
lutè & simpliciter ius ; itavt in lege Talio-
nis ius omne positum esse affirmarent. Est
autem Talio reciproca quædam permissio,
in eo posita, quòd quis tantum pati debeat,
quantum egerit, tantum rependere,
quantum

Lex Ta-
lionis.

In Talione omne inuenitur.

quantum abstulerit. Talionem videtur probasse Moses cum dixit, Oculum pro oculo, dentem pro dente. Sed in Talione ius omne positum non esse statuit Aristoteles, docetque, illam nec ad iustitiam distributiuam, nec correctricem posse referri. Et certe si magistratus aliquem percusserit, non est ille referendus: ut si quis magistratum percusserit, non modo verberandus est, sed supplicio castigandus. In his ergo lex Talionis non habet locum. Imò nec in commutationibus, quæ fiunt per res non tales, sed diuersissimas, ut calceum, domum, panem, vinum. Neque enim permutatur panis, pane; vinum, vino. Hoc loco annotat Aristoteles ad permutationes commodissimè inuentum fuisse nummum, ut nempe sit rerum omnium quæ permutantur, mensura: Permutationem autem causam esse indigentiam siue usum, τὸ χρῆμα. Nummum Græcè νόμισμα dici ἀπὸ τοῦ νόμου, à lege, quod non natura sed lege valeat. Talionem tamen locum aliquem habere in commerciis, sed prius æqualitatem fieri debere. Hoc capite obseruat Aristoteles templum Gratiarum in propatulo vrbis loco constitui solere, ut fiat remuneratio. Cæterum de nummo plura cap. 9. lib. 1. Politicorum.

Quo sine sit pecunia, sine nummus.

Ad Cap. nonum.

Colligit, iustam actionem esse mediam inter facere & pati iniuriam. Iustitiam esse mediocritatem, non ut virtutes cæteras, sed quia sit medijs; iniustitia autem extremorum. Nam duas distinctas vitiositates non habet iustitia, in quarum medio consistat, ut aliæ virtutes, nempe liberalitas quæ inter prodigalitatem & auaritiam; fortitudo inter audaciam & ignauiam media est. Iniustitia siquidem vitium est, vtrūque extremum, scilicet plus & minus, nimium & parum complectens. Quare licet Iustitia ratione obiecti, ut loquuntur scholæ, extrema habeat diuersa, nempe plus & minus, inter quæ ius consistit; ratione tamen habitus oppositi & vitiosi, vnicum habet extremum, scilicet iniustitiam; à qua Iniuria est proprie dicta.

Iustitia opponitur vnicus iniustitia habitus.

Ad Cap. decimum.

Statuit, cum qui iniuriam infert, tunc dici iniustum, si sponte & consultò ac sine vlla animi perturbatione intulerit; si verò non consilio, nec certo animi iudicio; sed ex quadam perturbatione fecerit, cum quidem reuera iniuriam intulisse, & iniuste fecisse furando, adulterando, sed nondum ideo iniustum esse aut dici debere: deinde de eo iure hinc acturum declarat, quod est absolutè & simpliciter tale, estque idem cum politico. Politicum autem ius, (quod latius patet apud Græcos, quàm Civile

ut dicitur.

apud Latinos; est enim politicum ius apud Græcos id quod commune est hominibus quadam societate coniunctis; civile verò apud Latinos, est quod cuiusque ciuitatis est proprium: Sic vendere, emere, &c. dicuntur Græcis politica; ciuilia Latinis non item: nisi vendere tanta mensura, tali tempore. dicitur etiam ciuile esse Romanis toga, pallium Græcis, & alia vestimenti forma aliis ciuitatibus,) ait esse illud, quod seruetur inter eos, qui liberi cum sint & æquales proportionem, vel numero, eadem ciuitate & legibus vtuntur, & societate quadam coniuncti sunt, ut rerum ad degendam vitam necessariorum copiis per se abundant. Tum Ius esse, vbi lex est; legem, vbi iniustitia: Vbi autem iniustitia, ibi esse & iniuriam. Facere iniuriam, esse, sibi plus eorum quæ absolutè bona sunt, tribuere, & minus eorum quæ absolutè mala. Hominem ideo non imperare, sed legem: eum qui præest, esse iuris custodem & æqui. Iustitiam esse totam in bonis alienis. Ius herile, id est, domini in seruos, & patris in filios, politico esse simile, non idem, quia non est locus iniustitiæ, in rebus propriis: seruus autem est res domini propria, filius patris. Inter quos lex est communis, inter eosdem esse imperandi & parendi æqualitatem. Inter virum & uxorem magis quàm inter patrem & filios, herum & seruos, iuris esse communitatem.

Ius politicum & civile differunt.

Intellige bona fortuna.

ut dicitur in philosophia.

Ius politicum aliud esse naturale, quod vbiq; eandem vim habet per se, non quod ita visum sit, vel non visum hominibus. Aliud vero legale vel legitimum, quod lege constitutum est, vel quod ab initio nihil intererat, an sic, vel aliter fieret, cum autem constitutum semel fuit, iam interest ut sic vel sic fiat, aut non fiat: ut Ioui capram, non duas oues immolare, & cætera quæ à Populis scita sunt & decreta.

Ius politicum aliud naturale aliud legale.

Porro pluribus modis posse alteri ab altero damnum inferri. 1. per inscitiam & inopinatò, & παρρηγοῦς, & hoc dicitur ἀτύχημα, infortunium. 2. Non inscienter, nec inopinatò, sed tamen sine malitia, nec de industria, & hoc dicitur ἀμαρτία, peccatum. 3. Scienter quidem sed non consultò, aut ex antegressa deliberatione, ut cum ex ira, alius alium lædit: & hoc est ἀδικημα, id est, iniuste factum, siue iniuria. Non tamen ideo qui sic alium lædit, iniustus & improbus dicitur, quia non de industria fecit, quod accommodatè lingua Gallica dicitur, à dessein, de guet à pens, de sang froid; sed ex animi perturbatione, & iracundia. τὸ γὰρ ἐν θυμῷ ἢ ἐν ἀπειρίᾳ κείνεται. Quæ ex ira fiunt, non de industria facta iudicantur. Ratio est: Quia qui iratus

Inferitur damnum multis modis.

agit, non prior læsit, sed qui primò irritauit.

4. Scienter deliberatè, consultò, & *ἐν ἀποστροφῇ*; & qui sic alteri damnum infert, is propriè *ἀδίκος, ἢ μάχωνος*, iniustus, improbus, iniuriusque dicendus est; vt contrà, qui sponte & volens, & consultò iustè agit, iustus. Porro quæ præter voluntatem fiunt, alia esse *συγγνωμονικά*, digna venia, vt quæ fiunt *δι ἀγνοίας* per ignorantiam; alia non, vt quæ non per ignorantiam fiunt. Qua de re lib. 3. Ethic. hoc tamen loco venia dignas esse actiones eas significat Aristoteles, quæ ex perturbatione fiunt & animi impetu; licèt enim scienter fiant, non malitiosè tamen, & malè deliberato animo fiunt. Quod diligenter est obseruandum. Ipsi enim Iurisperiti solent iram, amorem, similisque animi motus quodammodo excusare, leg. aut facta. ff. de pœnis. l. quicquid ff. de regulis iuris.

A Cap. vndecimo ad decimumquartum.

Explicat quasdam quæstiones. 1. Est an possit quis sciens volensque iniusta pati. Certè potest. Nam in contractu potest quis minimè coactus, deteriora sibi assumere, & meliora alteri relinquere sciens, volens. 2. An quis iniuriam pati possit sciens, volens? Certè non potest. Nam iniuria nocet, malumque infert ei cui inferitur. At nemo vult sibi noceri, aut malum, vt malum est, inferri; nemo enim malum cognitum sub ratione mali appetit; ergo nemo iniuriam sciens volensque pati potest. Non ergo volenti fit iniuria, si voluntas à prudentia directà est; si verò voluntas ab imprudentia & hebetudine oritur, fieri potest & saepe fit, in voluntariis contractibus, iniuria volenti: sed qui vult per imprudentiam tantum, siue per ignorantiam, & hebetudinem mentis, is non propriè censetur velle: voluntatis enim actio, siue electio à consilio & cognitione mentis dependet. Hinc in brutis, pueris, stultis & phreniticis non est vlla actio voluntatis propriè dicta. 3. An qui iudex alteri tribuit præter eius dignitatem, & plus quàm mereatur, iniustè agat; an is qui accipit adiudicata? 4. An quis sibi facere possit iniuriam? Dicendum ad tertiam; vtrumque, & qui dat, & qui accipit, posse agere iniustè, si adsint iniustitiæ conditiones. Quanquam constat, eum, qui plus distribuit, facere iniuriam; eum verò, qui plus accipit, non semper. Quartam quæstionem examinat capite ultimo. Monet tamen in 13. facile adeo non esse vnicuique, vt verè ac perfectè iustus sit, vel iniustus, quia hæc ex habitu dependent, qui longa assuetudine comparatur. Concludit, inter eos esse iura, inter quos est, eorum quæ absolutè bona sunt, *τῶν ἀπλῶς ἀγαθῶν*, cōmunis vsus; & in quibus potest excessus esse, vel defectus. Vbi per absolutè bona in-

telligit bona fortunæ, vt suprà cap. 1. Idque ex vsu loquendi. Quod ratio Gallicæ locutionis pulchrè indicat. Dum enim hominem aliquem diuitem esse significamus, ita solemus loqui, *il a beaucoup de biens*. Etenim, *biens*, vel, *les biens*, in plurali simpliciter & sine adiuncto significant Gallis, bona fortunæ, siue diuitias.

Ad Cap. decimumquartum.

Agit *πεὶ ἀμεκρίας, ἢ τῶ ἀμεκρίῳ*, de æquitate, & æquo bono, docetque quo modo se habeat æquitas ad iustitiam, & æquum bonum ad ius. Statuit, ea non omnino esse idem, neque tamen esse diuersi generis. æquum bonum enim, esse ius melius aliquo iure: sic verò dici melius, vt non sit alterius generis: Ad idem enim vtrumque refertur. Sed cum *τὸ δίκαιον, ἢ τὸ ἐπιεικὲς* ambo bona sint, melius esse, *τὸ ἐπιεικὲς*, quod est æquum bonum, sic à iure legali differens, quòd sit eius *ἐπιεικὴς διορθωσις*, correctio, emendatio, benigna interpretatio, supplementum. Nam quòd lex siue ius legale prætermittit, (quia enim generaliter præscribit & absolutè, fieri non potest, vt aliquid non prætermittat ob actionum, rerumque humanarum varietatem, & infinitatem; cum de omnibus & singulis non possit certò & in genere quidquam statui,) id supplet, corrigit, ac benignè interpretatur æquum bonum. Præsertim cum nō rarò eueniat, summum ius, vt aiunt, esse summam iniuriam siue iniustitiam: Neque oporteat semper sequi rigorem legis, vt loquuntur. Est ergo æquum bonum correctio legis, quatenus lex *ἐλλείπει διὰ τὸ καθόλου*, deficit in generali. Vnde æquitas iustitia quædam est, & is dicitur vir æquus & bonus, qui æquum bonum sequitur, neque durior est iuris interpretes, siue *ἀκριβοδίκμος*, aut in deteriorem partem iudicans, sed de summo iure eiusque rigore decedit, licèt ipsa legē nitatur.

Ad Cap. decimumquintum.

Soluit quæstionem cap. 12. propositam, An sibi quis facere possit iniuriam. Docetque, eum qui seipsum interficit, aut mutilat, iniustè agere, & iniuriam inferre Reipublice; quia leges violat; sed non sibi iniuriam facere; quia sponte agit; at sponte sua nemo afficitur iniuria; vel, quod idem est, nolenti non fit iniuria. Illum verò ipsum, qui sibi manus infert violentas, ciuitatem iniuria afficere & principem, probat, quia in eum ipsa respublica animaduertit, multatque & ignominia afficit. Quærit postea an deterius sit iniuriam aut iniustum facere, quàm accipere, vel pati. Respondet, facere, esse deterius. Concludit in nobis esse posse quandam iustitiæ & iniustitiæ formam, licèt non propriè; quia iustitia est ad alium: sed impropriè & metaphoricè respectu diuersarum partium, nempe rationis, iræ, & cupiditatis.

Quis iniurius.

Æquum bonum est correctio iuris legis.

Qui vult per ignorantiam, non propriè vult.

Qui se interficit, iniuriam facit reipublice.

In nobis est aliqua iustitiæ species.

piditatis. Si enim ratio teneat imperium, & pareant cetera, vt seruus domino, filius patri, & suum quæque pars rectè exequatur officium, exurget iustitia; si verò partium vna, quidpiam inuita patiatur, lædaturque ab altera, fiet quid iniustum, saltem metaphorice. Sed de his, lib. 1. polit. cap. 6. pulcherrime differit Aristoteles, & Plato lib. 4. de Repub. & M. Tullius lib. 3. de Repub. Tandem extrema linea claudit tractationem de virtutibus morum; de quibus se hætenus dixisse breui epilogo significat.

Liber sextus Ethicorum.

TRedecim capitibus absolvitur, vbi de virtutibus mentis, prudentiâ, scientiâ, arte, intelligentiâ, & sapientiâ; quæ in mente vt in subiecto, sed eque propria resident. Hunc autem librum composuit Aristoteles, vt doceret accuratius, quid sit recta ratio, λόγος ἰσθός, cuius mentionem fecerat in definitione virtutis, eo quod recta ratio, id est, prudentiâ, virtutis omnis lex & norma censeatur. Potest verò liber hic in quatuor partes accommodatè distribui; itavt 3. sit de facultatibus animi. 2. De quinque illis habitibus mentis, siue virtutibus intellectualibus. 3. De prudentiæ partibus. 4. De fructu, utilitate & dignitate prudentiæ & sapientiæ.

Ad Cap. primum.

STATUIT, dicendum esse de recta ratione, quia hæc medium virtutis præscribit inter nimium & parum. vt dictum est supra cap. 6. l. 2. Ethic. nec sufficit generatim hoc monuisse, quod oporteat medium illud rectæ rationis amplecti. In practicis enim, vt in Therapeutica, id est, arte curandi morbos, non sufficiunt præcepta generalia; sed specialia enotanda sunt. Debet ergo speciatim & ex propriis notis recta ratio cognosci.

Ad Cap. secundum.

VT recta ratio cognoscatur, eius genus, nempe virtus ipsa, eiusque diuisio cognosci debet, itémque subiectum siue sedes rectæ rationis, nempe animus. Docet ergo hoc cap. Aristoteles, virtutes alias esse morales, alias mentales, ἢ ἡθικὰς, ἢ τῆς διανοίας, vt lib. 1. cap. vltim. & lib. 2. cap. 1. Tum animi duas etiam esse partes, vnam rationis participem, vt est ipsa mens, per se; & vterque appetitus, sentiens scilicet & rationalis, participatiuè: alteram expertem, vt est facultas digerendi cibum. Et illam quidem esse adhuc duplicem, vnam ὁμηγεμονικῆς, in qua vis est sciendi, & hanc versari in necessariis entibus. Quorum principia aliter habere non possunt: alteram λογικῆς, in qua vis est ratiocinandi, id est, deliberandi, siue

consultandi. τὸ δὲ βελτιώσαι, ἢ λογίζεσθαι ταῦτα: & hanc versari in contingentibus, quæ aliter habere possunt. Postea statuit agendum esse de optimo habitu seu virtute vtriusque. His ita explicatis, tria in animo esse ait, quæ actionis & veritatis dominatum obtinent: Sensum, qui tamen principium non sit νοεστικῶς: mentem & appetitum. Deinde, quod in mente affirmatio est & negatio; hoc in appetitu esse persecutionem & fugam: atque vt bonum sit consiliū (ad quod virtus moralis est destinata) debere rationem esse veram, & rectum appetitū: itavt quod ratio affirmat & decernit, hoc appetitus persequatur. Mentis Theoreticæ simpliciter esse verum vel falsum, non practicæ, nec poeticæ siue effectricis: practicæ autem, veritatem cum appetitu recto congruentem. Item principium effectiuum actionis esse τὴν νοεστικῆν, consilium siue prælectionem. Consilij verò capiendi principium esse appetitum, & rationem eam quæ finem spectat, & ad agendum est comparata. Rei factæ non esse consilium, sed futuræ. Quod factum est, fieri non posse, ne diuina quidem virtute, vt factum non sit. Ambarum animi partium, quæ rationis sunt participes, opus esse veritatem: & qui habitus efficiunt, vt duæ illæ partes verum cognoscant enuntiantque, esse earum proprias virtutes, de quibus nunc dicendum.

Quid requiratur ut bonum sit consiliū.

Sententia Agathonis.

Ad Cap. tertium.

STATUIT esse quinque habitus siue virtutes mentis, quibus animus ἀληθινῶς, verum sentit, percipit, dicit, enuntiat, vel affirmando, vel negando; nempe artem, scientiam, prudentiam, sapientiam, intelligentiam. Tum existimationem & opinionem posse falsum enuntiare.

τὸ ἄλλω, ὀπίσθιον, φέρουσι, ἠφιστάται.

Scientiam esse necessariorum & æternorum. Vel habitum demonstratiuum, vt dictum est cap. 2. lib. 1. poster. Analyt.

Ad Cap. quartum.

DIstinguit τὸ ποιῆσαι quod efficitur, ab eo quod cadit sub actionem, diciturque τὸ ποιεῖν. Licet enim vtrumque possit aliter habere, & nomine τῆς ἐπιχειρήσεως, contingentis, contineatur: vnum tamen, v.g. τὸ ποιεῖν, ad mores pertinet, id est, ad virtutes vel vitia: alterum verò ad artes. Vnde ποιητικῆς, effectio, ἢ ποιεῖν, maximè differunt. vt & vtriusque habitus.

Facibile differat ab agibile.

Definit artem, habitum cum vera ratione coniunctum, & ad efficiendum aliquid comparatum, vt est Architectura.

τὸ τίχθαι.

Inertiam verò, habitum effectiuum cum falsa ratione coniunctum.

τὸ ἀπλοῦς.

Ad Cap. quintum.

AGit πρὸς τὴν φρονητικῆν, de prudentia, quæ definit habitum cum vera ratione coniunctum, & ad agendum comparatum, circa ea quæ homini bona vel mala sunt. Dein-

τὸ φρονεῖν.

Particularia in practicis sunt designanda.

Diuisio virtutum. Diuisio animi.

de ait, prudentiam pertinere ad eam mentis vim, partemve, quae *λογιστικὴ* est siue *λογιστικὴ*, opitatrix vel consultatrix, vt supra.

Ad Cap. sextum.

τῆ νοῦς. **D**efinit *τὴν νοῦν*, intelligentiam, habitum principiorum, quo scilicet veritatem & firmitatem percipimus axiomatum, siue propositionum indemonstrabilium, & immediatarum, quibus nituntur scientia, & demonstratiua conclusiones.

Ad Cap. septimum.

τὴ σοφία. **A**dmonet, *σοφία*, sapientiam, vulgò adici artis cuiusque excellentiam & virtutem: sed propriè & absolutè esse scientiarum *ἀκριβοστάτην*, accuratissimam, & quae non in conclusionibus tantum, sed in principis etiam diligenter occupetur. Itavt sapientia sit intelligentia simul & scientia rerum prestantissimarum, *πρωτάτων*, & veluti scientiarum caput & princeps, qualis non est Politica, nec prudentia. Vtraque enim spectat vtilia, non Sapientia; quae tota est in rebus admirandis, difficilibus, ac diuinis.

Ad Cap. octavum.

τὴ πολιτικὴ, ἢ φρόνησις, ἢ αὐτῆ μὲν ἕξις. **R**edit ad prudentiam, cuius gratia multa hoc libro de aliis habitibus, *περὶ ἑξῆς* congefferat. Hanc ait versari in humanis de quibus consilium esse potest. Debere esse non modò de vniuersis, sed de singulis. Quia aetiones sunt singularium. Politicam & prudentiam esse re ipsa eundem habitum; differre tamen essentiali quadam ratione, siue formaliter. Vtraque enim versatur circa ea quae homini bona sunt: vtraque est virtus intellectualis, in mente residens, vt in subiecto: quo sensu vna non differt ab altera: sed vsu & officio differt; quia politica rebus communibus consulit, prudentia priuatis. Ad politicam pertinere duplicem prudentiam; vnam, quae in condendis legibus versatur, & haec dicitur, *νομοθετικὴ*: alteram, quae in legum executione; & haec retinet commune nomen prudentiae politicae. Sed & prudentiam maximè eam esse, qua vnusquisque sibi vni prospicit; atque eadem dici nomine etiam communi, *φρόνησις*. Illarum verò prudentiarum aliam esse, *πρὸ οἰκονομίας*, qua domus gubernatur; aliã, *νομοθεσίαν*, qua leges conduntur; aliam *πολιτικὴν*: cuius duae sint partes, *βουλευτικὴ*, quae consultat, *δικαστικὴ* quae iudicat.

Ad Cap. nonum.

Puer fieri potest mathematicus, non sapiens, nec Physicus. **D**ifficile esse consequi prudentiam, & nosse quomodo suum quisque negotium gerat; ideo iuuenes fieri facillè posse geometras & mathematicos, prudentes non item; quia nempe prudentia pendet ex vsu, rebúsque singularibus. Hinc à scientia distingui prudentiam. Est enim scientia vniuersalium.

Ad Cap. decimum.

Agit de partibus prudentiae, quae ex eius officiis variis colliguntur. Est enim prudentiae deliberare, seu consultare, vnde *εὐβουλία*: iudicare, vnde *σοφία*, intelligentia, vel solertia, vel sagacitas: & rectè sentire, vnde, *γνώμη*, sententia, & intellectus moralis, vnde conscientia, *συντήρησις*. Deniq; exequi. Hinc eorum virtus, qui cum parum consilio valeant, optimò camen exequuntur, quod praecipuum fuit; sed haec cum proprio nomine careat, commune retinet.

Statuit igitur, *τὴν εὐβουλίαν*, non esse scientiam. Scientia enim non deliberat; nec opinionem; quia non est semper recta: nec *εὐστοχία*, coniecturam; nec *ἀλγίτης*, sagacitatem; quia vtraque fit celeriter, & sine deliberatione: *εὐβουλία* autem fit *βραδέως*, lentè. Maturè enim & cum sufficienti mora temporis consultandum, licet citò promptèque fit exequendum. Itaque eubuliam esse vim bene consulendi ac deliberandi de eo quod oportet, & quod vtile est, & seruatis circumstantiis. Eam verò esse, vel absolutam, quae pertinet ad humanam vitam commune bonum; vel particularem & secundum quid, quae ad artes refertur, puta ad medicinam, vel artem militarem. Prudentiam autem esse veram *εὐβουλίαν*, existimationem eius ad quod eubulia dirigitur.

Ad Cap. undecimum.

VT ad certitudinem valet Eubulia, sic Synesis ad iudicandum per opinionem.

Statuit enim Aristoteles, *εὐβουλία* esse vim rectè iudicandi, de iis quae ad prudentiam pertinent. Est enim hic *σοφία*, inquit idem, quod *εὐνομήσια*, recta intelligentia, distincta tamen à prudentia, vt imperfectum à perfecto. Imperat enim praecipitque prudentia; Synesis siue intelligentia solum iudicat.

Statuit deinde, *τὴν γνώμην*, sententiam, esse rectum viri aequi & boni, *τὰ ἐπιτηκούς*, (de quo supra l. 5.) iudicium: Viri, inquam eius, qui ad ignoscendum sit promptus & facilis ex aequo & bono.

Ad Cap. duodecimum.

Docet, praedictos habitus eodem referri, id est, ad aetiones singulares dirigendas; & esse simul cum prudentia, nec ab ea diuelli posse. Prudentes enim esse, *σοφιστὴς*, *εὐνομήμονας*, *συννομήμονας*. Eisdem habitus esse nobis naturales. Admonet obiter non minùs esse assentiendum verbis & opinionibus expertorum, senum, prudentium; quàm demonstrationibus, quae sunt certissimae. Illos enim oculo experientiae, videre principia rerum agendarum.

Ad Cap. decimum tertium.

Quae hoc vno capite editio haec complectitur, ea duobus capitulis distinxit Perionius. Fortè expeditius. Sed nos editionem

περὶ σοφίας.

τὴ σοφία.

τὴ γνώμη.

Credendum expertis & senioribus.

Prudentia multiplex.

editionem hanc sequimur. Adde quod parui sit momenti capitum diuisio, quæ ad cuiusque interpretis arbitrium fieri solet. Statuit igitur Aristoteles extremo hoc capite sapientiam & prudentiam esse per se necessariò expetendas: cum sapientia sit intellectus theoretici perfectio; prudentia, practici: & ab illa dum in actu est, nascatur felicitas; ab hac, actio bona perficiatur. Licet enim moralis virtus finem honestum propositum habeat; prudentia tamen rectam rationem modumque docet, propositum bonum obtinendi. Quare neminem verè prudentem esse, nisi qui bonus sit; neminem verè bonum, nisi qui sit prudens. Non esse verò prudentiam, sed calliditatem & versutiam, (quæ dicitur *παιδεία*), si quis ingeniosè ac subtiliter mediis vtatur ad finem malum. Atque omnes quidem prudentes ideo dici *δεννοῦντες* solertes, non autem *παιδείας*, callidos. Virtutem propriè eam esse, quæ bene agendi consuetudine comparatur, & recta ratione dirigitur; huic quodammodo similem esse virtutem naturalem, id est, dispositionem & propensionem ad bene honestèque agendum. Vnusquisque enim à natura procliuus est ad virtutem; sed virtutem illam naturalem imperfectam esse & rudem, nisi accedat acquisita, quam mens siue recta ratio dirigat. Si enim hæc abest, graues accident offensiones; quales fere iis eueniunt, qui licet corpore sint firmo, videndi tamen sensu priuantur. Vt ergo in mente doxastica. i. opinatrice, se habent *δεννοῦντες* & *φρονῶντες*, solertia & prudentia; sic in ea animi parte, quæ ethica dicitur, & ad mores pertinet, virtus naturalis, & illa principalis & propriè dicta; quæ posterior sine prudentia stare nequit. Hinc Socrates virtutes omnes, prudentias esse dixit; non quod omnis virtus verè sit prudentia, sed quod nulla sine prudentia, esse possit: cum prudentia sit recte rationis moderatrix; sine recta autem ratione, nulla sit virtus. Quod si adest prudentia, aderunt & cum ea cæteræ virtutes, iuxta illud Poëtæ Iuuenalis, *Nullum numen abest, si sit Prudentia*. Concludit non esse Prudentiam Sapientia excellentiorem; quia hæc est mentis theoreticæ, illa practicæ. Et Prudentia imperat quidem & operatur in gratiam Sapientia, non ipsi Sapientia. Itaque Prudentia est propter Sapientiam; non contrà: ita vt hæc sit veluti domina & princeps; illa autem ministra: quam ideo vocat cap. 35. lib. 1. Magnor. moral. *ἀπὸ σοφίας, præcipuam ministram Sapientia*.

Sapientia est perfectio mētis theoreticæ; prudentia, practica.

Omnes ad virtutem natura proclines.

Liber septimus Ethicorum.

Habet capita quatuordecim, iuxta Perionium, sed hæc editio ponit quindecim. Quorum summa in tres partes reducit. 1. Est de virtute heroica. 2. De Continentia. 3. De voluptate & dolore.

Ad Cap. primum.

Statuit, triplicem esse in moribus statum vitiosum & fugiendū, nempe κακίας, vitiositatem, ἀκρασίας, incontinentiā, δυνειότητι, feritatem; triplicem, honestum & laudabilem, nempe ἀρετήν, virtutem vitiositati oppositam; ἰσχυρίαν, continentiam, incontinentiæ; ἀρετήν ἡρωικὴν ἢ θεϊαν, virtutem heroicam & diuinam, feritati siue immanitati. Heroicam virtutem esse habitum virtute communi longè præstabiliorem & excellentiorem, & veluti virtutis summum gradum, perfectissimum ac pene diuinum. Feritatem contrà, vitium deterrimum, & immanitati belluinæ similem. Heroës dici qui virtute excellunt & bonitate præ cæteris; Feros & immanes, qui vitio foedissimo, & humanæ naturæ maximè repugnanti sunt infames & odiosi. Sic Nero à crudelitate summa, vitiiisque turpissimis, ferus & immanis iure dictus est, & humanæ naturæ pestis, monstrum, carnifex. Concludit dicendum *πρὸς ἀκρασίας, ἢ μαλακίας, ἢ πρηνούς, ἢ πρὸς ἰσχυρίας, ἢ καρτείας*, de incontinentia, mollitie, luxu, & de continentia & tolerantia. Atque hos quidem habitus, vt & vitia opposita, sic se habere, vt nec sint omnino ijdem habitus, nec etiam diuersa genera constituent.

Quid virtus heroica.

Quid feritas.

Ad Cap. secundo ad duodecimum.

Differit de continentia, incontinentia, & iis quæ ad vtramque pertinere videtur, ab hoc capite vsque ad vndecimum: exclusiue, Perionij; inclusiue, huius editionis.

Statuit 1. continentiam & tolerantiam siue constantiam esse in bonis & laudabilibus: incontinentiam siue impotentiam, & mollitiem in malis & vituperandis. 2. Continentem permanere in recta sententia: incontinentem minimè. 3. Hunc mala quidem committere, sed victum perturbatione; illum verò cupiditatibus, quas malas esse intelligit, non obtèperare. 4. Τὸν σώφρονα, temperantem iudicari continentem, & constantem siue tolerantem. 5. Controversum esse, an continens & constans sit temperans; & an prudens incontinentens esse possit. 6. Alios dici impotentes siue incontinentes, quoad iram: alios quoad honorem: alios quoad lucrum: qui videlicet in his tribus modum non seruant.

πρὸς ἰσχυρίας, ἢ καρτείας.

His ita suppositis, proponit miscetque, cum alio quàm proposuit ordine dissoluit

varias de continente & incontinente dubitationes. 1. Est, an qui rectè sentit, siue per opinionem siue per scientiam, incontinenter viuere queat, vel, quod idem est, agere impotenter, cum sciat non esse agendum. Respondet, impotentem facere impotenter; partim scientem; partim ignorantem. Scit enim in vniuersum, & in habitu, & secundum iudicium Theoreticum, (vt quidam loquuntur,) sed secundum iudicium practicum & ratione vsus, id est, cum ad agendum venit, vel, vt alij dicunt, ad minorem propositionem quæ est singularis, de re hîc & nunc agenda, tunc dicitur impotens non scire; non scire inquam, ratione vsus; quia scientia vniuersali, quam habet de non malè agendo, tunc non vititur, quasi ebrius esset vel dormiret. Vincitur enim & quasi inebriatur perturbatione. 2. An continentia & incontinentia versentur circa omnia? Respondet versari in voluptatibus & doloribus, vt & mollitiem, & constantiam. 3. An intemperans sit deterior incontinenti? & an reciprocentur continens & temperans? Respondet, intemperantem esse deteriorem; quia insanabilior est, permanetque in malo proposito, absq; pœnitentia: incontinens verò non sic, sed pœnitentia ducitur: quare incontinentiam similem esse epilepticis paroxysmis, siue morbo sacro, vel comitali, qui non perpetuò aut continuò vexat affligitque, sed redit per vices siue paroxysmos, Gallicè, *par accèz*; intemperantiam verò, τῆ φθίσει & ἰδίω, tabi, & hydropi, qui morbi sunt intermissionis expertes; cum perpetuò ægros afficiant, sintque fere insanabiles. Ex quo sequitur continentem & temperantem differre, nec omnino reciprocari: cum hic sit illo perfectior. 4. An continens in opinione persistat? Respondet persistere in recta sententia per se; per accidens in opinione quauis, atque adeo continentem esse per accidens pertinacem. Quisquis enim per se in quauis opinione perseverat, verè pertinax est & ἰσχυροτάτω. Esse verò cum pertinacem, qui propriæ sententiæ amans est, vel qui indoctus, vel qui agrestis. 5. An qui incontinens est, simul sit & prudens? Respondet, fieri hoc non posse. Quia prudens vt sic & propriè est vir bonus; & ad rectè agendum idoneus & promptus; incontinens minimè. Posse tamen incontinentem esse solertem & callidum; sicque aliquatenus videri prudentem; quia, solertia & calliditas mentiuntur prudentiam. Esse interim incontinentem & ciuitati similem, quæ bonas leges statuatur, sed nullam seruet: nempe quia modo quodam scit quid agat, & cuius gratia.

Sciens in vniuersum non esse malè agendum, agit tamen malè, quasi scientia immemor.

Intemperans est deterior incontinente.

Incontinentia similis epilepsia; intemperantia ex hydropi, ex cap. 9.

A Cap. duodecimo ad finem libri.

Ad Git *τὴν ἰδὴν & λήθη*, de voluptate & dolore. Quorum considerationem ait esse politicam & ethicam. Quia virtutes & vitia in voluptatibus & doloribus versantur, & vita beata voluptatem comitem habet. Vnde τὸν μακρότερον, beatum Græci nominauerunt, ἀπὸ τοῦ ἐλάττω χαίρειν, à maximè gaudento. Exponit ergo varias de voluptate sententias; statuitque voluptatem aliquam, si non omnem, esse in genere rerum bonarum; quia voluptas aliqua aduersatur dolori alicui simpliciter malo, qualis est dolor ob alienam felicitatem conceptus. Et quia alioqui beatus carere deberet omni voluptate: at omnium iudicio felicitas iucunda est; vbi significat voluptatem aliam esse animi, quæ scilicet actionem honestam, ipsamque virtutem, imò & felicitatem comitatur: aliam corporis, quæ propriè nomen voluptatis retinet; quia ad eam sese homines frequentius applicant. Videri autem plerisque corpoream voluptatem optabiliorem, quia tristitiam & dolorem pellit: & quia plurimi homines alias puriores, quæ animi sunt, non experiuntur. Sed eos ait esse reprehendendos, non qui innoxias voluptates consecuntur, sed qui damnosas. Voluptates interim corporeas, non contrarias tantum, id est quæ contrariis doloribus aduersantur, vt est quies respectu motus, aut contra; æris puri & liberioris, hortorum & amcenæ viriditatis fruitio, respectu mœstæ habitationis, & carceris obscuri; sed & quælibet, si modò vehementes sint, maximèque afficiant, tristitiam dolorisque eicere ac propulsare. Vbi annotat, ea quæ actionem naturalem excitant, omnia iucunda esse natura. Sed idem non posse semper nobis esse iucundum: atque adeo humanas voluptates non esse eadè, aut vniusmodi: quia constamus partibus diuersæ conditionis, neque natura nostra simplex est. Hinc enim fieri, vt si quid vna pars faciat, id alteri præter naturam sit. Itavt voluptas vnius partis, putà animi, voluptati alterius, putà corporis, aduersetur. Deum verò Opt. Max. vna & simplici voluptate potiri, quæ in eadem actione perpetua, eaque iucundissima (quæ est sui æterna perfectissima que contemplatio, ex l. 14. Metaph. qui falso fuit hæctenus 12. cap. 7. & 9.) consistit; quia Dei natura simplex est. In quiete potius quàm in motu voluptatem esse positam. Mutationem esse omnium rerum iucundissimam, vt dixit Euripides in Oreste, quia natura nostra peruersa est, mutabilis, & imperfecta, ideòque mutationem affectans, vt melius, si fieri potest habeat. Nunc enim hoc, nunc illud, nunc aliud volumus, quod certum est improbæ minúsque perfectæ naturæ argumentum. Quod ideo annotauit hoc

Vnde μακρότερος.

Quaedam voluptas bona est.

Humana voluptates varia, diuina vniuersa.

Iucundissima mutatio.

hoc loco Aristoteles, vt doceret humanas voluptates alias atque alias esse, nec perpetuas, sibi que similes.

Liber octauus Ethicorum.

περὶ φιλίας.

DE Amicitia est, vt & Nonus qui sequitur. Sed in Octauo agitur de amicitia vi, natura, & partibus. In Nono de conseruatione & dissolutione Amicitia, vbi & varia quæstiones de amante & amato exponuntur, de modo amandi, & de eo quod est in amicitia iucundissimum.

Constat Octauus liber quatuordecim capitibus, iuxta versionem Perionii: sexdecim, iuxta hanc editionem; & Dionysij Lambini ordinem. Totus tamen liber ad tres partes reducitur. 1. Est de amicitia inter æquales. 2. De eadem inter inæquales. 3. De querelis & criminationibus, quæ in amicitia oriuntur.

Ad Cap. primum.

περὶ πόλεως ἢ φιλίας αὐτοῦ.

STATUIT, περὶ φιλίας, de amicitia esse hoc loco differendum; quia vel virtus est, vel cum virtute, & ad vitæ vsum maximè confert. Sic enim adolescentibus prodesse, ne peccent; senibus, vt colantur. Tuetur præterea ciuitates. Cuius ideo curam habent maiorem legistatores quàm Iustitiæ.

Ad Cap. secundum.

PROponit veterum sententiâs de vi & natura amicitia: Alios enim ait putasse amicitiam esse similitudinem quandam. Vnde prouerbia, Graculus cum graculo; Pares cum paribus facillimè congregantur. Alios contra, esse dissimilitudinem: hinc prouerbia illis contraria; Figulus figulo inuidet, & Qui pares sunt, fere sunt inimici. Dixit Heraclitus, discordiam esse causam rerum, Empedocles, concordiam. Quæ de re in Phisicis. Hic enim quærendum, an inter omnes possit esse amicitia, & adsit vnica amicitia species, an plures? Qui enim ideo vnica esse putant, quod recipiat magis & minus; non satis firmo nituntur argumento: quia res multæ magis & minus recipiunt, quæ non definunt propterea specie distingui. Vt ergo hæc clarè intelligantur, agendum

Amabile triplex. honestum, iucundum, vtile.

Ibi amicitia vbi beneuolentia.

περὶ φιλίας, de amabili, de eo scilicet quod amari dignum est. Est verò amabile triplex, ἀγαθόν, bonum, id est, hoc loco, honestum; ἡδύ, iucundum; ὠφέλιμον, & vtile. Tum docet absolutè amabile esse bonum; amabile verò cuique, quod cuique bonum. Non esse φιλίαν, amicitiam, sed φιλίαν, amationem, circa res inanimatas. Propriè enim amicitia esse tantum, vbi est ἀπ' ἀλλήλων, mutua amoris reciprocatio; ἢ βέλους ἀγαθῶν, & beneuolentia. Differre verò πρὸς εὐνοίας, beneuolentiam ab amicitia; quod amicitia sit reciproca, & apertè ac vtrinque cognita;

beneuolentia, minimè. Amicitiam igitur esse beneuolentiam mutuam, & apertam, propter bonum aliquod vtile, vel iucundum, vel honestum. Amicos autem eos, qui se mutua complectuntur beneuolentia, & quæ sibi mutuò bona cupiunt euenire, ita vt hoc sit vtrique cognitum, idque boni alicuius gratia.

Ad Cap. tertium & quartum.

STATUIT esse tres amicitia species, pro vnam perfectam & absolutè dictam, quæ inter bonos ac prudentes virtutis siue honestatis gratia initur: & duas imperfectiores, ac secundum quid & ex eueniu: nempe eam quæ vtilitatem spectat, & aliam quæ iucunditatem sectatur. Tum docet constantiorem & durabiliorem esse eam quæ à virtute nata est. Et florere tantum, inter bonos ac prudentes, cæteras verò facilè dissolui, & inter quosuis posse reperiri. Perfectam illam amicitiam esse ratam. Cum sint pauci viri perfectè boni, & talis amicitia temporis requirat diuturnitatem, & vitæ consuetudinem, vt alter alterum cognoscat, seque vtrique dignum amicitia iudicet. Esse enim veram parcemiam, Multos modios salis edendos, vt se mutuò nôrint homines.

Amicitia triplex.

Honestam amicitiam constantior.

ἢ ἔστιν αἰδέσθαι ἀλλήλους, ὅτι τὸν ἀγαθὸν ἰσχυρὰ ἀλλοτρίω.

Ad Cap. quintum.

COMparat genera amicitiarum. Docetque, honestam amicitiam esse partim similem cæteris, partim dissimilem. Similem, quia continet iucundum & vtile. Boni enim viri sibi mutuò iucundi sunt & vtilis. Et quia amicitia vtilis & iucunda honestam amulantur; cum scilicet diu interdum permaneant, vt illa: dissimilem verò, quia honesta non nisi in bonis; cæteræ in quibusuis reperiri possunt. Omnes enim vtilitate & voluptate capiuntur. Item honesta non est obnoxia calumniis, sunt cæteræ.

Ad Cap. sextum.

HONESTÆ amicitia cultores esse simpliciter amicos; aliarum, per accidens & quatenus illis sunt similes. Amicos alios esse potestate & habitu tales; alios actu. Obscurari amicitiam diuturnâ absentia. Senes & austeros homines non esse amicitia idoneos: quia requirit amicitia iucunditatem, atque adeo vitæ societatem.

Senes & austeri non sunt amicitia idonei.

Ad Cap. septimum.

AMorem siue φιλίαν, similem esse perturbationi, amicitiam habitui, id est, virtuti. Iuuenes citò fieri amicos; senes, seueros, superciliosos, tetricos siue tristes, non item. Quia hi sunt ἀποκολλήτοι, morosiores, difficiliiores, ἢ ἦσαν τὰς ἐπιμαχίας χαλεπίας, minúsque colloquiis familiaribus delectantur. Potentes ac diuites vti solere amicis

Discrimen amoris & amicitia.

Amicitia in aequalitate. vulgaribus, vtilitatis scilicet ac voluptatis; non illis raris. Reciprocam esse amicitiam dum officia mutantur, mutuòque rependuntur, & sic consistere, *ἐν ἰσότητι*, in æqualitate & iustitia quadam.

Ad Cap. octauum.

Amicitia excellentia, & inæqualitatis multiplex Amicitias vulgares, vtilitatis scilicet & voluptatis, ait, vel eadem mutuò præstare officia, vel aliud cum alio commutare, vt cum vtili iucundum: ideo esse positas in quadam æqualitate; sed has non esse veras, longas, perfectasque amicitias. Tum statuit aliud amicitia genus, *καὶ ἄλλο γένος*, secundum excellentiam, vt est amicitia patris erga filium; senioris erga iuniorem; viri erga uxorem; imperatoris siue regis erga subditum, vno verbo, inæqualium. Quæ tamen amicitia differunt maximè. Aliter enim vir uxorem diligit, quàm rex subditum. Hoc autem amicitia inæqualium commune esse debet, vt plus diligatur quæ præstantior meliorque est. Si enim amatio pro dignitate fiat, inde exurget æqualitas quædam: quod certè amicitia proprium est:

Ad Cap. nonum.

Nō est par in iustitia & amicitia aequalitas. Statuit, æqualitatem non esse eandem in iustitia & amicitia. Iustitia enim præstantior: nempe distributiua seruat proportionem Geometricam, & medium rationis sequitur, habita ratione dignitatis personarum; Amicitia autem præstantior, quæ scilicet est inter pares, vtitur proportionem Arithmetica: & contrà, quæ iustitia est imperfectior, nempe commutatiua, sequitur proportionem Arithmetica: Amicitia verò ignobilior, ea scilicet quæ est inter impares, Geometricam. Porro esse imparium amicitiam imperfectiorem patet; quia quo maior est conditionis, virtutis, sapientia, fortunarum distantia, eo minor amicitia est. Multos amari velle potius quàm amare, nempe *διὰ φιλοπρωίας*, propter honoris cupiditatem: hinc esse multos *φιλοκόλακας*, assentatorum amatores. Cum *ὁ κόλαξ*, assentator, alius non sit quàm *ὑποχρῆστος φίλος*, inferior amicus. Melius esse amari quàm honorari. Amicitiam consistere potius in amare *ὢ τῷ φίλῳ*, quam *ὢ τῷ φιλοῦντι*. Id testari maternam amicitiam erga liberos.

Ad Cap. decimum.

Viri boni amicorum peccata nō ferunt. Amicorum virtutem consistere *ὢ τῷ φίλῳ*. Eos qui se mutuò diligunt pro dignitate, esse firmos & constantes amicos. Quia æqualitatem hoc modo seruant, quæ amicitiam constantem facit, præsertim si virtute nitatur. Viros bonos non peccare, nec permittere amicis vt peccent, aut sint ministri peccatorum: Malos exiguo tempore esse amicos, quia instabiles, nec sui similes, vt sint boni. Vtiles & iucun-

dos diutiùs malis persistere, & quandiu vtilitates mutuæ & voluptates manent. Amicitiam vtilitatis è contrariis constare, vt è paupere & diuite, docto & indocto. Sic contrarium appetere contrarium, sed per accidens.

Contrariis gaudet contrario per accidens.

Ad Cap. vndecimum.

Us & amicitiam in iisdem & circa eadem versari: in societate enim vtrumque reperiri. Hinc socij vocantur amici, & ij omnes inter quos est communio aliqua. Vnde parçemia, *κοινὰ τὰ φίλων*. Amicorum omnia communia. Vt amicitias, sic & iura alia aliis esse maiora, & minora; alias etiam iniurias aliis grauiores; pro ratione personarum: Cum sit grauius sodalem pecunia fraudare, quàm ciuem. Omnes societates politicam & ciuilem æmulari, eique esse similes, & sub ea comprehensas, tanquam illius partes, cum omnes bonum vtile quærant, vt ciuilem, quæ ab initio vtilitatis causa fuit constituta. Licet aliquæ etiam sodalitates propter voluptatem instituantur, vt conuiuiarum, saltatorum: Quæ etiam sub Politica, quæ in sacrificiis publicis otium & voluptatem quærit, continentur. Quales autem societates, tales esse amicitias.

Societas omnis Politica æmula.

Ad Cap. duodecimum.

Esse species tres *τῆς πολιτείας*, siue ciuilem regiminis, laudabiles & bonas, totidem vitiosas. Illas esse, *βασιλείαν*, regnum, *λεισοκρατία*, Optimatum principatum, & *πρωκρατία*, *ἀπὸ πημμάτων*, ex censu potestatem, quam multi vocant communi nomine *πολιτεία*, rempublicam. Earum optimam, esse regnum: deterrimam, Timocratiam. Has verò esse, *τυραννίδα*, quæ opponitur regno: degenerat enim regia potestas in Tyrannidem; *ὀλιγαρχία*, paucorum dominatum, eorumque locupletiorum, in qua commutatur Aristocratia culpa optimatum, & potentiorum bona indignis conferentium, & sibi maximam partem vendicantium; *δημοκρατία*, populi dominationem, in quam Timocratia, quæ è multis inter se paribus qui censi sunt, constat, facilè degenerat. Harum verò politicarum formarum similitudines & exempla è familia peti posse. Nam paterna potestas in filios, similis est regno. Quamquam peruersa est Persarum consuetudo, quibus patria potestas est tyrannica: vtuntur enim filiis, vt seruis. Societas verò viri & uxoris Aristocratia similis est; vterque enim pro sua quisque ratione imperat. Fraternalis denique societas Timocratia respondet, cum sint pares: nisi multum ætate distent. Atque vt formæ politicæ bonæ & laudabiles, cum bonis æconomicis comparantur; sic & malæ cum malis.

Tres sunt bonæ species regiminis: tres mala. c. 7. l. 3. Polit.

Ad Cap. decimumtertium.

Rex Pa-
stori simi-
lis.
ESse in republica amicitia tantumdem,
quantum est iuris. Regiam amicitiam
qua scilicet rex subditos prosequitur, posi-
tam esse *ἐν ἀρετῇ ἐν ἐργασίᾳ, in beneficentia ex-*
cellentia. Similem esse regem pastori. Hinc
Iliad. B.
Pastorem
populorū.
Homerum vocasse regem Agamemno-
nem, *ποιμῆνα λαῶν.* Regiæ amicitia similem
esse paternam. Viri & vxoris amicitiam
eamdem esse cum Aristocratica, qua opti-
mo cuique pro dignitate bona tribuuntur.
Fraternam denique, similem esse amicitia
sodalium, cum sint ferè pares & coætanei.
In malis autem Reipublicæ formis siue
ἐν παραστάσει, vt parum iuris, sic & amicitia
tantillum relinqui. Cum rebus inanimatis
nec amicitiam, nec ius esse; imò nec cum
animatis, vt equo, boue; sed neque cum
seruo, quæ seruus est; licet quæ homo est,
possit inter eum & dominum amicitia, &
ius intercedere.

Ad Cap. decimumquartum.

Amicitia
omnis in
cōmunio-
ne est posi-
ta.
AMicitiam omnem in communicatio-
ne quadam consistere, vt ciuium, hos-
pitum, nauigantium. Hinc secludi *συσφικῶν*
ἢ ἐπαικῶν, amicitiam consanguineorum &
sodalium: quia vtraque minus dependet à
communicatione. Consanguineorum ami-
citiam à paterna totam pendere. Amici-
tiam viri & vxoris esse secundum naturam;
non quòd insit prima ab origine, sed quia
principium vnde oritur, est naturale, nem-
pe procreatio sobolis, vitæ societas, auxi-
lium mutuum, vtilitas, voluptas. Quòd si
homo natura politicum est animal, certè
eo magis est *συνδυστικόν,* coniugio aptum,
quo prior est magisque necessaria domus
ciuitate. Coniugalem amicitiam iucun-
diorem fore, si virtus adest, & liberi pro-
creentur, qui vinculi instar, parentes ar-
ctius iungunt.

Ad Cap. decimumquintum.

Vincula
amicitia
cōiugalis,
liberi.
ORiri criminationes & querelas, quæ
dicuntur *τὰ ἐκλήματα ἢ αἰρέματα,* in ea
potissimum amicitia, quæ vtilitatis causa
est: in honesta nunquam; in voluptaria pa-
rum. Vt vitetur criminatione, par pari esse re-
ferendum; idque vltro, imò perinde ac si
certa foret obligatio. Non essetamen exi-
gendam remunerationem ab amico, cum
non potest beneficium rependere. In ho-
nesta amicitia beneficium æstimari ex ani-
mo dantis; in vtili, & vulgari, ex vtilitate.

Crimina-
tionem in
honestam
amicitia
nunquam,
in aliis
*sæpe.**Ouidius. Vulgus amicitias vtilitate probat.**Ad Cap. decimumsextum.*

VT in amicitis parium, sic & impariū,
dissidia interdum oriri & querimo-
nias, cum vterque sibi plus æquo tribui po-
stulat: deberi autem superiori ac meliori
plus honoris; egenti, plus vtilitatis & qua-
stus. Amicitiam desiderare quod præstari
potest, non quo quisque sit dignus. Sic enim

Tom. 3.

meritos honores nemo reddere Deo & pa-
rentibus potest. Licere superiori abdicare
inferiorem, non contra. Plerosque omnes
velle beneficium accipere, *ἢ μὴ δέξαι;* dare au-
tem, minimè.

Deo & pa-
rentibus
paria ne-
mo redde-
*re potest.**Liber nonus Ethicorum.*

ESt etiam de Amicitia, vt octauus; &
constat capitibus duodecim, D. Lam-
bino & Perionio: partibus tribus. 1. Est de
causis conseruandæ & dirimendæ amicitia.
2. De modo amandi amicos. 3. Quòd bea-
tus amicis egeat: & quid sit suauissimum in
amicitia.

Ad Cap. primum.

IMparium Amicitiam conseruari pro-
portione Geometrica; non secus atque
in republica remunerantur Artifices pro
sua quisque dignitate. Sed mensuram, in
republica esse nummū, vt iam docuit lib. 5.
Ethic. in Amicitia verò honesta quidem,
animum dantis; in alia, fructum recipien-
tis. In honesta Amicitia nullas esse quere-
las; quia sic amici, maximè largiuntur, &
non exigunt; in alia, multas; quia vel non
rependitur amor; vel fructus, aut saltem nõ
is qui speratur. Vt si Citharædo loco pe-
cuniæ rependas cantilenam, vel citharæ so-
num, siue voluptatem pro voluptate. Vt vi-
tentur criminationes, opus esse remunera-
tione: quam præcedere debet accepti be-
neficij æstimatio. Et hæc quidem vel est ex
pacto, vel non: si non sit ex pacto, nec ad-
huc definita; esse eius qui beneficium acce-
pit, non eius qui contulit, æstimare. Quod
consilium fuit Protagoræ, mercedem à dis-
cipulis accipientis, quam illi æstimarent, &
id quidem meritò. Quia accipiens nouit be-
neficij magnitudinem: & emptoris est præ-
tium statuere, non venditoris.

Honestam
amicitia
animum
dantis res-
picit, aliam
fructum
*recipit.**Ad Cap. secundum.*

VNicuique deferenda esse officia pro
dignitate & merito; aliis alia. Hoc vt
fiat, considerandas esse circumstantias; ha-
bendam rationem magnitudinis, exiguita-
tis, necessitatis. Sic solui posse quaestiones,
sintne patri omnia tribuenda; An ei paren-
dum in omnibus; an potius, si filius æger
est, medicò? An amico potius succurren-
dum, quàm viro bono? An potius referen-
da gratia bene merito, quàm sodalis bene-
ficio deuinciendus? Hoc certum esse: de-
bere potius & prius gratiam referri, quàm
dari beneficium, si par adest honestatis &
necessitatis ratio. Singula singulis tribuen-
da prout merentur. Honorandos parentes,
sed alium patri honorem deferendum, aliū
matri, alium nutrici. Senioribus assurgen-
dum, loco cedendum,

Deferenda
officia pro
*meritis.**Assurgen-*
dum se-
riori.

Ad Cap. tertium.

Cessante fine amicitiae utilis & voluptariae, id est, sublata utilitate & voluptate, videri dissuendam amicitiam. Fictam amicitiam relinquendam: Item & honestam, si amicus ex probo euaserit improbus. Prius tamen incumbendum in amici emendationem: Alioqui paulatim, non repente, dimittendum. Non debere autem dimitti, nisi ob singularem improbitatem: Nisi sic fiat, hostem futurum capitalem, & inimicum infensissimum, qui prius erat fidissimus amicus.

Amicum emendandum.

Ad Cap. quartum.

Officia amicorum in amicos ex amore sui emanare, ut ex fonte, lege, mensura. Itaque amorem sui, esse mensuram officiorum erga alios, puta benevolentiae, beneficentiae, concordiae. Ratio est, quia amicus est alter idem. Quare, ut ipsi erga nos afficimur, sic erga amicos affici debemus. *Diliges, inquit Deus in libris sacris, proximum sicut teipsum.* Atqui unusquisque sibi bene vult, bene facit, viuitque secum concorditer; ergo sic erga amicum affectus esse debet. Sed haec amicitiae mensura aestimari debet secundum eum amorem sui, quo se vir bonus ac virtute praeditus prosequitur, qui amor primus est, purus, laudabilis, & cum recta ratione semper coniunctus. Primum enim & perfectum in quouis genere est mensura ceterorum. Alioquin improbi se verè non amant, cum se non ament ut homines, sed ut corporeis indulgentes voluptatibus. Vnde & sibi saepius nocent, licet sibi prodesse videantur. Dissident etiam à seipsis, & plena est eorum vita poenitentiae. Quod si hoc miserrimum est, danda est opera, ut omni studio vitetur improbitas. Hoc capite annotauit Aristoteles, Deum obtinere verum summumque bonum, quod vocat *τὴν ἀρίστην*.

Rectus & purus amor sui est mensura & lex amicitiae erga alios.

Ad Cap. quintum.

Benevolentiam, *τὴν εὐνοίαν*, esse amicitiae honestae principium, nec posse amicos fieri, qui prius non fuerint beneuoli. Neminem enim amore capi, nisi qui forma specieiue fuerit prius delectatus. De benevolentia dictum supra.

Ad Cap. sextum.

Concordiam, *τὴν ὁμόνοιαν*, pertinere ad amicitiam. Illam non esse *ὁμοδοξίαν*, consensum opinionum quemlibet, non versari circa quodlibet: videri esse politicam amicitiam: Reuera esse consensum virorum bonorum in rebus agendis. Possesse concordiam inter ciues sine amicitia: sed hanc sine illa, non posse.

Ad Cap. septimum.

Beneficos, *τὸν εὐεργέτην*, magis amare eos quibus benefaciunt, quam ab iis amantur. Non quod benefactores sint quasi cre-

τὴν ὁμόνοιαν.

ditores, (qui scilicet suis debitoribus bene esse volunt ut suum recuperent; licet non contra;) sed quod unusquisque opus suum amet vehementius, ut in artificibus & poetis videre est; qui paterno affectu, opera sua amant: at qui ab alio beneficium accepit, est quasi benefactoris opus. Honestatem utilitate esse iucundiores. Praesens, gratius futuro & praeterito. Qui labore bona quaesierunt, haec eos magis amplecti. Dare beneficium laboriosius, quam accipere: ergo carius. Matribus ideo cariores esse liberos quam patribus, quod labore matres filios pepererint, sciuntque certius suos esse. Idem esse iudicium de benefactoribus, erga eos quos beneficiis affecerunt.

Maior est amor in benefactoribus.

Car liberi matribus cariores.

Ad Cap. octauum.

An se quisque, an alios maximè amare debeat, controuersum esse, dubiumque videri: cum pro vtraque parte certari possit. Non debere enim se quemque summo amore diligere, hinc probari potest, quod *ὀλιγοντι*, malè audiant: & quia laudantur boni, quod sua commoda postponant amicorum rationibus. Item quia improbi & deprauati homines habeantur sui amantissimi, omniaque sua causa agant. Debere verò se quemque diligere vehementer, ex eo patet, quod amicus ea optet amico, quae sibi: & amor sui, mensura sit amoris, quo quis alterum prosequitur. Explicandam igitur controuersiam distinctione amoris, quo se quis prosequi potest. Amor enim sui duplex est, ut & pars duplex, superior, nempe animus, mens, ratio; inferior, nempe corpus, vel cupiditas; posse ergo se quemque amare. imò & debere amore illo superioris partis, qui in solo viro bono est, cum sit ipse virtutis cultus, & amor bonorum animi; atque adeo virum bonum oportere sui esse amantissimum, qui scilicet ita se amet, ita appetat utilia & iucunda, ut nihil inhonestum iniustumve vnquam faciat, aut cogitet, sed sibi semper aliisque prodesse studeat; ita ut virtutis amore paratus sit ad mortem ipsam, pro patria, proque amicis constanter oppetendam. Non debere autem se quempiam amare amore partis inferioris, & neglecta virtute & sua; & aliorum, omnia in propriam transferre utilitatem, cum aliorum etiam detrimento. Quod vulgus facere solet.

mei φιλοντιας.

Amor sui duplex.

Oportet virum bonum se maximè amare, ut sic.

Ad Cap. nonum.

Videri, beatum amicis non egere; quia bonis omnibus abundat; & quia alioqui egenus esset, atque adeo miser. Contra, videri, beatum amicis egere. Primò, quia indiget bonis externis: Secundò, quia conferre debet beneficia: Tertiò, quia solus esset, solitudo autem misera: cum homo ciuile sit animal & societatem amet, quae amicos requirit. Quæstio tamen sic soluitur:

Beatus eget amicis, saltem honestis.

Vtiles

Vtiles amicos non esse beato necessarios, vt neque voluptarios, nisi fortè ad animi relaxationem: honestos autem, videri necessarios. Primò, quia per se honesta beato maximè conueniunt: Secundò, quia necessaria est aliqua iucunditas ad actionis diuturnitatē: nulla autē iucunditas (præctica præsertim) haberi in solitudine potest, & amicorum penuria. Tertio, quia amicorum consuetudo valet ad virtutis exercitationem: sunt igitur illi beato qui virtutem colit, maximè optabiles. Denique iucundissimum est sentire se esse, se viuere, & præsertim viro bono & beato; ergo & sentire, seu cognoscere, esse amicos: amicus enim est alter ipse. Quare beatus eget amicis honestis & virtute præditis.

Ad Cap. decimum.

*Amicorū
debet esse
modus.*

Non oportere quemquam omnes habere amicos, neque etiam nullum. Debere vtilis esse paucos: quia difficile est multis vtilia suppeditare; & vita quæstiosa laboriosa est. Item pauciores voluptarios; quia voluptas est quasi condimentum, quod paucum esse debet in cibo: Honestos autem plures; non infinitos. Multitudo enim perturbat, & amicitiam distrahit minuitque, Quibus amici omnes, iis amicus nemo.

Ad Cap. vndecimum.

Requiri amicos in prospera & aduersa fortuna; sed in aduersa magis. Est enim amicorum præsentia iucunda, & quasi dulce dolorum lenimen. Atque vt societas ciuilis ad perfugium maximè instituta est, sic & amicitia. Atque ad res quidem prosperas vocandos esse amicos, ad infelices, non facilè.

Ad Cap. duodecimum.

*Amicorū
consuetudo
iucundissima.*

Vt amantibus τὸς ἰσῶσι, mutuus aspectus est carissimus, sic & amicis, conuersatio, consuetudo, & familiaritas est iucundissima. Quia ipsa amicitia est communitas quædam; & amicus est alter idem. Vnusquisque autem seipso maximè delectatur. Nihil bonorum conuersatione vtilius. Ideo optandam eorum amicitiam, cum sese mutuis gratisque admonitionibus corrigant. Vitandam contrà malorum amicitiam, vt vitiosam, & instabilem, quæque in res malas ipsâ consuetudine inducit.

Liber decimus Ethicorum.

Nouem habet capita, vt vult Perionius. Decem, vt Lambinus, & præfens editio. Reuocari autem potest totus liber in duas partes, vt Prior quinque primis capitibus comprehensa, sit de voluptate: Posterior, reliquis capitibus, de felicitate, tam practica quàm Theoretica. Ideo autem de

felicitate, quæ est summus finis, egit Aristoteles lib. 1. huius operis, & hoc decimo, qui vltimus est; quòd finis, intentione naturæ, sit primus; executione, vltimus.

Ad Cap. primum.

Statuit, de voluptate esse differendum; quia nobis est familiarissima, & ad virtutes pertinet, ac beatam vitam, & de illa quidem libro tertio iam egerat. Sed propter temperantiam, quæ scilicet gustus & tactus voluptates moderatur. Item libro 7. propter continentiam: hoc autem libro de eadem tractat, vt pertinet ad felicitatem. Et quia alij eam summum bonum fecere, alij magnum malum.

Ad Cap. secundum.

Explicat Eudoxi sententiam, qui voluptatem credidit esse summum bonum, quatuor adductis argumentis. Primo, id ad quod omnia toto impetu feruntur, est summum bonum; sed voluptas est eiusmodi. Secundo, dolor est summum malum, cum omnia dolorem refugiant, ergo voluptas quæ dolori aduersatur, erit summum bonum. Tertio, appetitur voluptas propter se, & maximè, vt talis est. Quarto, voluptas addita cæteris bonis, facit ea longè meliora & optabiliora: ergo est optimum quid. Probat sequi, quia quod adiunctum alteri, id facit melius & optabilius, ipsum magis est expetendum ac longè melius. Et hanc quidem Eudoxi sententiam confirmabat eius vita atque mores. Erat enim ille *δυσχερής* *σωφρων*, egregiè temperans. Tum docet, Eudoxum à Platone malè refutari. Ipse verò Aristoteles non soluit Eudoxi rationes, vt certè aliqua ex parte eas videatur admittere: Quatenus opinor, ex iis effici posse videtur, quasdam voluptates esse bonas: quod intendit docere Aristoteles. Qui ideo in Platonem, Eudoxi reprehensorem potius quàm in Eudoxum inuehitur. Plato enim idcirco voluptatem in bonis non esse contendebat; quòd non sit qualitas, aut habitus, vt est virtus; item quòd non sit definita certo gradu, atque indiuisibilis; volebant autem Pythagorei omne bonum esse definitum: tertio, quòd sit motus, motus autem non sit de genere bonorum: est enim quid imperfectum, siue via ad perfectionem: quarto, quòd aliquæ voluptates sint turpes. Sed has rationes refutat Aristoteles acerrimè. Negat enim, voluptatem, licet qualitas non sit, ideo bonam non esse. Quia felicitas non est qualitas, & tamen optima est. Item negat bonum omne esse certo gradu definitum & indiuisibile. Sanitas enim, quæ est bonum quoddam, non est certo gradu definita, cum intendatur & remittatur. Negat præterea voluptatem esse motum: cum voluptati non conueniat tarditas, nec celeritas: & malè definierit Plato voluptatem,

*Voluptatē
esse summum
bonum.*

expletionem & satietatē eius quod naturā est accommodatum : vt dolorem, indigentia eius quod natura desiderat. Licet enim fortē sic res habeat in voluptatibus cibi & potus, illicque expletionem antecedit inanitas, & delectationem dolor; esse tamen alias voluptates, putā Mathematicas, quæ ex disciplina & scientiis percipiuntur; item quæ ex odoratu, auditu, visu, quas nullus dolor antecedit. Negat denique obscenas voluptates, verē esse voluptates, sed videri tantum hominibus malē affectis. Vbi distinguit voluptates honestas ab obscenis, illalque, non has, concludit esse optabiles & expetendas; non esse tamen voluptatem summum bonum. Hic obserua, Perionium malē ex vno hoc 2. capite, duo fecisse. Idem enim in illo tractatur.

Capitulum
diuisio Perionij mala.

Ad Cap. tertium.

Statuit, voluptatem, vt & visionem, fieri in instanti, & totam simul; non per partes aut successiuē: Atque adeo non esse motum, cum motus non fiat in momento temporis, sed successiuē, & motus non omni tempore sit perfectus & absolutus; voluptatis autem forma & essentia quouis tempore sit perfecta & integra.

Ad Cap. quartum.

Svam cuique sensui tributam esse voluptatem; imō & intellectui, & contemplationi; vt quæque functio, siue actio perfectissima est, (est autem eiusmodi cum quod agit, optimē dispositum est,) ita esse iucundissimam. Actionem à voluptate perfici, non essentiali perfectione, sed accidentaria, vt florens ætas perfici & ornari dicitur pulchritudine. Quandiu optimē habet facultas, & obiectum, tandiu in actione durare voluptatem. Non esse perpetuam voluptatem. Quia actio perpetua non est, ob facultatum viriūque lassitudinem & infirmitatem. Noua delectationem parere: quia mouent animum ad agendum: eūque principio maximē excitant: actionem verō sequitur voluptas: sed sensim remissa actione, minuitur etiam voluptas. Omnes, voluptatem appetere; quia omnes vitam appetunt, vita autem *εὐδαιμονία* est; actio quædam est; quæ cum perfecta est, iucunda etiam est. Vitam & voluptatem esse coniunctas, sed voluptatem esse vt condimentum, quo ad agendum inuitamur. Atque adeo actionem & vitam voluptatem esse potiore ac meliorem, vt finem medio.

Ad Cap. quintum.

Docet primō voluptates specie differre. Quia actiones specie differunt, puta operationes mentis ab operationibus sensuum: voluptas enim actionem comitatur ac perficit: at perfectiones operationū specie differentium, differunt etiam specie. Item aliæ voluptates sunt vitiosæ, aliæ lau-

Voluptas
actionis
condimentum.

dabiles; aliæ puræ, vt quæ sunt aspectus; Voluptates aliæ impuræ, vt quæ gustus & tactus. Et res diuersæ sunt. Animalium alia aliis delectantur, cum sint eorum actiones & officia diuersa. Denique diuersitas voluptatum in ipsis hominibus deprehenditur. Alios enim alia delectant, & eadem aliis grata, aliis iniucunda: *Trahit sua quemque voluptas.* Docet secundō, solā voluptatem, quæ viro probo & sapienti probatur, bonam esse: quia virtus & vir bonus mensura est rerum bonarum. Itaque optimas esse, verēque hominis quæ homo est, eas voluptates, quæ viri sunt perfecti & beati; cum beatus vir sit optimus. Hoc capite dictum Heracliti refertur *ἄριστον, οὐρανὸν ἢ ἐλέσθαι μάλλον, ἢ χρυσόν.* Asinum, stramen, siue culmos & paleas, malle, quàm aurum.

Ad Cap. sextum.

Agit de beatitudine, quam vocat *τὴν αἰσθητικὴν εὐδαιμονίαν*. Docetque primō, eam non esse *εἴδη*, habitum, quia alioqui dormiens, & otiosus esset beatus. In utroque enim habitus esse potest, id est, vis & potentia ad bene agendum. Secundō, consistere in actione ea, quæ propter se expetitur, & à perfecta virtute proficiscitur. Tertiō, non consistere in ludo rebūve ludicris, quia plerumque damnosus est lusus, nec omnia ludendi gratia sunt expetenda; nec viuendum, vt ludamus, sed contrā; licet fortē aliter iudicent Tyranni & principes, qui ludum cæteris rebus anteponunt. Sed non est iis fides adhibenda: cum specie tenus non reuera sint beati, nec sint æqui iudices rerum optimarum. *ὅτι ἐν τῇ δουρασειῶν ἢ ἀρετῇ, ἢ δ' ὁ νοῦς.* Non enim in principatu virtus aut mens necessario posita est. Sed principes, vt & alij quilibet, etiam pueri, iudicant pro vt sunt affecti. Alij enim alia iudicant, alia laudant, æstimant, pro suo quisque affectu. Ea tamen verē bona sunt, honorata, iucunda; quæ à viro probo & sapiente talia iudicantur. Quartō, docet partis siue facultatis, vt & hominis melioris ac præstantioris, meliorem etiam esse ac præstantiorem actionem; actionem autem, quo melior præstantiorque est, eo ad beatitudinem esse accommodatiorem. Quintō, in voluptate sitam non esse beatitudinem, quia voluptate quilibet, etiam *ἀδελφικῶς*, mancipium, perfrui potest, æquē bene ac vir optimus. At mancipium nemo dixerit beatitudine potiri. In actione igitur virtutis, *εὐδαιμονία* collocanda est.

Ad Cap. septimum.

Perfectam absolutamque felicitatem statuit esse in contemplatione ea repositam, quæ ex Sapientia proficiscitur. Perfecta enim felicitas ea est, quæ in actione omnium perfectissima consistit; atqui talis contemplatio est actio perfectissima; cum ab ea facultate prodeat, scilicet mente, quæ est in homine

Theoretica felicitas perfectior.

Beatitudo est in actione perfecta virtutis.

Bona sunt, quæ viro bono bona videntur.

homine optima & diuinissima, & ab ea virtute, nimirum Sapientia, quæ est omnium præstantissima & iucundissima. Ergo perfecta felicitas in contemplatione consistit, & hæc est felicitas quæ Theoretica nominatur. Dicitur verò mens omnium humanarum facultatum optima, quia imperat, & diuina humanaque complectitur, eiusque officia sunt diuturniora. Sapientia autem virtutum præstantissima; quia voluptates continet puritate & diuturnitate sua admirabiles; quia nulla virtus sua sorte magis est contenta; nulla minus externorum bonorum egens. Fortis enim, temperans, & iustus multa externa requirunt; sapiens nihil tale: sed quasi se solo contentus, cum libet, suauissimè contemplatur, magnoque cum otio & animi tranquillitate. quod non facit altera beatitudo, quæ practica dicitur & civilis. Actiones enim Politicæ ac præsertim militares, negotiosæ sunt, & curis implicite. Sed & per mentem & sapientiam, viuimus vitam propriè humanam; & maximè nostram: atque adeo perfectissimam. Homo enim maximè est id quod est, per mentem, quia mens est quid in homine excellentissimum. Quod autem cuiusque proprium est naturâ, idem & optimum cuique est & iucundissimum. Cum ergo vita illa mentis & sapientiæ, sit vtriusque functio, siue perfecta quædam iucundaque contemplatio, tum demum perfectè felicitèrque viuemus, cum diuinæ illi contemplationi incumbemus: atque adeo vita illa contemplatiua erit beatissima.

Ad Cap. octauum.

Felicitas practica
Theoreticam sequitur.
Sapientia
Deo similior, quam
temperans,
aut iustus.

Alteram felicitatem, quæ practica est vel actiuosa, secundo post Theoreticam loco habendam esse decernit. Quia hæc, diuina est; illa, humana; quæ scilicet in humanis occupetur, & à prudentiâ cui humana proponuntur, dependeat. Itè quia Theoretica paucioribus eget adiumentis, seque ipsâ magis contenta est quàm practica. Tertiò, quia qui ex sapientiæ habitu contemplatur, Deo similior est perpetuò contemplanti, (non enim fingere oportet Deos dormientes, vt Endymionem, sed aliquid operantes,) quam qui virtute Morali præditus est. Deus enim non exercet virtutum Moralium, putà temperantiæ, officia, & *φορτικός ἐπιμυδός ἐστι*, laudatio diis consumeliosa dicere eos carere vitiosis cupiditatibus; cū in Deos passiones non cadant. Contemplatur autem Deus perfectissimè. Cum ergo is sit beatissimus qui Deo simillimus; sapiens verò siue contemplator Deo sit similior, erit profectò sapiens beatissimus, longèque felicitior eo qui ex virtutis Ethicæ exercitio beatus nominatur.

Ad Cap. nonum
Statuit, externa bona beato esse necessaria, *ἡ γὰρ αὐτῶν ἡ φύσις οὐκ ἐστὶ τὸ διαρκῆ.* Quia non est suis bonis contenta natura ad contemplandum. Et certè constat beatus corpore & animo; non ergo solis eget animi bonis, sed & corporis: Imò & fortunæ, sine quibus salubriter & commodè viuere non licet: Sufficere tamen bonorum mediocritatem. Hoc loco egregiam gnomen, verèque auream sententiam habet Aristoteles; *τὸ δὲ ἀλλοθὲς ἐν τοῖς ἀγαθοῖς ἐν τῶν ἔργων ἢ τῶ βίῃ κρείττω, ἐν πάσι γὰρ τὸ κρείον.* Veritas in rebus iis quæ ad actionem referuntur, ex operibus & vitâ, non verbis eorum qui de eâ differunt, æstimatur. In agendis enim vita factaque præcipua sunt. Concludit caput insigniore veriloquio, & quasi Theologemate Christiano. Sapientem & qui animum excolit, estque bene animo affectus, esse *φιλοθεῖον*, Deo charissimum; atque à Deo beneficia accipere, hancque etiam ob causam sapientem esse beatissimum. Ex hoc loco vt ex cap. 8. lib. 2. Magnorum Moral. colligere est, Aristotelem, non modò diuinam prouidentiam, sed etiam iustitiam, imò & charitatem erga homines, agnouisse, quem doceat curam bonorum & sapientum habere, eisque præmia & beneficia conferre. Apertus est locus c. 1. lib. de Diuinat. per Somn. vbi ait, Deum, si somnia mitteret, viris melioribus & sapientioribus missurum.

Ad Cap. decimum.

Finem in practicis docet non esse cognitionem, sed actionem. Ideò non sufficere doctrinam & præcepta de virtute, nisi in praxim redigantur, & virtus exerceatur. Ad virtutem amplectendam valere verba sermonesque apud benè natos adolescentes, non apud plebeiam multitudinem: quæ, non pudore, non vitiorum turpitudine, sed metu & supplicio coercetur & deterretur à peccato: *Oderunt peccare boni, virtutis amore: Oderunt peccare mali, formidine pœnæ.* Vt quisque fiat probus, requiri naturam, assuetudinem, doctrinam. Doctrinam esse instar seminis, quod terræ mandari nõ solet nisi excoltæ. Animus enim est veluti ager siue terra: is ergo excoli & exerceri debet, antequam morum doctrinam excipiat, atque ex eâ emolumentum capiat. Exerceri autem commodè animus poterit à teneris assuescendo virtuti, bonisque moribus, ita vt discat honestate delectari, & turpitudine offendi. Sed cū difficile sit à puero virtuti assuescere, nisi ipsa educatio legibus quibusdam dirigatur; statuit, ad rectam educationem quadam legum constitutione opus esse: Imò & omni ætati leges esse necessarias, quòd magna pars hominum necessitati po-

Præcepta
de virtute
frustra sũt
nisi exer-
ceantur.

Doctrina
est semen.
Animus
ager.
Id sũp̄fisso
videtur
Arist. ex
Hypp. in
lib. de lege
c. 1. v. 10.

Ad rectã
educatio-
nem opus
est lege.

tius quàm orationi pareat, & pœnâ magis quàm honestate ducatur: leges autem cogant, & supplicij metu à vitii auocent. De bere verò πὸν νομοθετικῶν, *legumlatores*, sic se gerere in condendis legibus, vt bonos ad virtutem inuitent, ὅς καὶ χάειν, honesti gratiâ; malos autem & peruicaces, pœnâ supplicioque cohibeant; eos denique qui emēdari & sanari non possint, è Reipublicæ societate exterminent. Cùm autem lex vim coactiuam habeat, quippe quæ sit ratio ab aliquâ prudentiâ mentēque profecta; Illam idcirco Politicam potestatem, putâ Regiâ, vel consimilem, requirere, cùm non sufficiat illa πατρικὸν πρῶταξίς, *paternum imperium*, siue patris potestas, quæ non ita cogit, *ἢ ἐκ τῆς τοῦ ἰσχυροῦ, ἢ δὲ τοῦ ἀσχυροῦ.* Annotat verò odiosam maximè esse legem eam quæ viua dicitur & loquens: estque ipse princeps vel magistratus, dum verbo edictoque suo hominum cupiditatibus aduersatur; quoniâ vnusquisque rectorem asperrimè patitur. Vnde statuit esse præferendam legem scriptam, & quæ consuetudine nititur: cùm hæc minùs sit inuisa aut odiosa. Admonet deinde, educationem & institutionem liberorū apud solos Lacedæmonas à legislatore directam fuisse, apud alios verò, parentum cure relictam. Esse verò patrem idoneum præceptorem, quia eum liberi amant, eique fidunt. Atque institutionem, aliam quidem esse communem, & vniuersalem; aliam singularem, quæ vni personæ, verbi gratiâ, accommodatur. Vtramque in omni arte requiri, potissimùm in coniecturali, vt Ethicâ, & Medicinâ, sed posteriorem esse potiore: cùm in singularibus sit actio; Et Medicus curet Calliam, non hominem, vt est 1. cap. lib. 1. Metaphys. Ad instituendos bonos mores, requiri artem Nomotheticam legum conditricem, quia legibus effimur boni. Legibus porro ferendis, vt & Politicæ, cuius Nomothetica pars est, eum idoneum esse, qui non scientiâ tantùm floreat, sed rerum vsu & experientia peritus euaserit. Ideo vanos esse Sophistas qui Reipublicæ gerendæ artem se tradituros pollicentur, cùm sint ἀπειροί, & rerum ciuiliū rudes & inexperti, nihilque præter inanes Rhetoricas, argutias Sophisticas, & legum inconditam multitudinem, collectionem indigestam ac veluti farraginem obtrudât. Enimvero vt Reipublicæ gerendæ ars ratioque expeditè ac feliciter doceatur, debet res siue opera Politica probè cognita esse & dijudicata. Vnusquisque enim de iis que nouit, iudicare potest. Atqui operum Politicorum vt legum Sophistæ sunt imperiti, cùm ij Rempublicam non attingant, neque rerum illarum vsu valeant; Malè ergo de gerendâ Republicâ differant, nec de legibus bene poterunt iudicare. Esto: Conge-

Lex cogit.

Viua lex odiosa.

Idoneus præceptor pater.

rant illi sexcenta præcepta, cùm tamen ea digerere, ordinare, applicare, vt par est, nõ possint, neque eorum idoneum vsu, διὰ τὴν ἀπειρίαν, agnoscant; artem nunquam poterunt rectè construere. Artes siquidem practicæ & effectrices non cognitionem tantùm, sed & vsu experientiamque requirunt. Hinc Medicinam dixit Galenus duobus veluti cruribus niti, vsu & cognitione, quod vulgò dicunt, Medicum debere & scientem esse & expertum. Hoc tamen loco vbi legum Sophisticam collectionem condemnare, aut eam saltem parui facere, videtur Aristoteles, dixerim obiter non esse diligentiam hanc legum colligendarum vsque adeo contemnendam, præsertim si cum iudicio ac delectu fiat, & si cum aliquo rerum vsu coniungatur, atque ex probatissimis ac vsu peritissimis authoribus exscribatur. Sic vtilissimum esset, Platonis, Aristotelis & Ciceronis Politica scripta perlegere, florèsque delibare, si videlicet hoc genere studiorum opus nunc haberemus. Imò & ipse Aristoteles de rebus ciuilibus scripturus, adeo diligens in hoc negotio fuit, vt centum quinquaginta octo ciuitatum leges & instituta collegerit, si M. Tullio & Diogèni Laërtio fidem habemus. Quamquam neque vsu destitutus fuit Aristoteles, qui octo annos in Philippi Macedonis Regiâ sit versatus, & Stagiritis ciuibus suis leges dedit. Sub finem capitis, libri, totiùsque operis, ad Nicom. significat se περὶ τῆς νομοθετικῆς ἢ ὅλων περὶ πολιτικῆς, de ratione legum ferendarū, & de omni Reipublicæ administrandæ forma, scribere debere, quòd veteres doctrinam hanc prætermiserint; atque etiam vt omnem de rebus humanis Philosophiam ipse perficiat absoluatque. Tandem Methodum ponit tradendæ Politicæ. Qui locus conuincere videtur, post decem hos libros Ethicorum ad Nicom. statim esse collocandos Politicos. licèt ante Politicos reponi soleant Moralia Magna & Eudemia. Sed oportet nos sequi antiquum ordinem librorum. Hæc igitur habet Aristoteles libris decem Ethic.

Medicina crura, vsus, cognitio.

Lib. 5. de Finib.

Transitio ad libros Politicos.

Summa Magnorum Moralium.

Opus hoc τῶν ἑδικῶν μεγάλων, interpretem quidem vnum, seu potius Metaphrastem, Georgium Vallam Placentinum habet, qui illud perspicua Latinitate donauit; commentatorē verò, siue etiam Paraphrastem, quem viderim, nullum. Causam esse puto, quòd totum opus eiusdem sit argumenti, cum decem illis libris Ethicorum ad Nicomachum; & styli etiam facilioris; adeo vt quæ iam copiosè eleganter & accuratè libris

Nemo in Magna Moralia scripsit.

libris Ethicorum fuerunt pertractata, & à permultis iisque doctissimis commentatoribus illustrata, eadem in his duobus Magnorum Moraliū libris repetantur, & stylo, vt mihi quidem videtur, pinguiore & laxiore. Vt certè qui Ethicorum intelligentiam anticipauerit; is solâ lectione possit horum documenta comprehendere. Quanquam, vt verum fatear, egregia quædam in his explicantur, & notatu dignissima, quæ in Ethicis dicta non sunt. Sed quia de rebus sunt iisdem, & eiusdem methodi ac instituti, ideo peculiare non habuerunt commentarios; neque iis profectò videntur indigere: Breuissimâ igitur Synopsi eorum argumenta perstringam.

*Liber prior Magnorum Moraliū
Aristotelis.*

Constat capitibus triginta quinque.

Primo aperit institutum Aristoteles, statuitque sibi propositum esse agere de moribus. Mores autem spectare ad Politicam; Et eius partem primam, atque adeo Ethicam sub Politicâ contineri; imò verò vniuersam de Moribus disputationem debere Politicam appellari. De virtute dicendum esse, non tantum quid sit, sed quomodo possit comparari. Pythagoram errasse, qui virtutem vt alia omnia per numerum explicauit, dixeritque iustitiam esse ἀριθμὸν ἰσότητος ἴσων, numerum pariter parem, constantem scilicet è duobus numeris paribus, quorum alter per alterum fuerit multiplicatus. Socratem etiam minus appositè virtutes scientias fecisse; quia virtus scientia esse non potest, cum non omnis virtus, sit in mente, siue ἐν τῷ διανοητικῷ ἢ ἐν τῷ αἰσθητικῷ, vt est scientia omnis; sed quædam virtutes sint in parte animæ irrationali, id est, in appetitu, vt temperantia, fortitudo. Platonem vtrique animæ parti, tam rationali quàm irrationali suas tribuisse virtutes, & id quidem rectè. Sed cum perperam, πρὸς λόγῳ, tractationem de bono per se, id est, de ideâ boni, cum virtute coniunxisse. Hoc vnum ratum firmumque imprimis esse, vt facultatum & scientiarum omnium, finem esse bonum; ita Politicæ, optimum. De bono igitur agendum, quod nostrum sit & possit obtineri, non de illo Platónico & Ideali: Aut de bono transcendentali, quod est in omnibus Categoriis, & nullius artis est proprium.

Secundo capite distinguit bona, in honorabilia, ἄμια, quæ ait esse diuina, laudabilia ἐπιεικῆ, vt virtutes; & δυνάμεις, facultates, siue bona externa & fortunæ.

Tom. 3.

Tertiò, aliam bonorum profert diuisionem, in bona animi, corporis, & fortunæ, siue externa. Bona animi diuidit in prudentiam, virtutem & voluptatem. Tum finem bonorum absolutissimum docet esse felicitatem; quam ait consistere ἐν τῷ εὖ ζῆναι, vt lib. 1. Ethic.

Quarto, docet, virtutem in anima esse: nosque vt per animam viuere, sic per virtutem bene viuere. Virtutem esse habitum optimum.

Quinto, animæ esse partes duas: rationalem vnam, irrationalem alteram. In illa esse prudentiam, solertiam, sapientiam; in hac temperantiam, fortitudinem, & alias Morales. Virtutem Moralem excessu & defectu labefactari, vt in Ethicis Nicomachijs.

Sexto, virtutem esse in dolore & voluptate moderandis.

Septimo, in anima esse perturbationes, facultates, habitus. Ad habitum pertinere virtutem: quæ consistit in mediocritate.

Octauo, virtutem esse medium inter perturbationes: quæ sunt vel ægritudines, vel voluptates.

Nono, mediocritati excessum & defectum opponi: in nostra esse potestate bene, vel male agere.

Decimo, res naturales similia generare. Vt principium se habet, ita & principiatum.

Vndecimum caput, creditur esse Valiæ explicatio ad caput decimum de triangulo.

Duodecimo, ab homine esse propriè ἀρετήν, actionem scilicet ex consilio & electione profectam.

Decimo tertio, esse tres ἐπιθυμίας appetitus species, cupiditatem, iram, voluntatem.

Decimo quarto, videri incontinentem non agere sponte, & ex voluntate; reuera tamen agere.

Decimo quinto & decimo sexto, agitur de violentia & necessitate, vt libro 3. Ethic.

Decimo septimo, de spontaneo & inuito.

Decimo octauo, de electione.

Decimo nono, de consultatione, vt ibidem.

Vigesimo finem virtutis esse τὸ εὖ ζῆναι, honestum. Vigesimo primo, agitur de fortitudine, vt 3. Ethic. Vigesimo secundo, de Temperantia, vt ibidem. Vigesimo tertio, de Mansuetudine. Vigesimo quarto, & reliquis, vsque ad vigesimum octauum, de liberalitate, illiberalitate, magnanimitate, magnificentia, vt lib. 4. Ethic.

Vigesimo octauo, μετὰ νουμίας, de indignatione, & ἐν νουμίας, & de indignabun-

cap. 1. 2. 3.

Nō omnis
virtus est
in mente.

Diuisio
bonorum.

do. Quem ait esse laude dignum, quia dolet, bona indigenis, & mala bonis euenire, estque medius inter φθόνου, invidentem, & χαιρέκακον, maleuolum.

Vigefimonono, πει σμυδότητος, de grauitate, quam definit πει αὐθαδείας αὐτὸ μίσην τε & ἀφροσύνην, mediocritatem quæ versatur inter propriam complacentiam, & alienam, vtramque nimiam. Sunt enim hæc vitia duo, nimium placere sibi, & nimium aliis complacere.

Trigefimo, πει αἰδου, de verecundia, de qua extremo cap. lib. 4. Ethic. ad Nicom. diximus.

Trigefimo primo, πει εὐστραπείας, de Urbanitate, de qua etiam libro 4. Ethicor. cap. 14.

Trigefimo secundo, πει φιλίας, de amicitia, & φίλου, & de amico. Quem ait esse medium inter assentatorem, plura alteri arrogantem; & infensum, derogantem. Sed de amicitia actum est copiosè lib. 8. & 9. Ethic. ad Nicom.

Trigefimo tertio, πει ἀληθείας, de veritate seu potius veracitate, ac quæ medium tenet inter εἰρωνείαν, dissimulationem, & ἀλαζονείαν, & iactationem siue arrogantiam. Quæ de re lib. 4. Ethic. cap. 13.

Trigefimo quarto, πει δικαιοσύνης, de iustitia; de qua tam multa tamque præclara lib. 5. Ethic. ad Nicom.

Trigefimo quinto, repetit ex li. 6. Ethic. diuisionem partium siue facultatum animæ, in eam quæ rationis est particeps, & alteram, quæ est experta rationis. Tum hac relicta, illam duplicem facit, cōsultatricem scilicet, quam vocat τὸ μῦθον βουλευτικόν, & scientificam, τὸ ὀψιμυθικόν. Tertio vtramque distinguit ex obiectorum diuersitate: vt enim sensus inter se differunt per sonos, colores, odores, sapores; & ab intellectu: quod hic versetur circa τὸ νοητὸν, intelligibile, illi verò circa τὸ αἰσθητὸν, sensibile: sic facultas consultatrix, à scientifica differt, quod illa circa sensibilia, mobilia, mutabilia, & quæ à nobis dependent, negotietur; hæc circa intellectibilia & demonstrabilia. Postea differit de virtutibus mentis, scientia, prudentia, arte, intelligentia, sapientia, vt libro sexto Ethicorum ad Nicom. Definit etiam πει ἐπιθυμίας, existimationem: quæ ἐπιθυμίας ἐπιμεροποιεῖσθαι, de omnibus ambigimus, an sic habeant, vel non. Concludit, prudentiam esse dominam & architectonicam, respectu virtutum Moralium. At respectu Sapientie esse ministram & ὀπίσθητον, quasi atriensem siue præfectam, procuratricem, vicariam, Gallicè, l'intendant, quæ scilicet dominæ Sapientie otium faciat, & procuret: vt dum ipsa Prudentia affectus cohibet & regit, Sapientia quasi princeps placidè & suauiter ad opus suum

accedat. Simile quid annotauit cap. ultimo lib. 6. Ethicorum ad Nicom.

Liber Posterior.

Magnorum Moralium Aristotelis.

Abfoluitur septemdecim capitibus.

Primo, agit Aristoteles πει τῆς ἐπιεικείας, & τῆς ἐπιεικείας, de æquitate, & viro æquo, quem ait eum esse, qui de suo iure cedit, quod alioqui secundum leges habet. Vt lib. 5. Ethicor. ad Nicom. cap. 14. dictum est.

Secundo, πει εὐνομοσύνης, de moderatione in ferenda sententia. malè enim vertit Valla *modestiam*, quæ propriè virtus est mediocritatem seruans, in honoribus expectendis; & quæ sic se habet ad magnanimitatem, vt liberalitas ad magnificentiam. De qua modestia dictum est ca. 10. lib. 4. Ethic. ad Nicom. sed hîc agit Aristoteles, de ea virtute, quæ cum æquitate coniuncta est, vt docet textus clarissimus. Ceterum de hac moderatione in iudicando actum iam est cap. 11. lib. 5. Ethic.

Tertio, πει ἐνέκλιαν, de bona consultatione, quam etiam non satis accommodatè vertit Placentinus *promptitudinem*. quod bona consultatio prompta esse non debeat aut festinata, sed matura & lenta. De hac verò actum adhuc fuit cap. 10. lib. 6. Ethicorum.

Quarto, πει ἐγκρατίας & ἀκρασίας, de continentia & incontinentia: de quibus etiam lib. 7. Ethic.

Quinto, πει θνητότητος, de feritate, quæ est ἐπιβουλὴ πρὸς τὴν κακίαν, insignis & extraordinaria malitia: cuius contraria virtus, supra hominem est tanquam heroïca & diuina. De qua cap. 1. lib. 7. Ethicor. Hoc loco notanda Aristotelis sententia illustris: Deum omni virtute esse præstantiorem: ideoque virtutem in Deo non esse, qua scilicet Deus egeat ad sui perfectionem. Est enim natura perfectissimus.

Sexto, πει ἀκρασίας & ἐγκρατίας, de incontinentia & continentia, vt suprâ, & lib. 7. Ethicor.

Septimo, πει ἡδονῆς, de voluptate: de qua lib. 10. Ethicor. satis copiosè.

Octauo, πει εὐτυχίας, de prosperitate, siue de bonis externis, sine quibus non potest esse felicitas. Sed πει τῶν ἀγαθῶν, de externis bonis, actum etiam est cap. 9. lib. 10. Ethicor. interim hîc docetur Naturam eodem semper, vel vt plurimum ordine ac modo operari, fortunam ἀτάκτως, temere, inordinatè, & ὡς ἔτυχε. Ideo vbi mens plurima & ratio, ibi fortunæ minimum.

Dominum

Error Georgij Valla in versione Graeci contextus.

οὐ πλείονος νοῦ, & λόγου, ὡς τοῦ θεοῦ ἐλαχίστη τύχη.

Dominum esse Deum, & bona malaque meritis distribuere. Deum iniustum dicere, nefas.

Nono, *πεὶ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ*, de honesta probitate, per quam dicitur quis honestus & bonus, cum est perfectè bonus: talis autem hic est apud quem simpliciter bona & honesta, sunt bona & honesta.

Deterius est propter perfectius.

Decimo, docetur *ἡ τῶν ὁρεῶν λόγῳ ἐπιπέσειν*, agere ex recta ratione esse, quando pars animæ irrationalis, rationalem non impedit, aut auocat ab actione sua. In nobis esse partem vnā deteriore; alteram, meliorem. Illam esse propter hanc, vt corpus propter animam.

Vndecimo, agitur *πεὶ φιλίας*, de amicitia, vt lib. 8. Ethic.

Duodecimo, *πεὶ φιλίας συγγενικῆς*, de amicitia affinitatis, quæ scilicet inter affines & consanguineos intercedit. Sed de hac dictum est octauo lib. Ethic. cap. 14.

Decimotertio & decimoquarto, *πεὶ φιλαυτίας*, de amore sui, vt cap. 8. lib. 9. Ethicorum.

Decimoquinto, statuitur, eum qui bonis abundat, & nullius rei est egens, opus tamen amico habere, cuius adpectu, colloquio & familiari consuetudine fruatur; esse enim amicum, alterum se, in quo vt in speculo se videre & nosse liceat: quod est in vita iucundissimum. Sed & beatum solum esse non debere, debere verò esse etiam beneficum. Quare amicis egere quibuscum viuat, & quibus bene faciat. Sed hac de re actum est cap. 9. lib. 9. Ethic.

Amicus amici speculum.

Decimosexto, statuitur, neque multos habendos esse amicos, neque paucos. Vt cap. 10. lib. 9. Ethic.

Decimoseptimo, concluditur vsum amicitia diuersum esse pro diuersitate amicitia.

Summa Moralium Aristotelis ad Eudomium.

QVâ causâ & beneuolentiâ adductus Aristoteles libros decem Ethicorum scripserat ad Nicomachum filium, eadem hos septem scribere aggressus est ad Eudemum sibi amicum & familiarem; vt nempe Eudemo viro probo & honestissimo ea explicaret, quæ ad doctrinam de moribus, ad fugam vitiorum, ad cultum virtutis, denique ad beatam vitam pertinent. Enimvero septem hi libri, Eudemij ab Eudemo ad quem mittuntur, cognominati, eiusdem sunt argumenti ac instituti cum decem Nicomachis: imò, & cum duobus Magnorum moralium nouissimè explicatis; vbi beatitudo, virtutes, vitia, & agendi principia ex-

Tom. 3.

ponuntur; neque enim tantum diuersa, aliave non tractant Eudemij, sed & eadem, iisdemque ferè verbis, de rebus iisdem, sæpius repetunt documenta; vt mirum non sit, quòd interpretem siue commentatorem nullum, vt neque duo Magnorum Moralium, obtinuerint, quorum scilicet doctrina & *ἡ ἀριστοτελική*, eiusdem sit generis, & rationis eum doctrina Ethicorum à tot tantisque auctoribus (quorum nomina in calce Tomi posterioris legere licet separato indice) amplissimis commentariis illustrata. Sed neque cognitus est horum Eudemiorum Metaphrastes, is nimirum qui eos Latinos fecerit, saltem omnes. Neque enim is fuit Leonardus Aretinus, qui Ethicorum libros transtulit; vt faciliè ex vtriusque versionis ratione ac stylo colligi potest: itémque ex eo quòd versio hæc Eudemiorum, Aretini tempora antecesserit: sed Anonymus quidam, fortè Basileensis, doctus tamen & in Aristotelis lectione non parum exercitatus; qui interim tres duntaxat priores & forte septimum transtulit, cum quartus, quintus & sextus, qui iidem planè sunt cum quinto, sexto & septimo Ethicorum ad Nicom. à Lambino fuerint translati. Si igitur eadem cantet, doceatque his Eudemij Aristoteles, cum iis quæ libris superioribus enarravit; atque etiam fere hinc scribat disertius ac popularius; abuti sanè videmur otio & literis, crambemque coctam recoquere; si in iis exponendis essemus prolixiores. Satis ergo erit si summa sequamur fastigia rerum, & quasi lambendo percurramus.

Liber primus Moralium Eudemiorum.

Habet capita octo, vbi de beatâ vitâ.

Primo statuit *εὐδαιμονίαν*, felicitatem, esse *καλλίστην ἢ, ἢ ἀριστὴν ἀπάντων ἢ ἡδίστην*, pulcherrimum, id est, honestissimum quid, omniumque optimum, atque etiam iucundissimum, contra Dei oraculum, quod hæc tria seiungebat, & simul esse posse negabat. Vbi citat Deliacum carmen, vt cap. 9. lib. 1. Ethic.

*Καλλίστην τὸ ἀριστότατον, ἡδίστην δ' ἰσχυρότατην,
Πρωτῆν δ' ἡδίστην, ἢ πρὸς ἐξῆς τὸ τυχεῖν.*

Perpulchrum est iustum, valetudo est optima verum,

Dulce frui optatis.

Secundo, docet esse insignis stultitiæ argumentum, non referre vitam suam ad finem aliquem. Et debere omnes beatam vitam sibi proponere vt finem, priusque nosse quid sit.

Finem non spectare ἀφ' οὐκίας οὐκίαν,

Tertio, in beatitudine dijudicanda, omitendas esse agrorum, delirantium, puerorum

d ij

rum, & vulgarium hominum sententias, ἀποποιήσας ἡμᾶς ἀπὸ τῆς ἀρετῆς λόγον τοῖς λόγοις μὴ δὲν δεικνύμεν, ἀλλὰ πάθος. *Absurdum ratione agere, cum iis qui rationem non merentur, sed poenam.*

Lib. 1. E-
thic. cap. 3.

Quarto, vitæ genera esse tria, Politicum, Philosophicum, Voluptarium siue ἀπολαυστικόν. Politicos homines quærere actiones virtutis, Philosophos, contemplationem veritatis, Voluptarios, corpoream voluptatem, vt beatitudinem.

Quinto, arduum esse ac difficile iudicare de iis quæ sint optanda & eligenda, in vitâ hac mortali & miserâ.

Valet in
probando
consensus
omnium.

Sexto in probando plurimum valere cōsensum omnium hominum: κρείσσον μὲν γὰρ, inquit, πῦντας ἀνθρώπους φαίνεσθαι συνομολογουμένους τοῖς ἐπισημοῦσι. Rationes in quavis methodo, id est, scientia, alias esse Philosophicas, id est, accuratas, demonstratiuas; alias probabiles. Imperitiam, τὴν ἀπειθεσίαν, esse, cum quis iudicare non potest, aut discernere proprias rei rationes, à non propriis. Oportere interdum apparentibus argumentis insistere.

Septimo, & octauo, beatitudinem esse bonorum humanorum summum, & præstantissimum. Deo conuenire beatitudinem: Animantibus minimè. Non consistere in ideâ. Nullas esse ideas. Vt lib. 1. Ethic. cap. 4.

Liber secundus Eudemiorum.

Habet capita vndecim. Vbi de beatitudine, virtute morali, & voluntario.

Primo, statuit, beatitudinem in vitæ virtutisque perfectæ functionibus esse repositam: vbi repetit multa ex cap. 3. lib. 1. Magnor. Moral. ex cap. 4. & 5. lib. 2. Ethicor. ex cap. 11. 12. & 13. lib. 1. eiusdem operis.

Secundo, virtutem Ethicam circa iucunda & tristia versari. Eam consuetudine augeri. Vt lib. 2. Ethicor. & lib. 1. Magnor. Moral.

Tertio, virtutem tenere medium inter duo vitia extrema opposita. Quod declarat ἐν τῆς ἐπιχειρήσεως, ex tabella in textu consideranda.

Videatur
tabula
virtutum &
vitiarum
in sextis
perspicua.

Quarto, virtutes alias esse rationalis partis, vt scientias; alias, irrationalis, vt Morales. Mores sequi inclinationem ad voluptates, vel dolores.

Quinto, virtutem Ethicam esse mediocritatem circa voluptates & dolores.

Sexto, virtutes & vitia esse voluntaria.

Reliquis capitibus agit de voluntario, inuoluntario, violento, electione: vbi repetit ex lib. 3. Ethicor. & 2. Itémque ex lib. 1. Magnorum Moralium.

Liber tertius Eudemiorum.

Habet capita septem. Quorum primo de fortitudine, & ignauia siue metu. περὶ τῆς ἀδρείας, ἢ τῆς δεικίας; Secundo, περὶ σωφροσύνης ἢ τῆς ἀκολασίας, de Temperantiâ & intemperantiâ. Tertio, περὶ πραότητος ἢ χαλιπότητος, de mansuetudine siue lenitate, & austeritate, siue morum asperitate. Quarto, περὶ ἐλευθεριότητος, de liberalitate, eiusque vitiis. Quinto, περὶ μεγαλοψυχίας, de magnanimitate, eiusq; vitiis. Sexto, περὶ μεγαλοκαρπείας, de magnificentia. Septimo, de Nemesei, verecundia, amicitia, veracitate, vrbانيتe. Quibus omnibus capitibus, repetit ex lib. 3. & 4. Ethicor. ex lib. 1. Magnorum Moralium fere omnia.

Reliqui libri Eudemiorum.

Quartus quidem, qui de iustitia est; Quintus, qui de recta ratione, & prudentia, de virtutibus etiam mentis. Scientia scilicet, arte, &c. Item de Eubulia, synefi, gnome, & Sextus, qui de virtute heroica, continentia, incontinentia, & voluptate. Iisdem ac totidem verbis & ordine eodem, nisi quòd interdum alia est capitum distinctio, leguntur inter libros Ethicorum ad Nicomachum. Itavt liber quartus Eudemiorum sit quintus Ethicorum; Quintus Eudemiorum, sit sextus Ethicorum: & sextus Eudemiorum, sit septimus Ethicorum. Vnde versio quarti, quinti, & sexti Eudemiorum eadem est planè cum versione quinti, sexti, & septimi Ethicorum; & ab eodem interprete siue translatore, Dionysio scilicet Lambino. Septimus verò & postremus liber Eudemiorum, qui de amicitia est totus, verbis quidem ac sententiarum ordine, ab octauo libro & nono Ethicorum, & à lib. secundo Magnor. Moralium differt; sed eandem reuerâ doctrinam continet, ac repetit. Sed libri conclusio insignis est, scilicet re nulla Deum indigere, & actionem, quæ Deum considerare maximè facit, siue quæ ad Dei contemplationem refertur, esse omnium præstantissimam; contrariam verò, quæ scilicet Deum colere ac contemplari prohibet, pessimam. Esse autem metam hanc, finemque animi longè excellentissimum, ita nempe additum esse virtuti & contemplationi; vt non sentiamus partem animæ alteram, putâ sentientem, quatenus talis est; id est, vt nullas sentientis appetitus, (quem vocat partem alteram animæ,) agitationes, cupiditates, motusve importunos experiamur. Hic enim est virtutum humanarum apex vltimus.

Insignis
Theologia
Aristote-
lis & ado-
randa.

mus. hæc summa perfectio, hic τῆς κελοκρά-
σιας ὄρον, inquit, hic τὸ ἀπλοῦς ἀγαθὸν σκοπὸς, esse
scilicet tam bene animo affectum; mentem
habere adeo compositam, & puram, atque
à perturbationum fluctibus liberam; ut nul-
lum ne minimum quidem belluinæ partis,
id est, sensitivæ, motum persentiscamus.
Quæ sententia planè diuina est, & digna
quidem aureis literis inscribi, sed dignissi-
ma quæ imis Christianorum etiam homi-
num sensibus reponatur; quorum vota al-
tius non feruntur, quàm ut victis sensuum
illecebris & cupiditatibus, sua mens &
ratio vitam tranquillè & suaviter viuat: quæ
in virtutis cultu, deique beatifica contem-
platione, ut in fastigio felicitatis consistit.
Hic mirare mecum lector candide, sapien-
tiam Aristotelis; quæ dubio procul in ex-
tremo illo generalis iudicij die, & sæculo-
rum consummatione, impios, iniustosque
homines, impuros, libidinosos, gulæ, &
veneri deditos, suisque omnino addictos
cupiditatibus, manifestè condemnabit. Sic
igitur finiunt Moralia Eudemia.

Libellus Aristotelis de Virtutibus & Vitiis.

Catalogus hic est potiùs, seriésque bre-
uissima quàm liber, virtutum & vitio-
rum; quorum scilicet summas definitiones,
& officia propria, ex iis quæ hætenus vber-
rimè dicta & repetita sunt in libris maiori-
bus, summatim & veluti per quandam
ἀκριβοῦς ἀίωσιν, colligit, rexitq; Aristoteles.
Sub finem tamen obseruat eleganter, vir-
tutem inducere in animum, pulcherrimam
quandam harmoniam, ex compositis mo-
tibus, & in modum probè redactis. Itavt
ex illa virtutis diathesi & temperamento,
animus fiat optimæ reipublicæ simillimus.
Interim virtutis proprium esse; ut sit bene-
fica, beneuola, amica, clemens; facilis,
mansueta, candida; τῆς δὲ κακίας, τὰ ἐναντία.
Vitiis, contraria.

Synopsis Politicorum Aristotelis.

VT Theologia siue Metaphysica ἀρχι-
κωτάτη τῶν ἐπιστημῶν, princeps summa sci-
entiarum ab Aristotele dicta est cap. 2. lib. 1.
Metaph. in genere contemplandi scilicet,
siue Theoreticè, (ut ego quidem interpre-
tor,) & ratione cognitionis excellentissi-
mæ, quæ de Deo est, rebúsque præstantis-
simis, & constantissimis: sic Politica ab eo-
dem dicitur, κλειωτάτη, ἢ μάλιστα ἀρχιτεκτονική,
maximè domina, & iure optimo omnium
scientiarum artiumque imperatrix, cap. 1.

lib. 1. Ethicorum ad Nicomachum, in ge-
nere agendi scilicet siue practicè, & quoad
imperium ac directionem externam, seu ci-
uilem. c. 1. vel iuxta Perion. 2. lib. 1. Ethic.
Τίνας γὰρ εἶναι χρὴ τῶν ἐπιστημῶν ἐν τῆς πόλεως, καὶ
ποιῶν ἐκαστοῦ μαρτυρεῖν, ἢ μάλιστα πῶς, αὐτῆς διατάξαι.
ὁρῶμεν δὲ ἢ τὰς ἐπισημώτατας τῶν δυνάμεων, ἢ τὰς
πῶς οὖσας, οἷον στρατηγικῶν, οἰκονομικῶν, ῥητορικῶν.
Enimvero Politica præcipit decernitque de
omnibus scientiis, quasnam scilicet scien-
tias tractari oporteat in ciuitatibus, & quo
fine, & quibus modis. Sed & videmus fa-
cultates artesve nobilissimas ipsè Politicæ
esse subiectas, ut militarem siue imperato-
riam, æconomicam, & oratoriam. Quare
ut artium omnium propriè dictarum, itém-
que practicarum & moralium disciplinarum
absolutè princeps est, ac regina Politica; sic
& scientiis contemplantibus, ut Physica,
imò & Theologia, dici potest aliquatenus,
ἢ καὶ π, & secundum quid illustrior, & su-
perior, quatenus scilicet certas quasdam ea-
rum tradendarum leges formulásque ciui-
les & externas tradit, ut quòd in tali loco,
ab hoc, vel illo professore, tali hora, tanto
tempore doceantur. Hinc igitur honorifi-
cis titulis iisque pluribus insignita & deco-
rata fuit Politica, quæ ab aliis sapientie hu-
manæ parens, ab aliis magistra legum; nunc
scientia regum, principum, imperatorum,
nunc ἐπιστήμη ἢ δυνάμις βασιλική, scientia, & fa-
cultas regia; nunc ars regnandi, nunc
τῆς ἀνθρώπινης κοινωνίας συνεκτικόν, coagulum &
nexus societatis humanæ; aliàs ἐπιστήμη πᾶσῶν
ἐπιστημῶν, scientia directrix cæterarum, aliàs
virtus omnium humanarum perfectissima,
à Socrate, Xenophonte, Platone, Plutar-
cho & aliis fuerit appellata. Neque id qui-
dem immeritò. Est enim Politica, Scientia
hominum regendorum; vel ciuitatis seu
reipublicæ iustè sapienterque administran-
dæ, ut videlicet ij qui in eadem republica,
ciuitate, aut regno viuunt, omnes bene fe-
liciterque habeant; virtutem non domi tā-
tùm & erga suos, sed palàm & publicè, erga
principem conciuésque suos bono animo
exerceant, salubriter degant, bonis exter-
nis non egeant, summâque tandem pace
potiantur. Quibus officiis, & finibus, nihil
perfectò melius ac præstantius esse potest,
cùm iis publica salus, & felicitas totius hu-
mani generis contineatur. Habet verò no-
men Politica, ἀπὸ τῆς πολιτίας: quæ vox ciui-
tatis ordinem & administrationem signi-
ficat, τῆς πόλεως, ut infra cap. 6. & 7. l. 3.
Politic. loquitur Aristoteles: πόλις enim ci-
uitas est, vnde πολιτία ἢ πολιτεύματα; ciuitatis
gubernatio, & πολιτής, id est, ciuis. Ut ergo
ciuitas est ciuium vnitas, siue hominum iure
sociatotum multitudo ritè congregata; sic
πολιτία, vel respublica; est ipsa ciuitatis aut
ciuium ordinatio siue directio. Quanquam
ciuitas Aristoteli societas est perfecta, mul-
d iij

Et cap. 12.
li. 3. Politic.

Politica
regina
scientiarum
practicè,
& quoad
externam
directio-
nem.

A virtute
mirabilis
in animū
harmoni-
a, & pul-
chritudo
inducitur.

πὶ πόλιτι.

Civitas è
domibus.
Causa so-
cietatis
Politica.

tisque vicis constans, omni genere bonorum abundans, & ad bene viuendum instituta, ex cap. 2. lib. 1. Polit. Et societatis quidem Politicæ origo prima à familiis est, siue domibus, ex quibus scilicet amplificatis vicis, & tandem ciuitates vrbesque extiterunt. Ad societatem verò seu ad vitæ communionem adducti fuere homines, natura, indigentia, & iniuriis. Natura quidem, quia homo natura est animal politicum, & societatis amans: Indigentia, quia non habet vnus à se omnia, sed aliorum opera, arte, & auxilio eget: Iniuriis, quia possunt homines alij ab alijs vexari, tam ab externis quàm à domesticis; & sæpe sæpius lites & contortæ oriuntur; quæ vt dirimantur, & iniuriæ etiam depellantur, opus sanè est lege, rege, iudice, magistratu prudente, iusto & potente, cuius iudicio & auctoritate homines gubernentur. Hinc igitur ciuitas, hinc Politica, quæ scientia est hominum prudenter & iustè regendorum, & cuius finis est *Εὐνομία*, publicaque omnium hominum beatitudo, atque adeo bonorum omnium maximum & absolutissimum. Hæc vice procemij.

Summa librorum Politicorum Aristotelis.

Rempubliam, ciuilibusque societatis leges & optima instituta amplissimè ac pulcherrimè descripturus Aristoteles, disciplina Politicæ initia sumit ab explicacione partium ciuitatis: quas libro primo diligenter enotat ac distinguit, vbi de domo, familia, vico, vicinia, viro, vxore, coniugio, hero, seruo, seruili imperio, arte quæstuaris, re vxoria, & paterno imperio, vberimè differit. Tum pro sua docendi ratione ac methodo, antequam ipse statuatur de optima republica, & gubernandi forma præstantiore, proponit libro secunda varias reipublicæ, siue gubernationis Politicæ formas, quas nobilissimi quique legislatores tenuerunt, aut Philosophi celebriores descripserunt. Libro autem tertio agit de Ciuitate, & ciue, de republica, siue politia, eiusque formis, siue generibus, regno scilicet, (quod appellat nunc βασιλεία, nunc μεταρχία,) Aristocratiâ, & Politia: quæ tertia ratio regiminis commune nomen retinet. vbi etiam oppositas regiminum formas, Tyrannidem, Oligarchiam, Democratiam perstringit, & sub finem libri maximè de Regno pertractat.

Libro quarto agit de Republica, id est, de Politia, tertia illa boni regiminis forma: item de Democratia, ei opposita; Oligarchia etiam, & Tyrannide. His subiungit Senatus, Magistratus, & Iudiciorum descriptionem.

Libro quinto, de causis mutationum, subuersionum, conseruationum reipublicæ, tractat sapienter & copiosè.

Libro sexto, de Democratia & Oligarchia iterum differit; eo quòd suo tempore celebres essent hæ duæ regiminis formæ.

Libro septimo & octauo, de optimo gubernandi statu, perfectaque republica egregiè & luculenter, & ex proprio sensu ac iudicio philosophatur, docetque quibus in rebus optima & beatissima ciuium vita collocanda sit. Vbi de ratione vrbium condendarum, earum situ & magnitudine, agro ad urbem extruendam commodissimo, incolis siue ciuibus, publicorum locorum ædificatione, reëta ciuium institutione, matrimonio, eiusve celebrandi tempore, liberis alendis, & educandis. Atque hæc quidem exequitur septimo libro.

Octauo autem de institutione puerorum, & artibus iis quibus debeant informari; Grammatica, Gymnastica, Musica. Sed perincommodè ac infeliciter accidit, vt hîc sit finis Politicorum Aristotelis; & prima tantum reipublicæ Aristoteleæ, sanè quæ omnium quæ à veteribus descriptæ sunt, optimæ ac pulcherrimæ; institutio, ætas, ac pueritia nobis hodie sola supersit, & pars quædam adolescentiæ. Reliqua enim profectò longè maiora, ampliora, & fortè omnium præclarissima: vel temporum iniuria, vel incuria hominum, non sine doctrinæ Politicæ damno interciderunt. Est igitur opus hoc Aristotelis πολιτικῶν, siue de Republica, *μακρὸν ἔχει ἀπὸ τῆς ἀρετῆς*, mutilum quidem & imperfectum, sed tamen præclarum, elegans, eximium, illustre, plenum doctrina, & ingenio, sed & methodo accurata descriptum, atque etiam stylo faciliore, diffusiore, ac liquidiore exaratum, & regum principumque omnium otio ac lectione dignissimum.

Liber Primus Politicorum.

Absoluitur capitibus iuxta præsentem editionem, & Dionysij Lambini versionem, tredecim; iuxta Perionij, Casi & Giphaniij ordinationem, octo; sed quæ in tres partes reduci possint. 1. Est de domo & vicis: quæ scilicet partes sunt ciuitatis, quam hoc loco descripturus est Aristoteles. 2. De re domestica, siue περὶ τῆς οἰκονομίας, cuius tres formæ siue societates explicantur, herilis; coniugalis, siue vxoria; & paterna, siue patria. 3. De arte quæstuaris, siue de ratione rei quærendæ, quam Græci χρηματικῶν nominant. Quanquam sic disposita est rerum tractatio, vt post explicatam herilem societatem, statim de Chrematistica dicatur, deinde verò ad rem coniugalem

coniugalem & paternam sermo conuertatur.

Ad Cap. primum.

Orditur ab illustri, ut solet, proloquio. Omnem scilicet societatem esse propter bonum aliquod institutam; ut hinc doceat, ciuitatem siue societatem ciuilem, quæ omnium est præcipua & nobilissima, esse propter bonum omnium summum & præstantissimum institutam. Tum arguit eos qui putant, Politicum, Basilicum, Oeconomicum, & Despoticum idem esse & solo numero differre. Ait enim specie & officiis differre. Tertio methodum ponit cognoscendæ ciuitatis, ut nimirum primo sit dispiciendum, quibus ex partibus ciuitas constet. Quo loco notat methodum Analyticam, & Syntheticam: sed hanc hinc sequi videtur.

Ad Cap. secundum.

Rem Oeconomicam siue societatem domesticam expositurus, (est enim primus hic liber potius œconomicus quàm politicus,) statuit primo necessum esse eos coniungi, & συνδυάζεσθαι, quorum alter sine altero esse, seu viuere commodè non potest. Ut sunt mas & fœmina, qui ἀσπίστος ἔνεκόν, propagationis gratia copulantur, naturæ instinctu, non ἐκ συμβουλίας, ex consilio, ut in cæteris animantibus. Ex quo colligit maris & fœminæ coniunctionem esse naturalem. Deinde docet ea etiam naturæ lege coniungi, quorum vnum naturam imperat, alterum obtemperat: illud autem imperare natura quod prudentia consilioque præcellit; & mente plurimum valet: obtemperare autem seu imperio subijci id quod corpus robustum à natura habet, ut possit ea præstare quæ sibi imperantur. Vnde significat, herilem societatem, quæ est inter herum imperantem, & seruum obtemperantem, si modo ille animo valeat, hic corpore, esse etiam naturalem. Vbi monet, fœminam distingui à seruo, per naturam: nempe quia fœminæ naturalis usus est generatio; serui autem, ministerium commune domus. Οὐδὲν γὰρ ἢ φύσιν πικρὸν τοῦτον, οἷον χαλκότηπι ἢ Δελφικῶν μάχαιραν πεινυχοῖς. Nihil quippe natura fecit tenuiter & parcè, ut fabri gladium Delphicum, quo sacrificuli olim utebantur in victimis mactandis, & carnifices in nocentibus percutiendis; ἀλλ' ἐν αἰῶσι ἐν, sed vnum, (instrumentum supple,) ad vnum, (usum supple,) putamulierem ad generationem, seruum ad ministerium commune. Concludit ergo, è duabus hisce societatibus, vxoria & seruili, familiam seu domum primo constare: Definitque domum, societatem in omnes vitæ dies constitutam, secundum naturam. Cuius habitatores vocatos esse ait à Charonda legislatore ὁμοσπίτες, conuictores, & eadem arca panaria vtentes:

vel ὁμοσπίτες, eodem foco etiam vtentes, ab Epimenide Cretensi. Tum definit κώμην, vicum, primam societatem è pluribus domibus conflata, alicuius quidem boni & usus gratia: sed non quotidiani: quia qui in eodem vico manent, non quotidie sibi adsunt, ut qui in eadem familia viuunt. Esse verò κώμην, vicum, ἀποικίαν οἰκίας, coloniam aliquam domus secundum naturam, quæ contineat consanguineos & collataneos, ὁμογάλακτας, qui scilicet in eadem domo fuerunt prius enutriti, deinde verò in alias domos, vnde vicus existit, dispersi, vni tamen antiquiori, id est patrifamilias, obediens. Hinc colligit imperiorum primum in ciuitatibus fuisse regnum. Cum enim ciuiles societates ortæ sint è domesticis, hæc autem, regio veluti imperio regantur, (pater enim familias est veluti rex familiæ suæ,) profectò ciuiles etiam societates regno fuerunt, principio, administratæ. Accedit quòd Diis ipsi vni summo regi, id est Ioui, pareant, sæpèque olim paruerint. Ergo & homines principio regibus paruerunt; qui scilicet, ut specie & figura, sic & vitæ ac imperij modo, Diis se similes arbitrantur. Postea definit τὴν πόλιν, ciuitatem, (& hinc incipiunt quidam caput tertium,) Societatem perfectam ex pluribus vicis conflata, in qua id omne quod satis est, perfectissimè insit, & quæ orta quidem sit viuendi causa: constituta autem permaneat bene viuendi causa. Addit, ciuitatem esse secundum naturam, ut priores societates è quibus constat. Hominem etiam natura esse πολιτικὸν ζῶον, animal ciuile. Cui ideo sermo tributus sit, scilicet ad iustitiæ cultum, & ad ius dicendum, ut animantibus vox ad molesti & iucundi significationem. Sermo enim ad vtilia & noxia confert, quæ ad iustitiam spectant. Quare ὁ ἀπλις, qui à ciuitate segregatus est, vel fera est, vel Deus, non homo: Qui scilicet vel ob morum feritatem non possit inter homines agere; vel ob ἀυτάρκειαν, siue bonorum sufficientem copiam, non egeat hominum societate & auxilio. Concludit, ciuitatis fundatorem maximorum bonorum auctorem fuisse, iustitiæ scilicet: vnde δίκη, iudicium, quod est πολιτικῆς κοινωνίας τάξις, ciuilis societatis ordo, quò nihil melius, nihil excellentius. Hoc loco arma hominis vocat prudentiam & virtutem; atque nihil esse iusto perfectoque homine melius; eodem iniusto nihil deterius, præsertim armato.

Ad Cap. tertium.

Dicturus περὶ οἰκονομίας, ab eius simplicissimis partibus orditur, quæ sunt δεσπότης & δούλος, dominus & seruus; & πῖσις & ἀλοχος, & vir & vxor; & πατὴρ & τέκνα, & pater & liberi. Vnde existunt rationes seu formæ tres domus siue familiæ, triplex.

πᾶσα κοινω-
νία ἀγαθῶν
πρὸς ἑαυτῶν.

Coniunctio
maris &
femine
est natu-
ralis.

Prudenti-
or, natu-
ra impe-
rat.

Gladius
Delphicus
quid.

ἡ οἶκος.

ἡ κώμη.

ἡ πόλις.

Ἄνθρωπος
ἔστιν ἀνι-
μαλὶς
ἰσοῦς.

ἄνθρωπος
ὁ πλάσσει
ἑαυτὸν
ἀφ' ἑαυτοῦ.

Societas
familiaris
triplex.

δραστηριότητα, γαμική, τελεοπαιητική. Quibus annumeratur χρηματιστική, id est; ratio rei nummariae comparanda, vel ars quaestuaria. Dicendum ergo ante omnia de domino & seruo.

Ad Cap. quartum.

Res familiaris est pars domus.

Statuit primo τὴν κτήσιν, possessionem, siue rem familiarem, esse partem domus, cum sine re vivere nemo queat; atque adeo κτητικὴν, esse partem τῆς οἰκονομίας. Deinde ut caeterarum artium, sic oeconomicae esse sua instrumenta. Et horum quidem alia esse ἀψυχὰ, inanimata, ut gubernaculum navis: alia ἑμψυχὰ, animata, ut est prora praefectus: Seruum autem esse rem possessam, κτήμα, & instrumentum animatum, ἢ ὑποκείμενον ἢ πρὸς τὴν ἀρχὴν, & ministrum eorum quae ad actionem & vitae humanae usum pertinent, non quae ad effectum τῆς ποίησις. Quare seruum τὸν δούλον, esse ὄργανον ἀποκτικόν, non ποιητικόν, ut est gladius, dolabra: omninoque domini, sed itaut sit χωριστὸν, separatim, non coniunctum, ut manus. Unde definitur seruus instrumentum animatum, agens, & separatim, non sui, sed alieni iuris. Placet serui Appelleam descriptionem & picturam obiter attexere. Pinxit hominem aures asininas habentem, ut significaret seruum in audiendo domini consilio tardum esse debere, non celerem, nec curiosum; item nares porcinas, ut diligentiam in sentiendo & olfaciendo domini commodo exprimeret; manus etiam omni genere instrumentorum refertas, ut ministrandi animum ad omnia officia praeparatum; ventrem macilentum, ut vitae frugalitatem; pedes ceruinos, ut celeritatem & agilitatem corporis ad promptum exequendum; labia seris duabus clausa & obsignata, ut fidem & taciturnitatem repraesentaret.

Ad Cap. quintum.

Est quaedam naturalis seruitus.

Statuit esse seruitutem naturalem; siue, quod idem est, quosdam homines esse natura seruos; ut & quosdam natura liberos & dominos. probationis formula est. Quae ex multis partibus constant, coniunctis vel diuisis, in iis est vnum quid, quod per naturam imperat, & alterum quod pareat. Atqui hominum societas constat multis partibus diuisis, id est, diuersis personis: ergo in hominum societate erit vnum quid, quod imperet; alterum quod pareat. Sed ante probationem maioris quatuor Theoremata praemittit. 1. Imperare & parere esse necessarium & utile. 2. Quaedam ad imperandum, quaedam ad parendum nata esse, & a primo sui ortu sic comparata. 3. Imperiorum plura & diuersa esse genera. 4. Imperium aliud esse alio praestantius. Sic imperium in homines nobiliter esse imperio in bestias. His positus probat allati syllogismi propositionem, tam in rebus inanimis, quam animatis. In inanimis enim docet imperium esse

Insignia Theoremata.

harmonicum, quo scilicet partes inter se eleganter consentiunt, itaut ipsa forma, harmonia & ratio dispositionis sit veluti imperans, materia autem siue res ipsa disposita, sint ut obtemperans. In animatis vero tribus modis principatum reperiri: primo, ratione partium, animae scilicet & corporis: illam enim naturaliter imperare, hoc obtemperare. Et tale quidem imperium esse despoticum seu herile, id est, quale domini in seruum; imperium autem mentis in appetitum, esse politicum & basilicum. Secundum ratione ipsorum animalium inter se comparatorum: iis enim imperare hominem, ut eorum principem vel dominum. Tertio ratione sexus. Marem enim natura imperare, foeminam parere. Si igitur hominum alij ab aliis distent, ut anima a corpore, ut bestia ab homine, certe aequum erit, ut inter haec, sic inter illos, esse naturalem quandam imperandi & parendi legem, adeo ut alij natura imperent, alij natura seruiant. Hos igitur sic inter se esse distinctos, ut qui animo & ratione prudentiaque plurimum natura valent, lege naturae sint domini; qui vero corpore praepollent, atque eius usu & officio ita excellunt, ut nihil ab iis aliud expectari possit melius ac praestabilius, hi natura sint serui, qui scilicet nati sunt, ut non sui sint sed alterius, & non sua propriaque ratione & consilio viuunt, sed alterius. Concludit, naturam velle, corpora, τῶν ἐλευθέρων ἢ τῶν δούλων, liberorum & seruorum, diuersa facere, haec quidem ad usus vitae necessarios & commune ministerium, idonea; illa autem erecta, & ad civilem vitam non ad officia corporis, comparata. Accidere tamen saepe contrarium, ut scilicet corpora, alij animos habeant τῶν ἐλευθέρων.

Anima imperat corpori despotice: mens appetitui politice.

Qui mente valent, domini sunt natura: qui corpore, serui.

Ad Cap. sextum.

Statuit esse seruitutem aliquam legitimam & ex hominum instituto diuersam ab ea quae naturalis dicitur. Quae seruitutis distinctione posita, excusat eos qui negabant esse seruos a natura ullos. Significat enim eos de seruis bello captis, & legitimis, ἢ κατὰ νόμον, locutos fuisse. Quo sensu fatetur ipse nullos esse natura seruos: Tales enim serui sunt κατὰ συνθήκην, ex hominum communi pacto & institutione, id est, ut loquuntur Iurisperiti, ex iure gentium. Quod est eiusmodi, ut bello capta, sint eorum qui vicerunt, atque adeo victi seruiant victoribus. Hanc tamen seruitutem, ait nonnullos grauem & iniquam existimasse, quod iniustum videatur, ob solam potentiam alterum dominari, & ob solam imbecillitatem seruire alterum: deberi enim imperia virtuti, non potentiae: Alios vero iustam putasse, quod virtus συζήτησις χορηγία, instructa comitatu, & adiumentis ac viribus freta, maxime vim facere possit. Item quod equum sit

Datur seruitus legalis.

fit virtutem imperare: at virtus siue præstantia quædam, & pugnandi fœlix dexteritas est in victore, quæ non est in victo. Sed sapienter controuersiam dirimit Aristoteles; cum ait bellicam seruitutem ex parte iustam esse & secundum quid, quatenus scilicet lege communi, & iure gentium, quod hoc loco τῆς ὁμολογίας nomine significatur, est constituta, absolutè autem, ὅλας, vniuersè & simpliciter non esse iustam. Primò, quia fieri potest, vt bellum sit iniustum; ergo quicquid ex tali bello continget, erit iniustum; At fieri potest vt ex tali bello sequatur seruitus, itavt ij qui victi fuerint, aliis iniuste pugnantis seruire cogantur: Talis igitur seruitus erit iniusta. Secundò sequeretur, omnes bello captos & victos iure esse & dici debere seruos; at hoc absurdum. Sic enim præstantissimos quosque, & τὸν ἐνδυστάτοις, virtute, prudentia, fortitudine ac generis nobilitate illustres; licere seruos appellare, si videlicet bello capti essent; quod sanè videtur iniquum, cum hi sint natura & suo merito liberi ac domini. Hinc apparet, inquit, esse alios ubique ac semper seruos, qui scilicet tales sunt natura; alios minimè. Item alios esse simpliciter ac ubique nobiles, alios ἢ ἀπλάως, sed tantum domisux, & ex parte, atque opinione. Quibus verbis docere intendit libertatem, & seruitutem, nobilitatem, & ignobilitatem, non ex fortuna aut bello, sed ex perfectione naturali, prudentia, virtute, aut contrariis esse æstimandam. Quæ doctrina pulcherrima est, & in Ethico Philosopho admiranda, principatum & nobilitatem ad prudentiam & virtutem referente. Licet id ipsum Satyricus poëta cecinerit;

Libertas, & nobilitas à virtute.

Iuuenalis. Tota licet veteres exornent undique ceræ Atria: Nobilitas sola est atq; unica virtus. Concludit inter dominum & seruum naturam amicitiam reperiri, communemque utilitatem; nihil autem tale inter dominos & seruos ex bello, & τῆς ἰσότητος, quia nempe illis, non his, natura sic consuluit, vt vtrūque suaviter vtiliterque coniunxerit; dum scilicet imperium domini ipsi domino commodum, & seruitutem ipsi seruo vtilem instituit, adeo vt iustissimum sit & vtrūque maximè consentaneum, vt hic seruiat, ille imperet.

Ad Cap. septimum.

Statuit, τὴν δὲ διαπολίαν, & πολιτικὴν, imperiū herile & civile differre: quod civile sit eorum qui natura sunt liberi; herile autem, seruorum. Item domesticum sit monarchicum, siue vnus præstantioris; civile, plurium qui liberi sint & æquales. Hic enim per civile imperium intelligendum est illud reipublicæ genus, quod politia dicitur, vbi multi sunt imperantes, putà multiplices

Tom. 3.

magistratus; & ciues omnes sunt liberi, inter quos imperandi & parendi est vicissitudo, vt inter pares. Tum docet dominum siue herum non ex scientia dominandi, aut possessione seruorum, sed ex eorum vsu esse dominum: neque verò scientiam herilem, aut seruilem, magnum aut egregium quid continere: atque hinc fieri vt qui domini hac rei familiaris cura sese possunt liberare, vt cum ditiores sunt, constituent procuratorem, Gallicè, *vn intendant*: ipsi verò ad res grauiores animum adiungant: putà ad rempublicam, vel ad Philosophiam, ἢ πολιτικόν, ἢ φιλοσοφίαν. Hinc colligitur studiorum philosophicorum nobilitas.

Scientia herilis.

Ad Cap. octauum.

Economica est vel personarum, vt patris familias, vxoris, liberorum, seruorum: vel rerum, vt sunt possessiones & diuitiæ. Egit suprà Aristoteles de heri & seruis; itaque de vxore & liberis dicere deinceps oportebat; sed quia τὴν κτηρικὴν & κτήματα, artem quæstuariam, & possessiones siue res, iam suprà cap. 3. attigerat: ideo relicta in finem libri personarum consideratione, res nunc explicat, & artem possidendi, quæ χρηματιστικὴ dicitur, siue rei nummarie quærendæ ratio, doctè grauitèrque pertractat, sumpta hinc occasione, quod seruus sit pars possessionis, vel res aliqua possessa.

Statuit igitur primò Chrematisticam differre ab æconomica, quia vtriusque sint diuersæ rationes & officia; cum illius sit τὸ πείραδι, quærere & suppeditare, huius τὸ χημαδι, vti. Secundò quærit, an Chrematistica siue ars quæstuarum sit pars æconomice, vel eius famula, & administra. Respondet, facta distinctione Chrematisticæ in Naturalem, & Artificialem. Ideo autem diuidit hoc modo Chrematisticam; quod res familiaris, vel à natura, vel ab arte suppeditetur sine commerciis. Naturalem ergo quæstuariam subdiuidit secundum vitæ genera & modos. Hi verò alimentorū & victus differentia diiudicantur. Hinc enim animalia pro ratione diuersa pabuli & victus; diuersum etiam vitæ genus ac modum sequuntur; vnde alia, ἀγροαία, gregalia, vel congregata; alia ποταμια, foliuga, quæ sparsim & vagè viuunt: hæc siquidem sunt ζωφάγα, & alia animalia deuorant; illa, καρπηφάγα, & fructus comedunt; alia sunt πανφάγα, quæ omni genere pabuli vescuntur. Tum docet eandem esse in hominibus rationem, quorum scilicet diuersa sint viuendi genera, quæ tamen ad tria potissimum reducuntur. Primum est τὸ βοσκικόν pastorum, quos ait esse hominum ἀργυροφάγους, pigerrimos, quibus scilicet victus contingat, ἀπὸ τῆς ἡμετέρας ζωῆς, &

Chrematistica quærit, æconomica vti-tur.

Quæstuarum naturalis.

Vita pastoritia.

mansuetis & cicuribus animalibus sine labore, *ὡς τὸν γεωργὸν ζῶσα γεωργῶσι*, quasi viam agriculturam, pecora agendo, exercentibus. Secundum est venatorum, qui *ἀπὸ θύρας ζῶσι*, ex venatione viuunt, id est, captura *θελῶν ἀγρίων*. Vt enim primum vitæ genus est cicutum, sic secundum ferarum. Distinguit verò varias venationis seu capturæ species, *ληστεῖαν*, latrocinium; *ἀλιείαν* piscatum; aucupium, & ferarum quadrupedum persecutionem. Tertium est agricolarum, siue eorum qui victum petunt ex terræ frugibus & fructibus arborum, & qui sic viuunt, sunt quamplurimi. Et hæc viuendi genera à natura esse concludit. Vbi obiter annotat, stirpes esse in gratiam animalium, animalia autem cætera propter hominem. Addit, *πολεμικῶ*, id est, artem bellicam, esse *κτηρικῶ* quandam siue artis quæstuariæ speciem; cum sit quædam venationis species, videlicet hominum eorum qui cum ad parendum nati sint, parere tamen nolunt. Tanquam tale bellum natura sit iustum. Vnde quæstionem antea propositam soluit. Chrematisticen scilicet siue Cteticam naturalem, esse partem Oeconomicæ; illamque esse necessariam Oeconomicis, & Politicis. Atque interim veras diuitias eas esse, quæ ad naturalem illam Quæstuariam pertinent, vt sunt fruges, fructus, pecora, & similia: nempe quia satis sunt ad viuendum, & præterea finitæ sunt. Veræ enim diuitiæ in infinitum abire non debent: alioqui nemo reuera diues vnquam diceretur, hominesque omnes semper essent egeni ac pauperes. Falsò enim dixit Solon, *πλείον ἂ ἕδον τίημα*, non esse diuitiarum finem, nisi de diuitiis iis loquatur, quæ non quidem naturales, sed potius humanæ sunt & artificiales: quæ scilicet ex commerciis ac rerum permutationibus comparantur. De his enim verum est illud, quod dici solet.

Finis opum nullus positus mortalibus agris. Sed tales diuitiæ, vt sunt pecuniæ, non sunt veræ diuitiæ, vt dicit cap. sequenti.

Ad Cap. nonum.

De artificiali Quæstuariæ.

Agit de alio genere Cteticæ siue quæstuariæ, quod ait maximè propriè dici Chrematisticem, quæ nimirum sit artificialis ratio rei quærendæ, diuersa à naturali superius exposita. Docet igitur primò, rei cuiusque possessæ, *ἐξ ἑσῶν κτήματος*, esse vsus duos per se. Vnum quidem proprium rei quæ talis est, vt est *ὑποδήσις*, calceatio, respectu *τῶ ὑποδήματος*, calcei. Nam proprius vsus calcei est calceatio. Alterum non proprium licet per se. Vt est *μετακλητικῶ*, permutatio rei, putà calcei. Non enim calceo vti dumtaxat possumus ad calceationem, sed etiam *ἀλλοτῶς ἔτι κεν*, permutationis ergo, putà vendendo, siue calceum permutando, vt vi-

ctum inde vel pecuniam comparemus. Permutatio igitur est vsus rei per se, non tamen proprius. Docet secūdo indigentiam & copiam esse causas permutationis. Ideo enim fieri rerum permutationem, quòd alij certis rebus abundant, alij egeant. Sic quia natio vna eget vlnò, & abundat tritico, altera contra; illa suum triticum commutat cum huius vino. vnde sit vtrique satis. Et hoc quidem modo, *ὡς τὸ κῆ φείον*, ex eo quod est secundum naturam, primò ortam esse ait permutationem: Quia sic ad vsus vitæ necessarios refertur, & ad id quod satis est. At *τῶ κτηρικῶ*, mercaturam non esse Quæstuariæ naturalis; quia Quæstuariæ naturalis est propter necessaria & ea quæ sunt satis: At mercatura quærit maiora & plura quàm quæ sint satis. Docet tertio, mercaturæ nullum esse vsus, *ὡς ἀεὶ τῆ κοινοῖα*, id est, in prima societate, quæ est domus siue familia, quia in domo omnia sunt communia. Non est autem mercaturæ locus, vbi est rerum communis vsus. Esse verò mercaturæ vsus in amplificata societate, id est, in vicis, & aliis societatibus distinctis & separatis: vbi scilicet rerum vsus & dominia distincta sint. Hoc loco notandum venit vocabulum, *κτηρικῶ*, quod nos mercaturam vertimus, sumi ab Aristotele generatim, pro quauis mercandi ratione, siue domi fiat, siue alibi, siue exportando, siue importando: ideòque malè nonnullos vertere cauponariam, quæ est mercatura domi facta. Sunt enim, vt obiter dicam ex Platone, tria mercaturæ genera, *αὐτοπωλικόν*, quod est eorum qui suas ipsi res & fructus vendunt, vt rustici & opifices, *ἐμπορικόν*, eorum qui merces exportant, vel important, quasi peregrinantes; *κτηρικόν*, eorum qui domi suæ merces suas vendunt. Docet quarto Numorum vsus rectè & sapienter fuisse introductum, ad mercaturæ scilicet facilitatem. Res enim pro rebus non semper dari & commutari facile possunt: Præsertim cum loca siue regiones à se inuicem longissimè distant. Quare opus fuit communi quodam facilitate instrumento, vt est numus, ad commoditatem permutationis; siue numus grauis esset, id est ferreus, vel argenteus, & definitæ magnitudinis ac ponderis, qualis fuit initio, siue signatus; id est certo caractere qui valoris esset index, notatus & distinctus, vt postea. Docet quintò ex Numi institutione & vsu secutam artem pecuniæ accumulandæ, initio quidem simpliciorum ac minus astutam, sed progressu temporis callidiorum, & lucri cupidiorum. Statuit tamen, veras diuitias, non in renumaria, siue pecuniæ copia consistere, cum numus non natura sed *τῶ νόμῳ*, id est, lege, vnde nomen habet, tantum valeat, & vtentum arbitrio mutetur, fiatque etiam

Copia & egestas sunt cause permutationis.

τὶ κτηρικῶ.

In Sophista.

De Numo, lib. 5. Ethic. 5.

Ab institutione numi auaritia.

Vera opes a natura sunt non a numo.

interdum inutilis, imò & fame perire possit is, qui pecunia abundat; sed à sola natura suppeditari, agros scilicet, armenta, pecudes, sylvas, vineas, &c. Hoc loco ait Aristoteles artem omnem infinitè suum finem expetere, sed tamen finitis certisque mediis uti ad finem. Et artis quidem numariæ non esse finem in cogenda pecunia, œconomica verò esse certum finem: quia scilicet hæc naturalis est, illa artificialis. Cur verò in multis sit diuitiarum cupiditas inexplibilis, causam esse docet vitæ cupiditatem infinitam, & voluptatum. Natura enim quàm diutissimè seipsam tueri studet, & *Maxima pars hominum decepta cupidine falso, voluptates sine modo appetit.* Viuere autem, latari, lasciuire, ludere, aut quoquo modo deliciari sine pecunia vel diuitiis, non licet. Hinc, *Virtus post nummos.* Hinc, *Quo plus sunt potæ plus sitiuntur aquæ.* Hinc, *Crescit amor nummi, quantum ipsa pecunia crescit.* Hinc, *Omnibus itur ad aurum.* Hinc, *Aurea nunc verè sunt secula.* Et,

In mundo summus rex est hoc tempore nummus. Interim obseruandæ Numi siue τῶ τομίσματος, conditiones. Debet enim numisma esse quantitate paruum: Principis caractere signatum: certo pondere & valore distinctum: durum solidumque, ut è metallo non facilè solubili; rarum ac pretiosum: in minimas monetas pauperum causa diuisum: Denique ad commutationes non ad turpe fœnus, siue nefandam vsuram, destinatum.

Ad Cap. decimum.

STatuit, Chrematisticen subseruire Œconomica, nec tam partem esse quàm administram. Alioqui eodem iure ἰατρικῶν, medicinam dici debere partem œconomica; cum par fere videatur vtriusque in familia necessitas, nempe victus & sanitatis. Quod etiam diceretur de artibus necessariis, sutoria, sartoria & similibus. At nemo artes has licet necessarias, meritò dixerit esse œconomica siue Artis regendæ domus veras partes. Sed tamen ut Œconomi & Politici munus est, suorum sanitati aliquo modo consulere, aliquo autem modo non, sed medici, cuius nempe proprium munus est ex arte mederi; (sicut Œconomi vel Politici curare, ut medicus accersatur,) Sic sanè & Œconomi est aliquatenus curare ut res familiaris & pecunia suppetat; aliqua autem ratione minimè, sed artis ministræ, ἡ ὑπερεπικῆς, id est, Chrematistica: præsertim naturalis. φόστος γὰρ ἔστιν ἔργον, προσβῶν τῷ θμικῶντι παρέρχων. Naturæ enim officium est alimentum exhibere rei generatæ. Et hæc Chrematistica ex frugibus, & animalibus, sanè quàm laudabilis est, honesta, & ad œconomiam necessaria; sed illa χρηματικῆς siue mercatura in permutando posita iure vituperatur: Eoque magis, quo longius à

finibus naturæ discedit, & hominum eorum arte, versutia, & calliditate nititur, qui toti in numis congerendis æturpi quæstu occupantur. Hinc meritò odiosa est Ars fœnerandi siue vsura: (quæ ab Aristotele hoc loco vocatur ἐδολοποιία, quasi obolum siue nummum appendens:) quia nempe à natura maximè recedit: quippe quæ è numo numum pariat. Inde enim Græci fœnus eleganter vocant τίκον, quasi partum numi, ut & Latini fœnus tanquam fœtum seu fœturam pecuniæ pecuniam parientis, inquit apud Gellium Varro. At è numo numum generari, præter naturam est, cum numus sit quid sterile, & sola lege valeat. Sed & legitimus numi vsus fœnore violatur. Est enim ad rerum permutationem & commercij causa institutus & tanquam rerum instrumentum; fœnore verò redditur ipsa res permutabilis. Locatur enim numus fœnore, ut equus, ut vestis: Cum fœnus fere nihil sit aliud quàm locatio numorum.

Ad Cap. undecimum.

HAtenus de cognitione Chrematistices, siue artis rei quærendæ; nunc de vsu, quem morales disciplina potius quærent, quàm scientiam. Vsum ergo ut doceat Aristoteles, Quæstuariam in tria genera distribuit, subtilius quàm antea. Nempe in Chrematisticem naturalem, cuius vsum ait in re pecuaria consistere, & agricultura. Atque in illa quidem videndum, an sit vtilius boues pascere, an equos, an oues, & vbinam equi optimi, oues meliores nascantur: In hac verò, scilicet Agricultura, quæ vel nuda est, ψιλῆ, id est, frumentaria seu agraria; vel πεφυτευμένη, confita, siue plantata arboribus, vineis, &c. videndum etiam vnde plus vtilitatis esse possit. Habendam præterea esse rationem, τῆς μελιπυργίας, ἢ τῶν ἄλλων ζώων ἢ πικρῶν, ἢ πικρῶν, mellificij, & animalium cæterorum aquatiliū, volatiliū, vnde quæstum facere liceat: In Chrematisticen, μεταβλητικῶν, permutatricem, cuius pars prima & maxima est ἐμπροίκα, mercatura. Huius verò tres partes; ναυκληρία, quæ fit ope nauium; φορηγία, quæ fit plaustris, vel iumentis onera portantibus; πωροποιία, quæ domi, vel ibi vbi merces natæ sunt. Pars autem secūda μεταβλητικῆς est τομίσματος, fœneratio. Tertia, μισθωρία, operarum locatio. Est enim opera quasi merx aliqua: quæ operaria pars est adhuc duplex: vel enim in opificijs artium consistit; vel in solo corporis vsu artis experte, ut sunt baiulorum opera, lignatorum, scopariorum, messorum.

Denique in Chrematisticen mixtam, quod genus medium est inter Metablasticè, & Physicam; quod etiam dici potest metallicum; quia in metallis occupatur, ut & in syluæ, seu materiæ lignæ excisio-

Odiosa ars fœnerandi, siue vsura, & præter naturam.

Diuisio Chrematistices in Naturalem, quæ vel consistit in re pecuaria: Vel in agricultura nuda, & plantata.

Communitricem.

Diuisio mercaturæ.

Mixtam siue metallicam.

ne. Hoc autem tertium Chremasticæ genus medium esse ait inter primum & secundum, quod aliquid naturæ habeat, nempe metalla, ligna; & aliquid artis: quia nisi metalla & ligna in supellectilem, gladios, pocula, conformentur, aut facta permutatione in usum vocentur ad cibum, ac nos alendos, tuendosque, omnino sunt inutilia.

*Diuisio
operarum
humana-
rum.*

His explicatis distinguit τὰ ἐργασίαι, operas hominum, in artificiosissimas, vbi minimum est fortunæ, sed, intellige, mentis plurimum: sordidissimas, vbi corpora fœdantur, λωβώγηται: maximè serviles, vbi est plurimus corporis vsus, mentis fere nullus: denique maximè ignobiles, vbi nullus virtutis, aut minimus vsus. Sola quippe virtus nobilitat: *Nobilitas quippe, inquit M. Tullius, nihil aliud est quam cognita virtus.*

*Epist. ad
Hirtium.*

*Prudens
Thaletis
consilium.*

In fine capitis callidum & in arte conficiendæ pecuniæ imitandum Thaletis Philosophi consilium narrat. Cum enim Thales Milesius ex Astrologia vbertatem oliuarum futuram præuidisset, hyeme præcedente nondum exactâ, officinas omnes olearias Mileti & Chij paruo conduxit; quas tempore collectionis oliuarum cum pro suo arbitrato multis simul & subito querentibus elocasset, magnam inde pecuniæ summam coëgit: quo insigni facto nonnullis ipsi paupertatem Philosophicam exprobrantibus demonstrauit, ὅτι ῥαδίον ὄντι πλεονεξίῃ τοῖς φιλοσόφοις ἀβίλωνται, facile esse Philosophis, ditescere cum voluerint. Ex quo colligit, μονοπωλίαι, siue singularem certas merces vendendi facultatem, esse vnum è præceptis Chremasticis, quo propterea ciuitates quædam vtantur ad parandam pecuniam. Quæquam aiunt sola publica μονοπωλία, (dicitur enim etiam τὸ μονοπωλίον, teste Polluce lib. 7. cap. 2. ex Hyperide,) iusta esse, priuata autem iniusta & vetita. Qua de re extat tit. C. de Monopoliis.

Ad Cap. duodecimum.

A Societate herili siue despotico imperio, transit ad paternum, & coniugale, siue gamicum. Docetque primò virum in vxorem & filios imperium habere, vt in personas liberas, sed imperare quidē vxori, ciuilitè, πολιτικῶς; liberis autem, regiè, βασιλικῶς. Debere verò vxori virum imperare probat, quia mari vt præstantiori debetur naturæ lege imperium: quod si contrarium accidat, præter naturam πρὸς φύσιν, esse. Accidit tamen fœminam imperare, cum est marito prudentior, & fortior. Sed fortes prudentesque fœminæ paucissimæ sunt; quales narrantur Iuditha, Zenobia, Semiramis, Aretaphila, Lucretia, Amazones. Pari iure liberis debere patrem imperare demonstrat; quia seniori & perfectiori debetur imperium. Tum explicat quomodo

*Vir vxoris
pater libe-
ris impe-
rat.*

imperium mariti in vxorem sit ciuili simile. Licet enim in eo differant, quod ciuile imperandi & parendi vicissitudinem importet; itavt qui nunc paret, possit imperare; & contra: hoc autem imperio viri in vxorem minus conueniat, cum natura vir semper imperet: in eo tamen consentiunt, quod vt in ciuili, magistratus differt à priuato, τοῖς ἄλλοις, ἢ λέγοις, ἢ πρῶτος, vestitu siue ornatu aut cultu, vt Romæ toga prætexta; & sermonibus, cum sermo magistratus, grauior & seuerior sit; priuati blandior & summissior; & honoris insignibus, vt fascibus, licetoribus, & aliis eiusmodi; sic in gamicò alius sit mariti ornatus, alia oratio, alia obseruantia, & honos; alius verò fœminæ; licet alioqui sint veluti pares, & conciuēs. Hic tangit Aristoteles sed breuissimè, historiam peluis, siue vasis ad lauandos pedes comparati, quod cum Amasis Ægyptiorum rex in editiore loco collocari iussisset adoratū, est statim à ciuibus, licet antea sordidis vsibus inseruisset. Qua de re legendus Herodotus lib. 2. in Euterpe. Esse verò imperium in filios regium, probat, quia imperare ex amicitia & antiquitate, καὶ φιλίαν, ἢ καὶ προσομίαν, est regij imperij species aliqua. Hinc enim Homerus Iouem vocauit patrem hominum & Deorum, ἀνδρῶν ἢ θεῶν τε, quia sit antiquior, & ex amicitia imperet. Atqui pater imperat filiis, & ex amicitia, & ex antiquitate seu ætate maturiori. Sed & regem oportet naturæ perfectione præcellere, esse verò genere, id est, specifica natura, eundem: Putà in apibus oportet regem esse apem, sed apem grandiozem, pulchriorem, perfectiorem. At sic se habet pater ad liberos: pater ergo respectu liberorum est quasi rex.

Ad Cap. decimumtertium.

Statuit primò, Oeconomum siue paterfamilias maiorem habere curam hominum & virtutis quàm rerum inanimatarum, quæ in familia sunt: Item liberorum, quàm seruorum. Secundò disputat de virtute imperantis & parentis, id est domini & serui, viri & vxoris, patris & filiorum: Statuitq; in his omnibus esse virtutes sed modo dissimili, & quantum cuique ad suum opus & officium sit satis: ideòque in imperante esse moralem virtutem perfectam; in obtemperante verò tantam esse & talem, quanta & quali opus est. Seruum interim nulla consultandi facultate, nulla prudentia esse præditum, qui scilicet naturæ conditione adeo sit tardus & hebes, vt sibi ipse satis rectè non possit cōsulere. De tali enim seruo hinc agit Aristoteles, qui alterius consilio & prudentia regitur. Vxorem verò habere quidem illud βέλουπκόν, consultandi principium, ἀλλ' ἀκνεσθ: sed imbecille. Imbecillitatē sexus appellant iurisperiti l. 2. ff.

*Peluis A-
masis.*

*Cur Oeco-
nomia va-
ria, prore-
gū & per-
sonarum
varietate.*

ad Senatusc. Velleian. Vlpian. in tit. de tutoribus in frag. in princ. Puerum denique eadem vi consultandi esse præditum, sed imperfecta: quæ tamen ætatis progressu adolescat & tandem perficiatur. Ex quibus sequitur, non esse eandem viri ac fœminæ temperantiam aut iustitiam, sed viri quidem iustitiam ad imperandum, fœminæ ad parendum esse accommodatam; vñque verbo aliam viro virtutem, aliam mulieri, vt taciturnitatem, quæ virum non decet, conuenire. Addit Aristoteles, non esse eandem serui & artificis virtutem; quia seruus ad agendum est natura destinatus, & vitæ domestica ministeria; ad quæ virtus aliqua necessaria est. At opifex arte talis est, non natura, estque ad efficiendum comparatus: ad quod officium non est virtus moralis adeo necessaria. Quanquam & opifex aliqua virtute præditus esse debet, si nō vt opifex, saltem vt seruus, & quatenus humanæ vitæ deseruit secundū suæ artis opus; præsertim cū πολλὰς δὲ ἀκολασίας οἱ πηχίται ἐλλείπειν τῶν ἔργων, Sæpius ob intemperantiam relinquunt artifices opera sua. Admonet verò, auctore virtutis in seruo esse dominum, non magistrum seruilium operarum, dominum inquam, qui seruum moneat, castiget, ipsi agēda præscribat, eumque vsu paulatim reddat probum. Ceterum sapius magisque seruos esse castigandos, quàm liberos.

Concludit, de vxoribus & liberis agendum esse in ipsa Reipublicæ tractatione. Cū oporteat vxores bonas esse, liberos bonos, vt bona sit ciuitas; illas quidem, quia sunt liberorum capitum, siue virorum, qui ciuitatem constituunt, pars dimidia: hos verò, quia sunt Reipublicæ femina, è quibus tandem ciues orientur. Et statim proposito dicendi alio initio transit ad Librum secundum.

A P P E N D I X

Ad librum primum Politicorum, quæstiunculas complectens selectiores.

Est-ne societas omnis propter bonum aliquod instituta?

Quæstiuncula prima.

Est reuera, hoc enim tanquam politicū axioma ponit pronuntiatque Aristoteles principio huius libri, adeoque certum illud habet & omnibus notum, vt inde concludat ciuitatem quæ est ciuium societas, omnium præstantissima, esse omnino propter bonum præstantissimum institutam,

nempe ob cōmunem publicamque vtilitatē ac felicitatē. ὁ δὲ ὄμιλος, inquit ille πᾶσα κοινωνία ἀγαθοῦ πρὸς ἕνα καὶ σωτηρίας. Videmus omnem communitatem, conuentum, sodalitiū, congregationem, societatem, boni alicuius gratia constitutam. Nempe quia in eum finem conueniunt, consocianturque homines omnes, vt mutuas sibi tradant operas, ac reciprocis sese adiuuent, tueantur, sustineantque præsidis & auxiliis, in commune bonum, vt qui seorsum ac soli viuentes, vix ac ne vix quidem sibi sufficere queant, εἰς γὰρ αὐτὸν ἢ δὲ αὐτῶν, vt est in veteri prouerbio, vnus quippe vir nullus vir, atque vnū nihil, duos plurimum posse significauit Alciatus emblem. 41. quod ex Homeri Iliade K, petitū est, vbi cum Agamemnone & Menelao Nestor consultat de mittendis exploratoribus in castra Troianorum, quam prouinciam recipit Diomedes animi magni vir, sed eā lege vt socius ei adiūgatur; & certe ne Hercules quidem vt vincit contra duos, manus manum fricat, multorum manibus grande leuatur onus; perit ac emoritur apicula si sola viuit, sic sane & homines sine societate male habēt, cum natura sua sint πολιτικὰ ζῷα ex Platone & Aristotele hoc libro, dictique fuerint homines à veteribus σωθῆναι grægales, & nati ad societatem, è quā bellissimè habeant mutuæque bonorum communionē fruuntur: neque ad societatem natura hominum ingenia effinxisset ac veluti coëgisset, nisi magna è societate siue coniugali, siue herili, siue paternâ, siue ciuili cōmoda peterentur ac promanarent; immo & loquendi vis atque facultas ipsæque sermo tributus fuit hominibus, vt commodius simul viuerent, essentque consociales, & sua sibi inuicem confilia, cogitationes, affectusque ad mutua societatis auxilia declararent. Propterea dixit Deus c. 2. Genesis; Non est bonum hominem esse solum; faciamus ei adiutoriū simile sibi, nempe mulierem quæ est societas coniugalis; & alibi in sacris litteris; Vt soli, quia cum ceciderit, nō habet qui releuet eum. Est igitur hominum societas omnis propter bonum mutuum & iniuriarum depulsionem, & inopiam subleuandam, quia homines soli ac singuli imperfecti sunt ac indigentes, imo & creaturæ omnes quadam societatis specie sese tuentur ac conseruant, quæ scilicet sint inuicem; contiguitatis quodam nexu ex mundi miro ordine colligatæ, in mutua beneficia, quia solæ ac seorsim sunt imperfectæ, vnde Deus societate non eget quia est perfectissimus, καὶ αὐτὰρ κρείσσοτος sibi sufficientissimus, nec re vlla indigens. Homines autem natura sua egeni & imperfecti societatem ineunt vt bonis abundant atque à damnis & iniuriis vindicentur vitamque degant beatiolem, de recta enim & orthodoxa societate hic

fermo est, siue diuina & ecclesiastica, siue humana & academica, senatoria, ciuili, militari & alia quauis honesta. Licet societas improborū, piratarū, latronum etiam propter bonum aliquod, falsum tamen aut apparens sit instituta. Sed quæstiunculam de rerum omnium communione, nedum societate hominum, concludet elegans ac prorsus aurea gnome & sententia lib. 3. de Orat. Nullum est genus rerum, inquit ille, quod aut auulsum à cæteris, per seipsum constare, aut quo cætera si careant, vim suam, atque æternitatem cōseruare possint.

Differunt-ne Politicus, Basilicus, Oeconomicus & Despoticus?

QVÆSTIVNCVLA II.

Differunt specie, non quidem physicā: nam sunt eiusdem naturæ, putā humanæ, sed politicā & morali, quæ constituitur nō ex paucitate, aut multitudine personarum obtemperātium sed per respectus morales, ordines, finésque diuersos; adeo ut ij politicā specie differant, qui in vrbe vel familiā diuersa gerunt officia & ad diuersos fines diuersāque personas destinantur. At verò Politicus & Basilicus diuersa gerunt officia, ut œconomicus, & Despoticus, qui diuersis personis ac diuerso fine imperant. Politicus enim ciuibus, inter quos est parendi & imperandi vicissitudo; Rex subditis, qui vicissim reges non fiunt; œconomicus familiæ, Despoticus seruis imperat. Ergo differunt illi omnes specie morali & politicā, quo sensu intelligi debet decretum Aristotelis c. 1. lib. 1. Politicorum.

Quotuplex est hominum societas?

QVÆSTIVNCVLA III.

Quintuplex: Prima viri & vxoris, quæ dicitur Gamica: Secunda heri & serui, quæ Despotica: tertia patris & liberorū, quæ patrica: quarta vicinorum, vnde vicus *κώμην*; quinta ciuium, vnde ciuitas *πόλιν*, de quibus in textu sed tres priores sub domo possunt contineri. Vnde triplex omnino existit societas: domus siue familia, vicinia, ciuitas omnium princeps ac præstantissima quæ alias omnes eminenter & meliore quodam modo comprehendit.

An lege natura femina differat à seruo.

QVÆSTIVNCVLA IV.

Affirmat Aristoteles cap. 2. huius libri & rectè. Ea enim per naturam differunt, quæ ad diuersos vsus naturæ lege destinantur: At fœmina & seruus naturæ lege destinantur ad diuersos vsus; illa quidem ad procreationem sobolis, hic ad commune domus ministerium; & certè natura ad singulos vsus singula fecit instrumenta, & ἵδεν τιτὶ πικρὸς nihil facit parcè, & tenuiter, οἶον χαλκοτυπὸν τὴν δελφικὴν μάχαιραν, vt Fabri ferrarij gladium, Delphicum ad multos & varios vsus. Hic enim gladius & mactandis olim victimis seruiebat, & nocentibus plectendis. Quisquis ergo fœminā vitur vt seruo, aut ancillā, is barbarus habendus est, quia apud barbaros fœmina & seruus eodem sunt ordine. Cuius rei rationem ait esse Aristoteles, quòd barbari careant vero domino, qui nempe per naturā imperet. Barbarorum enim societas tota est seruorum & ancillarum naturā. Cum nullus apud eos prudentiā consilio & virtute vigeat, sed omnes instar belluarum viuant. Ex quo subtiliter cōcludit Aristoteles æquum esse, Græcos, qui virtute & prudentiā valent, barbaris imperare, vt naturā seruis. neque id esse iniustum. Sed viri sociam esse vxorem non seruum, docent sacræ litteræ Genesis 2. Ecclesiastici 7. & diuus Thomas prima parte quæst. 92. art. 3. præclare obseruat ideo Euam primā mulierem è costā Adami ideo fuisse idcirco à Deo formatam vt significaretur socialis viri & mulieris coniunctio. Neque enim mulier debet viro imperare, & propterea non fuit è capite formata, neque debet etiam à viro despici, tanquam ei seruiliter subiecta, & hinc è pedibus formata non est, sed quasi è medio corpore seu costā, vt æqua viri & vxoris societas secundum vitæ communem vsum designaretur. Durus es Demea (inquit Terentius in Adelphis) si vxorem contempseris, barbarus si percusseris. Sit ergo vxor thalami socia, œconomicæ administrationis particeps, & viri solatium.

De seruitute & seruo.

QVÆSTIVNCVLA V.

Cicero in paradoxis seruitutem definit Cobedientiam fracti & abiecti animi, arbitriōque carentis suo. Iurisconsulti ad titulum 3. de iure personarum, constitutionem iuris gentium, quā quis alieno dominio contra naturam subijcitur.

Vtrāque